

A VÁLLALATI SEKTOR JÖVEDELEMELOSZTÁSA*

FAZEKASNÉ KOVÁCS KATALIN

A magyar statisztikában a jövedelemfolyamatok számbavételét az elmúlt évtizedekben a módszertan folyamatos fejlesztése, a jövedelemelosztási kategóriák rendszeres felülvizsgálata jellemezte. Alapvetően két szempont érvényesült a módszertani fejlesztések során.

Az egyik szempont az volt, hogy a módszertan szorosan kövesse a mindenkori pénzügyi és adószabályozást annak érdekében, hogy bemutassa azoknak a vállalati gazdálkodásra gyakorolt hatásait. Ez magyarázza többek között azt, hogy a tőketulajdonosok tulajdonból származó jövedelmeit (fizetett és kapott kamatok, osztalékok stb.) a nemzetközi gyakorlattól eltérően nem az elsődleges elosztás keretében számoltuk el, hanem az adófizetési kötelezettségek teljesítése után. Ennek a szemléletnek az érvényesülését a nemzetgazdasági elszámolások és ezen belül a jövedelemelosztás módszertanának, valamint a vállalati számviteli előírásoknak a rendkívül szoros kapcsolata tette lehetővé.

A másik szempont a jövedelmi folyamatok mérésénél az volt, hogy az alkalmazott jövedelmi kategóriák közgazdaságilag értelmezhetőek legyenek, és kielégítsék a statisztikai összehasonlíthatóság igényét. A gyakori módszertani módosítások miatt ez utóbbi követelmény teljesítése sokszor nehézségbe ütközött. Ennek ellenére azt mondhatjuk, hogy a magyar nemzeti számlákban a jövedelemelosztási és -felhasználási folyamatok azon körére, amelyeknek elszámolására a meglévő adatforrások alapján lehetőség nyílt, a jövedelemelosztás egyes szakaszaiban a gazdasági elemzések számára lényeges kategóriák írták le a jövedelmek ágazatok vagy szektorok közötti megoszlását.

A gazdaságirányítási módszerek jelentős átalakulása következtében azonban elodázhatatlanná vált a nemzetgazdasági jövedelmek keletkezését és elosztását bemutató statisztikai módszertan átalakítása is. Ezt az igényt erősítette az is, hogy az eddigi, a nemzeti sajátosságokat tükröző gazdaságpolitikai eszköztár által determinált módszertani megoldásokkal szemben a nemzetközi statisztikai szabványokhoz igazodás követelménye került előtérbe.

* Jelen tanulmány magyar nemzeti számlákkal foglalkozó sorozat harmadik része. A sorozat első és második tanulmányát lásd: *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 6. sz. 469—480. old., illetve 1994. évi 7. sz. 530—546. old.

A NEMZETI SZÁMLÁK ÉS A SZÁMVITEL KAPCSOLATA

A vállalati szektor elszámolási rendszerének átalakítását az SNA ajánlásaihoz való igazodás követelményén túl az 1992-ben bevezetett új számviteli törvény is elodázhattatná tette. A számviteli törvény ugyanis alapjaiban újraszabályozta azt a beszámolási rendszert, amelyre a vállalati elszámolások korábban épültek.

A múltban a vállalati mérlegbeszámolókat tartalmi kialakítása és az adatgyűjtés elrendelése a Központi Statisztikai Hivatal és a Pénzügyminisztérium közös feladata volt, így a statisztikai szempontok is érvényesültek az elsődlegesen pénzügyi, adózási célokat szolgáló beszámoltatásban. Olyan adatbázis állt a rendelkezésünkre, amelynek elemeiből a vállalati jövedelemfolyamatok részletes számítási sémája felépíthető volt, és fennállt az alkalmazott jövedelmi kategóriák logikai, számszaki ellenőrzésének a lehetősége is.

Az új számviteli törvény keretjellege, az erősen összevont, ugyanakkor tartalmilag differenciált beszámolási kötelezettség új helyzet elé állította a statisztikát. Az új adatbázis elsődlegesen nem statisztikai célú adatforrásokat, valamint bizonyos kiegészítő statisztikai adatgyűjtéseket egyesít. Ezáltal megszűnt a pénzügyi beszámolókat eddigi kitüntetett szerepe, és lényegesen lazábbá vált a vállalati és a nemzetgazdasági elszámolások korábbi szoros kapcsolata.

Természetesen számos hasonlóság van a nemzeti számlákban alkalmazott eljárások, módszerek és a vállalati számvitelben követett elvek között. Ilyen például a kettős könyvelés elve, amelynek lényege, hogy minden gazdasági műveletet a műveletekben részt vevők összeillő tartozik-követel számláján rögzítenek. A nemzeti számlákban ez az elv úgy jelenik meg, hogy a műveletben részt vevő szervezeti egységek, szektorok mindegyikénél a kettős könyvelés érvényesül, végeredményben minden műveletet egyidejűleg négy számlán számolnak el.

A négyeszes könyvelésre példaként nézzük meg, hogyan számolják el a munkaadók által a munkavállalóknak nyújtott — természetbeni bérnek tekintett — jóléti juttatásokat:

Forrás		Számlák	Felhasználás	
Vállalatok	Háztartások		Vállalatok	Háztartások
+		Termelési számla		
		Jövedelmek elsődleges elosztása	+	
	+	Rendelkezésre álló jövedelmek felhasználása		+

Annak ellenére, hogy a nemzeti számlarendszer nagymértékben támaszkodik a vállalati számvitelre, olyan esetekben, amikor a számvitel és a gazdaságelmélet szempontjai eltérnek, az elszámolási rendszer ez utóbbit követi. Erre jó példa az értékelési elvekben megmutatkozó jelentős eltérés. A nemzeti számlák a kibocsátást és a termelésben felhasznált inputokat azonos módon, a termelés időszakában érvényesülő árakon értékelik. Ugyanakkor a vállalati számvitelben az óvatos értékelés elve érvényesül: a beszerzési áron, előállítási költségen nyilvántartott készleteket kizárólag az

értékesítéskor szabad az akkor érvényes árakra felértékelni. Így a készlettartás miatti inflációs árnyereség az üzleti tevékenység eredményének a része. A nemzeti számlákban ez az árnyereség viszont nem a termelési folyamatban képződött jövedelemként, hanem a vagyonmérlegben átértékelési különbözetként jelenik meg.

Az 1993-as SNA ajánlásain alapuló módszertan bevezetését a hazai számviteli gyakorlat bizonyos pontokon megnehezíti, ugyanakkor néhány esetben a váltást jelentősen megkönnyíti. Ez utóbbira jó példa az eddig használatos bruttó munkajövedelem fogalom helyett bevezetendő munkavállalói jövedelem. A munkavállalói jövedelem a munkaerőköltséghez igen közelálló fogalom, amelyet jól közelít a számvitelben használt személyi jellegű kifizetések fogalma. Az ellenkező esetet példázza az értékelési elvek — az előzőkben már említett — eltérésein kívül a nettó árbevétel fogalmának a megváltozása az új számvitelben. Az árbevétel nem tartalmazza azoknak a saját termelésű termékeknek az értékét, amelyeket a munkavállalóknak ingyenes juttatásként nyújtanak a munkaadók. Mivel a nemzeti számlákban a vállalati kibocsátásba beletartozik az ilyen termékek előállítására is, így azok értékét — a kiegészítő adatforrások alapján — külön imputálni kell.

A VÁLLALATI SEKTOR

A magyar nemzeti számlákban az egyes szektorok elhatárolása alapvetően a gazdálkodási formákra épül, bizonyos esetekben ezt az elvet módosítja a számlavezetési kötelezettség és a rendelkezésre álló adatforrások jellege.

A vállalati szektor — az eddigi szóhasználat szerint a vállalati típusú szervezetek — 1991-ig jogi státusukra tekintet nélkül felölelte mindazokat a szervezeteket, amelyek kettős könyvvitel vezetésére kötelezettek és a vonatkozó adótörvény vagy saját elhatározásuk alapján a társasági adózás alanyai. Így ebbe a csoportba egyaránt beletartoztak a hagyományos (állami) vállalatok, szövetkezetek, jogi személyiségű társaságok, nem jogi személyiségű vállalkozások, egyéni vállalkozások és a pénzügyi tevékenységet végző bankok, biztosítók és egyéb pénzügyi vállalkozások. Külön alszektorba soroltuk a kis társas és egyéni vállalkozásokat, a háztartások vállalkozói tevékenységét. Ide a 25 millió forintnál kevesebb éves árbevételt elérő, egyszeres könyvvitelt vezető, nem jogi személyiségű társaságok és egyéni vállalkozások, valamint a személyi jövedelemadó hatálya alá tartozó vállalkozók és a főfoglalkozás mellett kiegészítő jelleggel végzett vállalkozói tevékenység tartozott.

Az 1992 után alkalmazott új módszertan módosítja a vállalati szektor határait is. Egyrészt önálló szektort képeznek a pénzügyi tevékenységet végző szervezetek. Másrészt bekerülnek a vállalati szektorba azok a kis társas és egyéni vállalkozások, amelyeknél a rendelkezésre álló adatforrások alapján elhatárolhatók a vállalkozás és a tulajdonos háztartásának adatai (ezek az egyszeres könyvvezető, társasági adózást választó kisvállalkozások). Az egyéni vállalkozók másik részét a háztartások szektorában vesszük számba. Ezzel megszűnik az a korábbi alapelv a nemzeti számlákban, hogy termelés és jövedelem csak a termelőszektorban képződhet, a háztartások pedig kizárólag fogyasztó háztartások lehetnek.

Az 1993-as SNA szerint a vállalati szektorba kell sorolni az ún. piacra termelő nonprofit szervezeteket, valamint a vállalati hozzájárulásból működő kamarák,

munkáltatói érdekképviselők tevékenységét. Ezek a múltban a kormányzati szektoron belül más nonprofit szervezetekkel együtt jelentek meg elszámolásainkban.

A módosított vállalati szektor kielégíti az SNA által megfogalmazott következő követelményeket:

- a vállalati szektorba tartozó egységek tevékenysége döntő mértékben a piacon értékesíthető termékek, szolgáltatások előállítására irányul;
- a tevékenység eredményéből és az eszközök birtoklásából származó tulajdonosi jövedelem a vállalatok tulajdonosait illeti meg, azzal szabadon rendelkezhetnek;
- számlavezetésük lehetővé teszi a vállalat és a tulajdonos vagyonának, eszközeinek elhatárolását.

A továbbiakban a vállalati szektor jövedelemelosztásának elszámolására vonatkozó nemzetközi ajánlásokat, valamint az 1992. évi magyar módszertanban bevezetésre kerülő legfontosabb változásokat ismertetjük.

A VÁLLALATI SZEKTOR JÖVEDELEMSZÁMLÁI AZ SNA-BEN

A jövedelemszámlák az elszámolási időszakban végzett gazdasági tevékenységek-ből keletkezett jövedelmeket, e jövedelmek elosztását és újraelosztását írják le. A jövedelemszámlák a jövedelmi folyamatok egészét az egymásra épülő részfolyamatok összekapcsolásával mutatják be.¹

Az egyes számlák egyenlegező tételei a jövedelemelosztás kitüntetett, a gazdasági folyamatokat összefoglalóan jellemző kategóriái. Ilyen a működési eredmény, az elsődleges jövedelem és a rendelkezésre álló jövedelem. (Az egyenlegező tételek után zárójelben feltüntettem az 1993-as SNA ajánlásnak az egyenlegező tételek osztályozásában alkalmazott jelöléseit.)

Az SNA az összes szektorra, így a vállalati szektorra is a következő négy számla összeállítását írja elő.

1. A jövedelmek keletkezése számla

A számla a termelésben keletkezett jövedelmeknek a termelési tényezők közötti felosztását mutatja be. Ez a számla képezi az átmenetet a homogén termelési egységek (szakosodott részlegek) szerint részletezett termékek és szolgáltatások számlája, valamint a szervezeti egységek szerinti jövedelmi számlák között, ezért a nemzeti számlákhoz lényegében két jövedelemkeletkezési számla tartozik.

A számla forrás oldalán a termelési számla egyenlegező tétele, a *hozzáadott érték* (B. 1) jelenik meg, a felhasználási oldal a hozzáadott érték felosztását mutatja. Az egyik fő tétel a munkavállalóknak fizetett jövedelem, a másik az egyéb termelési adók és támogatások, ilyen például a termelők által fizetett földadó vagy a környezetvédelmi célra nyújtott támogatás. A forrás és a felhasználási oldal egyenlegeként kapjuk meg a *működési eredményt* (B. 2), amely a termelési folyamat eredményességének fontos mutatója.

¹ Az elosztási folyamat gazdasági műveleteinek SNA szerinti osztályozását lásd a *Statistikai Szemle* 1994. évi 7. számának 544–545. oldalain. Az új módszertan szerinti fogalmak leírásánál az ott alkalmazott kódokra hivatkozással is törekszem a leírtak megvilágítására.

A nemzetgazdaság egészére összeállított számlán az egyéb termelési adókon és támogatásokon kívül az ún. nettó termékadók is megjelennek. Ez utóbbiak a piaci cseréhez, a termékek és szolgáltatások értékesítéséhez és beszerzéséhez kapcsolódó adókat (például az áfát) és támogatásokat tartalmazzák.

2. Az elsődleges jövedelmek elosztása számla

A számla az mutatja be, hogy az egyes egységek, szektorok termelésben keletkezett jövedelmét miként módosítja a tulajdonból származó jövedelmek szervezeti egységek közötti átadása. A tulajdonosi jövedelmek a pénzügyi eszközök, a föld és más nem termelhető eszközök tulajdonjogához kapcsolódó jövedelmek (kamat, osztalék, földbérleti díj stb.).

A vállalati szektorban a számla forrás oldalán az előző számláról áthozott működési eredmény és a kapott tulajdonosi jövedelmek, a felhasználási oldalán pedig a fizetett tulajdonosi jövedelmek jelennek meg. Az egyenlegező tétel a vállalati szektor *elsődleges jövedelme* (B. 5).

A nemzetgazdaság egészére meghatározott elsődleges jövedelem a bruttó nemzeti jövedelem, ami nem más, mint a piaci (a nettó termékadókat is tartalmazó) áron értékelt bruttó hazai termék, valamint a külföldről származó és külföldre fizetett tulajdonosi jövedelmek egyenlegének az összege.

3. A jövedelmek másodlagos elosztása számla

A számla azt mutatja be, hogy az egyes szervezeti egységek, szektorok elsődleges jövedelmét az adott és kapott folyó átutalások hogyan módosítják az újraelosztás folyamatában. A folyó jövedelemátutalások általában viszonzatlan átutalások, ilyenek a jövedelemadó, a pénzbeni juttatások, de itt számoljuk el a biztosítási díjakat és kártérítéseket is (kivéve az életbiztosításokat).

A jövedelmek másodlagos elosztása számla forrás oldalán jelenik meg az elsődleges jövedelem, valamint a szervezeti egységek, szektorok által kapott egyéb folyó jövedelmek, ennek a számlának a felhasználási oldalán pedig a fizetett viszonzatlan átutalások kerülnek elszámolásra. A számla egyenlegező tétele a *rendelkezésre álló jövedelem* (B. 6).

A háztartási szektorban a rendelkezésre álló jövedelem részeként számoljuk el a természetbeni bérként imputált jövedelmeket vagy az életbiztosítások nettó (a kártérítésekkel és a biztosítási szolgáltatások értékével csökkentett) díját. A vállalati szektorban az 1993-as SNA külön használja a vállalkozói jövedelem fogalmát, amely az osztalékfizetés előtt rendelkezésre álló *vállalkozói jövedelem* (B. 4).

A rendelkezésre álló jövedelem a tőkejuttatásokat, valamint az eszközöknek és a forrásoknak az árszint és az arányok módosulása miatti átértékelődését nem tartalmazza. Ha például egy vállalkozás a piaci viszonyok következtében bizonyos eszközeit korszerűtlennek, esetleg feleslegesnek ítéli, könyveiben leértékeli, ez a gazdasági művelet a nemzeti számlákban nem a rendelkezésre álló jövedelmet mint forrást csökkenti, hanem a vagyonszámlához kapcsolódva mint leértékelésből származó vagyonvesztés jelenik meg.

4. A jövedelmek felhasználása számla

A számla, amelynek nyitó tétele a rendelkezésre álló jövedelem, azt mutatja meg, hogy az adott szektorban keletkezett és az elosztási folyamatban módosult jövedelmet miként használják fel végső fogyasztásra vagy megtakarításra. A *megtakarítás* (B.8) a folyó számlák láncolatában a végső egyenleg, amelyet a tőkeszámlán kell továbbvezetni.

A múltban a magyar nemzeti számlák nem határolták el a jövedelemelosztás különböző szakaszait az 1993-as SNA-hez hasonló következetességgel.

A jövedelemelosztás kiinduló pontja a termelésben keletkezett megtermelt jövedelem — az alapáron értékelt hozzáadott érték — volt, az elosztás első szakasza tulajdonképpen az adózás előtti eredmény kialakulását követte nyomon. Az újraelosztás pedig a jövedelemadózás, a tulajdonból származó jövedelmek és más folyó jövedelemátutalási tételek rendezését követően a vállalati saját források keletkezését mutatta be.

Említésre méltó különbség az eddigi hazai és a jövőben követendő nemzetközi gyakorlat között az is, hogy a hazai elszámolásokban a vállalati szektoron belül az egyes ágazatok közötti jövedelemmozgásokon volt a hangsúly, ezzel szemben az SNA számlarendszere a szervezeti egységeket csoportosító szektorok közötti jövedelemfolyamatokat helyezi előtérbe.

MÓDSZERTANI VÁLTOZÁSOK A MAGYAR SZÁMLÁKBAN

A következőkben az 1992-től alkalmazott legfontosabb módszertani változásokat az 1993-as SNA számláinak sorrendjében mutatom be.

Az adók és a támogatások osztályozása és kezelése

Az adónemek kezelését érintő módszertani megfontolások befolyásolják a kibocsátás, a hozzáadott érték és így a termelésben keletkezett jövedelmek szintjét, valamint az egyes szektorok hozzájárulását a nemzetgazdaságban keletkezett jövedelmekhez. Az egyes ágazatok, szektorok által előállított hozzáadott értéket alapáron értékeljük. A termékadók és támogatások egyenlegét az alapáron mért termelési mutatók nem tartalmazzák, a piaci beszerzési áras mutatók viszont igen. Minden olyan adót és támogatást termékadóként számolunk el, amely a termékek és szolgáltatások értékesítéséhez vagy beszerzéséhez kapcsolható. Ezzel szemben az egyéb termelési adók és támogatások egyenlege része az alapáron mért hozzáadott értéknek, és a jövedelmek keletkezése számlán kerül az államháztartási szektorba.

1992-től a terméktámogatások közé tartozó fogyasztói árkiegészítések, valamint az exporttámogatások elszámolásának módosítása számottevő mértékben befolyásolja a jövedelmek keletkezését és elsődleges elosztását jellemző nemzetgazdasági mutatók értékét.

A módosítást az indokolja, hogy az 1993-as SNA termékadónak (D. 21), illetve terméktámogatásnak (D. 31) tekint minden a termékek és a szolgáltatások értékesítésével, átadásával vagy beszerzésével kapcsolatban felmerülő adófizetést vagy támoga-

tást. A termékadók és terméktámogatások tehát mindig a piaci műveletekkel kapcsolatban merülnek fel. Az egyéb termelési támogatások (D. 39) és elvonások (D. 29) között csak olyan költségvetési kapcsolatok számolhatók el, amelyek nem hozhatók összefüggésbe a termékátadásokkal. Ez utóbbiak közé tartozik például a földadó vagy a bérekkel kapcsolatos elvonások vagy támogatások.

A fogyasztói ártámogatások elszámolása. A magyar nemzeti számlákban eddig a gyógyszerek ártámogatása és a közlekedéshez nyújtott fogyasztói árkiegészítés a forgalmazó, illetve a közlekedési szolgáltatást nyújtó vállalatok alapáras teljesítményének volt a része. A nemzetgazdaság szintjén ez a támogatás terméktámogatásként csökkentette a GDP szintjét. Ez a megoldás összhangban állt a vállalati számviteli, árképzési elvekkel, és a nemzetközi gyakorlat szemszögéből sem volt alapvetően kifogásolható, mert az SNA sem javasolt egyértelmű megoldást. Mivel a gyógyszerek támogatását a társadalombiztosítási alap fedezte, ezért a társadalombiztosítást érintő módszertani változások szükségessé teszik, hogy a nemzeti számlákban a társadalombiztosításból történő kifizetéseket juttatásnak mutassuk ki. Hasonlóképpen a tömegközlekedésben alkalmazott, bizonyos lakossági rétegeket támogató kedvezményeket értelemszerűen társadalmi juttatásnak lehet tekinteni. A gyógyszerekre és a közlekedésre normatív módon nyújtott támogatásokat a jövőben tehát nem terméktámogatásként számoljuk el. Így ez a támogatás mind a vállalati kibocsátásnak, mind a hozzáadott értéknek része lesz alapáron és piaci beszerzési áron egyaránt, a felhasználási oldalon pedig a támogatásokkal megnövelt értéken kerülnek be a támogatott termékek és szolgáltatások a fogyasztásba. Az így megnövekedett fogyasztás forrásául a háztartásoknak nyújtott természetbeni társadalmi juttatások szolgálnak. Eddig a fogyasztás a támogatásokkal csökkentett árszinten volt elszámolva.

Az exporttámogatások elszámolása. Korábban az exportértékesítést ösztönző támogatásokat — amelyekre a sokféleség, gyakran az egyedi szabályozás volt jellemző — az egyéb termelési támogatások között számoltuk el. Ezek a támogatások gyakran függetlenek voltak a termelés és az értékesítés jellemzőitől, és nemegyszer közvetlenül a vállalatok nyereségét növelték. A jelenlegi exporttámogatások jelentős hányada az érvényes szabályok szerint konkrét termékek vagy szakágazatok exportjához kapcsolódik, így indokolt ezeket a terméktámogatások között elszámolni, és ez egyben megfelel a nemzetközi gyakorlatnak is. Az új módszertan bevezetésével az exportáló vállalatok, ágazatok alapáras hozzáadott értéke a támogatások összegével megnövekszik. A gazdaság egészében ugyanakkor a piaci beszerzési áron mért GDP értéke változatlan marad, hiszen a hozzáadott értékek összegéből az exporttámogatások terméktámogatásként levonásra kerülnek.

Összegezve tehát az adók és a támogatások új módon történő kezelésének a jövedelmek keletkezésére gyakorolt hatását: a vállalati szektorban keletkezett jövedelmeknek a jövőben az exporttámogatás is része lesz, míg a nemzetgazdaság szintjén a jövedelmek a fogyasztói ártámogatásokat tartalmazzák, az exporttámogatásokat viszont nem.

A vállalati szektor elszámolását érintő további módszertani változások már nem érintik a szektor hozzáadott értékét, vagyis az itt keletkezett jövedelem szintjét. Befolyásolják azonban annak szerkezetét, az egyes jövedelemelemek kimutatott nagyságát.

A vállalati szektorban keletkezett jövedelmek elszámolása

A jövedelemelosztás módszertani változásai módosítják a jövedelmek elosztásában használatos fogalmak, az elosztást jellemző főbb kategóriák tartalmát is.

A jövedelmek keletkezése számla a jövedelmeknek a vállalatok, háztartások és az államháztartás közötti felosztását mutatja be. A számlán használt fogalmak közül a bruttó munkajövedelem alapvetően módosul, továbbá egy új fogalom, a működési eredmény is bevezetésre kerül.

A munkavállalói jövedelem (D. 1). Az SNA-ben használt munkavállalói jövedelem szemléletében lényegesen eltér a hazai gyakorlatban eddig használatos bruttó munkajövedelem fogalmától. A munkavállalói jövedelem a számvitelben elszámolt béreken és kereseteken kívül tartalmazza mindazokat a pénzübeni és természetbeni juttatásokat, amelyek a munkavállalói alkalmazással összefüggésben merülnek fel. Része a munkavállalói jövedelmeknek a munkáltatók által fizetett nyugdíj- és betegségi biztosítás, a munkaadói járulék is (D. 21). Az eddigiekben ezeket a társadalombiztosítási hozzájárulásokat a termelési adókhoz hasonlóan számoltuk el, vagyis a vállalati szektor és az államháztartás közötti közvetlen jövedelemátadásként. Az új értelmezés azt jelenti, hogy a jövedelem keletkezése számlán bruttó módon — tehát a járulékokkal növelt — munkavállalói jövedelmek jelennek meg a háztartásoknál, majd az újraelosztás során a munkavállalók fizetik be ezeket a járulékokat a nyugdíjjárukkal együtt. Ezek képezik a forrását a háztartásoknak nyugdíj, táppénz, munkanélküli segély és más pénzübeni társadalmi juttatás formájában nyújtott jövedelmeknek.

A munkavállalói jövedelmek új elszámolási módja lényegesen megnöveli a megtermelt jövedelemből a háztartások részesedését, de a jövedelmek újraelosztását követően, vagyis a jövedelemadókat, a nyugdíjjárukat és a munkaadókat terhelő, de a munkavállalók által befizetett bérjárukat rendezése után a háztartásoknak a fogyasztásra és a megtakarításra rendelkezésre álló jövedelme változatlan marad.

A vállalatok termelésében keletkezett jövedelmekből a munkavállalói jövedelem, valamint az egyéb termelési adók és támogatások átadása után maradónak a vállalati szektor működési eredménye. A működési eredmény eltér az eddig használt közvetlen jövedelem fogalmától, mindazon változások eredőjeként, amelyek az adók és a támogatások elszámolása miatt az alapáron mért hozzáadott értéket, az egyéb termelési adókat és támogatásokat módosítják. Ezenkívül jelentős a hatása a munkavállalói jövedelmek megváltozott értelmezésének is.

A tulajdonból származó jövedelmek elszámolása (D. 4). Az új módszertan nemcsak az egyes jövedelmi kategóriák tartalmában, hanem a jövedelemelosztás menetében is új szemléletű megoldást jelent. A régi metodika szerint a kamatok, a tartós befektetésekkel összefüggő osztalékok, részesedések átadására a jövedelmek másodlagos elosztása során került sor. Ezeket a tételeket az egyéb folyó jövedelemátutalásokból kiemelve kamatok, biztosítások és befektetésekkel kapcsolatos jövedelmek jogcímenként mutattuk ki.

Az új módszertan szerint a tőketulajdonosok jövedelmeinek átadására az elsődleges elosztás során, a vállalkozók működési eredményéből kerül sor. Így az elsődleges elosztás eredményeként kialakuló elsődleges jövedelem tükrözi a tulajdonnal összefüggő jövedelemátutalások hatásait is.

A tulajdonból származó jövedelemnek részei a kapott és fizetett kamatokon és kamatjellegű jövedelmeken (D. 41) kívül a kapott és fizetett osztalékok, részesedések (D. 42), a földbérleti díjak (D. 45) is. A vállalati szektorban módosul a kamatok elszámolása az új módszertan szerint. A kamatoknak része — a pénzügyintézeteknek fizetett kamatokon kívül — a más szektoroknak, így a lakosságnak fizetett kamat is. A kamatbevételek között kimutatjuk a pénzügyintézetektől, más vállalkozóktól és a lakosságtól kapott kamatokat. A régi módszer szerint ezzel szemben csak a pénzügyintézeteknek fizetett kamatok és bankköltségek (utóbbiakat most a folyó termelőfelhasználás részeként számoljuk el) jelentek meg, a szektoron belüli és a lakossági szektort érintő kamatátadásokat a folyó jövedelemátutalások részeként mutattuk ki.

A kapott kamatok között új tétel a munkáltatói kölcsönök kedvezményes kamatainak elszámolása. Eddig a kedvezményes kamat összege a lakossági szektorból a másodlagos elosztási folyamatban került át a vállalati szektorba. Az új módszertan szerint el kell számolni azt a fiktív jövedelemrészt is, amely abból keletkezik, hogy a munkáltatói hitelekhez a piaci feltételeknél olcsóbban jutnak hozzá a munkavállalók. A piaci kamat és a kedvezményes kamat közötti különbséget úgy értelmezzük, mintha azt a munkavállaló természetbeni munkavállalói jövedelemként megkapta volna, ez lesz a forrása a háztartások által fizetett piaci kamatnak.

A piaci kamatlábon számított kamat átutalása a vállalati szektorba a tulajdonból származó jövedelmek között történik meg. Így összességében a háztartásoknál a tételek egyenlegeként a kedvezményes kamat összegét számoljuk el, a vállalati szektorban a tulajdonosi jövedelemben ellentételeződik a munkavállalói jövedelemben imputált kamatkülönbséget.

A régi módszertan szerint számított közvetlen jövedelem és az új elsődleges jövedelem fogalom különbségét szemlélteti a következő összeállítás:

Hozzáadott érték (alapáron)	B. 1 Hozzáadott érték (alapáron)
Bruttó munkajövedelem (–)	D. 1 munkavállalói jövedelem (–)
Társadalombiztosítási hozzájárulás (–)	(bruttó munkajövedelem, társadalombiztosítási járulék, részesedési kifizetések, pénzbeni társadalmi juttatások, jóléti fogyasztási kiadás)
Termelési adók (–)	D. 29 Egyéb termelési adók (–)
Termelési támogatások (+)	D. 39 Egyéb termelési támogatások (+)
<i>Közvetlen jövedelem</i>	D. 4 Fizetett és kapott tulajdonosi jövedelmek (+ –)
	B. 5 <i>Elsődleges jövedelem</i>

Főbb változások a jövedelmek másodlagos elosztása számlán

A másodlagos jövedelemelosztási szakaszban követendő elszámolási módszereket részben meghatározzák az elsődleges elosztásban alkalmazott megoldások.

A másodlagos jövedelemelosztás során számoltuk el eddig a következő tételeket:

- a vállalkozói nyereségadót, a beruházások le nem vonható általános forgalmi adóját,
- az eredményelszámolást követő folyó támogatásokat (például a rehabilitációs alaphól nyújtott támogatás),
- a nyereségrészesedést és más, a munkavállalóknak az adózott eredményből fizetett jövedelmet,

- a befektetések utáni jövedelemátutalásokat, vagyis a tulajdonból származó jövedelmeket (kamatok nélkül),
- a pénzügyintézeteknek fizetett kamatokat, beleértve a bankköltségeket (bankgarancia költsége, faktoring díja és egyéb bankszolgáltatások díja),
- a biztosítóknak fizetett díjak és kapott kártérítések, kivéve a befejezetlen beruházások biztosítási díját,
- a munkaadók által fizetett pénzbeni társadalmi juttatásokat (táppénz, segély, ösztöndíj),
- egyéb folyó jövedelmeket.

1992-től a beruházások le nem vonható általános forgalmi adóját a termékadók között mutatjuk ki, a tőkeszámlán pedig beruházásként számoljuk el. A nyereségrészesedést és az adózott jövedelemből kifizetett más munkajövedelmeket, valamint a vállalati pénzbeni társadalmi juttatásokat — mint arról korábban már volt szó — a munkavállalói jövedelmek részeként értelmezzük. Lényegesen megváltozik a pénzügyintézeti kamatok, valamint a biztosítási díjak és kártérítések értelmezése. (Erről a pénzügyi szektor elszámolásaival foglalkozó tanulmányban lesz szó részletesen.)

A módszertani változtatások — az eddig leírtakon túl — jelentősen érintik az egyéb folyó jövedelmek elszámolását. A magyar nemzeti számlákban a múltban erősen érvényesült az üzleti számvitel szemlélete, ezért a jövedelmek újraelosztása során valamennyi olyan ráfordítást és bevételt elszámoltunk az egyéb folyó jövedelemátutalások között, amelyek a számvitel szerint módosították a vállalatok jövedelmeit a nyereségadózást követően.

Az egyéb folyó jövedelem a régi módszertan szerint az alábbiakat tartalmazta:

- a vállalkozások által fizetett és kapott büntetések, bírságok, kötbérek és kártérítések, beruházási tevékenység kapcsán felmerülő telekigénybevételi díj, befejezetlen beruházások biztosítási díja;
- a vállalatok egymás közötti kamatfizetései;
- a lakosság részére fizetett kamatok, földjáradék és földhaszonbér;
- az eredménnyel szemben elszámolható vagyonszármazások, mint például hitelezési veszteség, állóeszközök hiánya, selejtezése, leértékelése, az állóeszközökben bekövetkezett káresemények miatti veszteségek, csökkentve a hasznosítható eszközök bevételeivel;
- a vállalatok egyéb bevételei és ráfordításai között elszámolható és a jövedelemelosztásban még nem rendezett minden jövedelem, amely a közvetlen jövedelem nagyságát módosítja.

A jövőben megkíséreljük következetesen elhatárolni a folyó és a tőketételeket, valamint a pénz- és a tárgyi eszközök és források átértékelésének hatásait. A tárgyi eszközök eladása, gazdasági társaságokba történő bevitele a vállalati számvitelben a tárgyévi gazdálkodás eredményeként jelenik meg a nyilvántartási érték és a tényleges szerződés szerinti ár különbözetének mértékéig. Ezzel szemben a nemzetgazdasági elszámolásokban a tényleges piaci értéken mért eszközátadás negatív beruházás, a piaci és a nyilvántartási ár különbözete pedig a tárgyi eszközök átértékelésének különbözeteiként jelenik meg.

A külföldi pénzügyi értékre szóló követeléseket és kötelezettségeket, a valuta- és deviza-pénztár realizált árfolyamnyereségét és -veszteségét, valamint a céltartalékkal szemben leírt behajthatatlan követeléseket szintén a vállalati gyakorlattól eltérően kezeljük a nemzeti számlákban. Ezeket a tételeket nem a jövedelmek újraelosztása során, hanem mint a pénzügyi eszközök átértékelését mutatjuk ki. Megjegyezzük, hogy magának a céltartalékképzésnek az elszámolása is eltérő a számviteli előírásoktól. A vállalatok

tárgyévi eredményük terhére képzik a tartalékot a következő év garanciális kötelezettségei, előlegfizetései és főként a kétes kinnlevőségek fedezetére. A nemzeti számlákban ezzel szemben a képzett céltartalékokat a vállalati rendelkezésre álló jövedelem, így a megtakarítások részeként értelmezzük.

A vállalati számvitelben és a nemzeti számlákban alkalmazott értékelési elvek eltérését jól szemlélteti a vállalati kötelező leértékelések eltérő kezelése. A vállalati gazdálkodással összefüggésben tartósan feleslegessé vált eszközökre, valamint a vállalat számára kedvezőtlen piaci hatások állandósulása esetén a mérlegkészítéskor a vásárolt és saját temelésű készletekre és a pénzügyi befektetésekre értékvesztés elszámolása kötelező. A szokásos mértékűnek minősülő értékvesztés elszámolása a készletek leértékelését és ezzel szemben az anyagköltség, az eladott áruk beszerzési értékének a növekedését jelenti. A szokásos mértéket meghaladó leértékelések a rendkívüli ráfordítások, a pénzügyi eszközök leírása pedig a pénzügyi ráfordítások növekedésével csökkenti a vállalati nyereséget. Ezzel szemben a nemzeti számlákban a vállalati szektor kibocsátását és folyó termelőfelhasználását, így a megtermelt jövedelmet a termelés időpontjában érvényes árakon kell értékelni. Ennek megfelelően a vállalati leértékeléssel összefüggő jövedelemcsökkenést nem számoljuk el a vállalati szektor rendelkezésre álló jövedelmében.

A jövedelmek újraelosztásának eredményeként alakul ki a vállalati szektor rendelkezésre álló jövedelme, amely a megtakarítás forrásául szolgál. Kiszámítása a régi és az új módszertan szerint a következő módon történik:

Régi módszertan	Új módszertan
Közvetlen jövedelem	B. 5 Elsődleges jövedelem
Eredményt terhelő adók és elvonások (–)	D. 5 Jövedelemadók (–)
Eredményelszámolást követő folyó támogatások (+)	D. 612 Imputált társadalombiztosítási hozzájárulás (+)
Részesedési kifizetések (–)	D. 623 Munkavállalóknak nyújtott nem alapszerű társadalombiztosítási juttatások (–)
Befektetések utáni jövedelemátutalások (+ –)	D. 7 Egyéb folyó jövedelmek (+ –)
Kamat és biztosítás (+ –)	B. 6 <i>Rendelkezésre álló jövedelem</i>
Pénzbeni társadalmi juttatások (–)	
Egyéb folyó jövedelmek (+ –)	
<i>Rendelkezésre álló jövedelem</i>	

A rendelkezésre álló jövedelmet végső fogyasztásra vagy megtakarításra lehet felhasználni. Az 1993-as SNA egyik alapelve, hogy a vállalati szektorban nem számolható el végső fogyasztás, mivel a vállalatok minden fogyasztása a termelés érdekében történő termelőfelhasználás. Ezért az új magyar számlákban munkavállalói jövedelemnek és a háztartási szektor végső fogyasztási kiadásának mutatjuk ki a vállalatok által finanszírozott jóléti szolgáltatásokat, amelyek eddig a vállalati szektor fogyasztási kiadásaként jelentek meg.

*

A nemzeti számlákban és ezen belül a vállalati szektor elszámolásában az új módszertan teljes kidolgozása a magyar statisztika számára több éves fejlesztési

munkát jelent. A jelenleg folyó módszertani munka célja elsősorban a termelés és a jövedelmek folyó elosztása számbavételének korszerűsítése.

A még hiányzó számlák összeállítása feltételezi az adatforrások lényeges javítását és kibővítését. Ehhez olyan hosszabb távra szóló koncepció kialakítására és annak gyakorlati megvalósítására van szükség, amely a feladatokkal összehangolt feltételrendszer biztosításával megteremti annak lehetőségét, hogy a nemzeti számlák összeállítása nemcsak módszerében, hanem a hazai statisztikai rendszerben elfoglalt helyét tekintve is közelítse a nemzetközi mércét.

TÁRGYSZÓ: Nemzetgazdasági mérleg. Vállalati jövedelem.

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк, в качестве части серии о структуре и содержании венгерских национальных счетов, занимается распределением доходов сектора предприятий.

В прежний период метод учета движения доходов предприятий определялся в основном действующими правилами финансового и налогового регулирования, а также подробно регулирующими отчетность предприятий учетными предписаниями. Хотя эта методика в целом не противоречила международным рекомендациям концепции Системы национальных счетов, в остальных методологических решениях имелись значительные расхождения.

Введенная в 1992 году новая методология в равной мере затрагивает границы сектора предприятий, оценку возникающих в ходе производства доходов, применяемую в ходе распределения доходов группировку и понятия.

SUMMARY

As a part of the series on the structure and content of Hungarian national accounts the study deals with income distribution in the enterprise sector.

The method of accounting enterprises' income transactions in Hungarian national accounts had been determined in the past basically by current finance and taxation rules, as well as by accounting instructions which controlled in detail enterprise accounting. The methodology as a whole was not in opposition with international recommendations, the philosophy of the System of National Accounts (SNA), however, significant deviations presented themselves in detailed methodological solutions.

The new methodology, introduced in accounting from 1992 on, affects both the delineation of the enterprise sector, the valuation of income generated in production, the categories and concepts used in income distribution.

INFORMÁCIÓSZABADSÁG — ADATVÉDELEM — STATISZTIKA (II.)

DR. LAKATOS MIKLÓS

Az adatvédelmi törvény főbb rendelkezéseit — különös tekintettel a statisztikai információ-rendszerrel kapcsolatos összefüggéseire — a tanulmány első részében ismertettük (lásd: *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 7. sz. 547—559. old.).

A tanulmány e részében a statisztika művelői számára ugyancsak fontos két törvény (az országgyűlési biztostól és a polgárok személyi adatainak nyilvántartásáról szóló legfőbb jogszabályok) elemzését végezzük el.

TÖRVÉNY AZ ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSRÓL¹

A modern demokratikus államban a hatalomkorlátozás a fékek és ellensúlyok rendszere; az egyes hatalmi ágak független intézményeket hoznak létre egymás tevékenységének ellenőrzésére. Az egyik ilyen „intézmény” az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, más néven ombudsman (továbbiakban: országgyűlési biztos).

Az adatvédelmi törvényhez hasonlóan ez a törvény is szerepelt a kétharmados törvények listáján. Annak ellenére, hogy a rendszerváltás számottevő politikai erői teljes mértékben egyetértettek e törvény megalkotásának fontosságában, mégis az országgyűlési biztostól szóló törvényt a Parlament csak 1993 közepén fogadta el. A késés oka nemcsak politikai volt, hanem az is, hogy egy Magyarországon eddig ismeretlen jogintézmény meghonosítása szakmailag nehéz feladat elé állította a törvényhozást, nem véletlen, hogy az eredeti javaslat már 1990 ősze óta a képviselők rendelkezésére állt. E tanulmánynak nem feladata, annak tárgyalása, hogy az Országgyűlés — azáltal, hogy nem választotta meg az országgyűlési biztost és helyettesét, valamint az adatvédelmi biztost — miért került az alkotmánysértés pozíciójába. Nyilvánvaló, hogy nagyon összetett politikai oka volt annak, hogy az Országgyűlés vállalta ezt a helyzetet. (Az elmúlt parlamenti ciklus érdekes tapasztalata, hogy míg a képviselők egyes törvények elfogadásában konszenzusra tudtak jutni, addig e törvények személyi kérdéseiben már kevésbé voltak képesek megegyezni.)

¹ Az 1993. évi LIX. törvényt az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról az Országgyűlés az 1993. június 1-jei ülésnapon fogadta el. (Megjelent: *Magyar Közlöny*. 1993. évi 81. sz. 4433—4440. old.)

Rövid történeti összefoglalóként annyit szükséges megjegyezni, hogy XII. Károly svéd király 1713-ban, uralkodásának megkönnyítése érdekében, egy új méltóságra, az igazságügyi kancellárra bízta a királyi hivatalok ellen benyújtott panaszok kivizsgálását, és ez a svéd parlament által 1809-ben megválasztott méltóság az ombudsman előzménye. Az intézmény nemzetközi elterjedése 1920-ban Finnországban kezdődött, de a többi skandináv országban csak a hatvanas évekre vált általánossá. Ma már az egész világon — több mint ötven országban — különböző fejlettségi szinten levő társadalmakban működnek ombudsmanok.²

Az adatvédelmi törvényhez hasonlóan az országgyűlési biztosról szóló törvény is a fejlett jogállamiság követelményeként született meg. *Dr. Isépy Tamás*, az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára expozéjában ezt a kívánalmat a következőképpen fogalmazta meg: „Az Európa Tanácshoz csatlakozás eredményeként vált sürgős feladatunkká belső jogunk harmonizációja, és az emberi jogok, valamint a polgári szabadságjogok jegyében ennek a törekvésnek a vonulatába illik bele az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló törvényjavaslat.”

A törvény az országgyűlési biztos feladatát lényegében az alkotmányra utalva a következőképpen fogalmazza meg:

„1. § Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának (a továbbiakban: országgyűlési biztos) feladata, hogy az alkotmányos jogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszasságokat kivizsgálja vagy kivizsgál-tassa, és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen [Alkotmány 32/B. § (1) bek.]”

A „visszásság” kétségtelenül jogilag nehezen megfogható fogalom. A miniszteri indoklás szerint az alkotmányos jogok sérelme, illetve ennek közvetlen veszélye tartozik a visszasság fogalomkörébe. A jogsérelem fogalmát tágan kell értelmezni. Az nemcsak a jogszabályok tételes rendelkezéseibe való ütközést jelenti, hanem például a hatályos jogszabályok nem kielégítő voltát is. Ide tartozik például az eljárás indokolatlan elhúzódása, az ügyfelekkel való nem megfelelő bánásmód. Természetesen mint minden nehezen definiálható fogalomnál, a jogalkalmazásnak ebben az esetben is meghatározó szerepe lesz.

A 2. § (1) szakasza kimondja, hogy az országgyűlési biztost és helyettesét az Országgyűlés választja (a fentebb leírtakból következik, hogy kétharmados többséggel). Ez azt jelenti, hogy a parlament hozza létre az országgyűlési biztos intézményét abból a célból, hogy a végrehajtó hatalmat ne csak a parlamenti jogalkotás és a bírói jogalkalmazás szorítsa korlátok közé, hanem a polgárok mindennapi jogérvényesítő tevékenysége is.

A 2. § (2) szakasza a jogszabályi forrása az adatvédelmi biztos intézményének:

„2. § (2) Az Országgyűlés egyes alkotmányos jogok védelmére külön biztost is választhat. A külön biztos a szakterületén önálló intézkedési joggal rendelkezik.”

A képviselőházban vita bontakozott ki a külön biztosok számát és jogállását illetően. A nemzetközi gyakorlatban elterjedt, hogy — tekintettel az életviszonyok

² *Majtényi László*: Az adatvédelmi ombudsman — az adatvédelmi törvényhozás. *Magyar Közigazgatás*. 1990. évi 4. sz. 695—702. old.

sokféleségére — egy-egy témára szakosodott külön biztos intézi az ügyeket. Általában a külön biztos tevékenységi köre átfoghatja az egészségügy (például a fogyatékosok), a börtönügy, a kisebbségvédelem, a gyermekvédelem, a környezetvédelem, az adatvédelem, a fogyasztóvédelem témakörét. Jogállását illetően van olyan megoldás, hogy az általános országgyűlési biztos osztja el a feladatokat és irányítja a külön biztosokat, és van olyan változat is, mely szerint a külön biztosok és az általános biztos közötti kapcsolatot törvény szabályozza, tehát a külön biztos pozíciója erősebb. (Ez utóbbi megoldást ott célszerű alkalmazni, ahol az életviszonyok szabályozása — a közigazgatás oldaláról — jól elkülöníthető.) A magyar törvényi szabályozás — jelen tanulmány megírásának pillanatában — az Országgyűlés által választott külön biztos intézményét vezette be, de részletes szabályozást nem adott a külön biztosok számára és jogállására vonatkozóan. A képviselőházi vita során a kormány képviselőjének álláspontja az volt, hogy a külön biztosok működési területét azért nem jelölik meg a törvényben, mert csak hosszabb távon derülhet ki, hogy mely szakosított biztos tevékenységére lesz szükség a jövőben. (Kivéve az adatvédelmi biztost, hiszen az adatvédelmi törvény által az Országgyűlés már korábban eldöntötte, hogy ezen a területen szükség van külön biztosra.)

A törvény 3. paragrafusa rendkívül szigorúan szabályozza azt, hogy ki lehet és ki nem lehet országgyűlési biztos. (Például olyan személy lehet országgyűlési biztos, aki a jogi területen kiemelkedő elméleti tudással vagy legalább tíz évi szakmai gyakorlattal rendelkezik, és fontos szempont, hogy a kiválasztott személy köztisztviselőnek örvendjen.) Nem lehet országgyűlési biztos például, aki a választására irányuló javaslat megtételét megelőző négy évben magas állású köztisztviselő vagy önkormányzati képviselő, illetve a fegyveres testületek tagja volt.

Témánk szempontjából meg kell említeni, hogy — ellentétben az általános biztossal — az adatvédelmi biztos nem csak jogi végzettségű személy lehet [lásd Adatvédelmi Törvény 23. § (1)]. A képviselőházban az adatvédelmitörvény-tervezet vitája során vetődött fel az, hogy az adatvédelmi biztos speciális működési területe miatt ne csak jogász tölthesse be ezt a pozíciót.

Az országgyűlési biztos helyzetét erősíti az a szabály, amely a megválasztásának időtartamáról szól:

„4. § (5) Az országgyűlési biztos hat évre kerül megválasztásra. Az országgyűlési biztos egyszer újraválasztható.”

A modern jogállamban a hatalmi ágak szétválasztásának, illetve az ellensúlyok rendszerének működtetése során szokásos megoldás, hogy az adott jogintézmény tagjainak megválasztását időben is eltolják. (Például különböző időpontban tartják az országgyűlési és az önkormányzati választásokat, eltérő időre választják a köztársasági elnököt, az Alkotmánybíróság tagjait, az Állami Számvevőszék vezetőjét.) Ennek az az értelme, hogy az adott jogintézmény — jelen esetben az országgyűlési biztos — ne függjön a négyévenként sorra kerülő országgyűlési választások aktuálpolitikai légkörétől, és munkáját hosszabb távra tervezhesse. (Ezt segíti elő az egyszeri újraválasztás lehetősége, mely adott esetben tizenkétévi működést tesz lehetővé.)

A törvény 5. és 6. paragrafusa szigorú összeférhetetlenségi szabályokat állapít meg. Például az országgyűlési biztos nem lehet gazdasági társaság vezető tisztségviselője,

felügyelő bizottságának tagja. Az országgyűlési biztos függetlenségéből következik, hogy politikai tevékenységet nem folytathat, politikai nyilatkozatot nem tehet.

Az országgyűlési biztos jogállását a törvény 7—10. paragrafusai szabályozzák. Ennek keretében rögzíti, hogy:

„8. §. Az országgyűlési biztos eljárása során független, intézkedését kizárólag az Alkotmány és a törvények alapján hozza meg.”

Ez a paragrafus határozza meg az országgyűlési biztos jogállamban elfoglalt helyét és szerepét, amely azt jelenti, hogy eljárása során még az őt megválasztó Országgyűléstől is független. A törvény meglepő részletességgel szabályozza az országgyűlési biztos illetményét, szabadságát stb. Hasonlóan aprólékos — egyes képviselők szerint feleslegesen részletes — szabályok vannak az országgyűlési biztos mentelmi jogával kapcsolatban (11—14. §). A képviselőházi vita során felmerült, hogy egy ún. utaló szabállyal lehetne szabályozni ezt a kérdést, nevezetesen csak hivatkozni kellene az országgyűlési képviselők mentelmi jogát szabályozó törvényre. Végül az egyértelműség biztosítása érdekében az Országgyűlés a mentelmi jog részletes szabályozása mellett döntött

A törvény 15. paragrafusa szabályozza az országgyűlési biztos megbízatásának megszűnését. (Ezek a szabályok is hasonlatosak az országgyűlési képviselőkre vonatkozó rendelkezésekhez.) Például az országgyűlési biztos megbízatása megszűnhet lemondással, felmentéssel, a tisztségtől való megfosztással, mely utóbbi két esetben az Országgyűlés kétharmados többséggel határoz.

A törvény egyik leghosszabb és legrészletesebb fejezete — érthető és indokolt módon — az országgyűlési biztos eljárásáról és intézkedéseiről szól. A 16. § (1) szakasza alapvető kérdéseket szabályoz:

„16. § (1) Az országgyűlési biztoshoz bárki fordulhat, ha megítélése szerint valamely hatóság [29. § (1) bek.], illetve közszolgálatot végző szerv (a továbbiakban együtt: hatóság) eljárása, ennek során hozott határozata (intézkedése), illetőleg a hatóság intézkedésének elmulasztása következtében alkotmányos jogaival összefüggésben sérelem érte vagy annak közvetlen veszélye áll fenn, feltéve, hogy a rendelkezésre álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket már kimerítette, illetve jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva.”

A jogintézmény lényegét fejezi ki az a szabály, hogy az országgyűlési biztoshoz bárki — természetes és jogi személy egyaránt — fordulhat. (A francia és a brit szabályozás az állampolgár és az országgyűlési biztos közé iktatja az országgyűlési képviselőt, aki megszűri az ömlesztett panaszok tömegét. A magyar képviselők nem vállalták ezt a feladatot, tekintettel az amúgy is jelentős leterheltségükre.) A törvény 29. § (1) bekezdése tételesen felsorolja a hatóságok fajtáit (például államhatalmi, államigazgatási feladatot ellátó szerv, helyi önkormányzat). A hatóság fogalomból kiveszi a bíróságokat, ami — a jogintézmény jellegével összhangban — azt jelenti, hogy az országgyűlési biztos a bíróságok tevékenységét nem ellenőrizheti. (Erről egyébként volt vita a képviselőházban.) Fontos szabály, hogy ha az adott ügyben van jogorvoslati lehetőség, akkor csak a rendelkezésre álló közigazgatási jogorvoslatot kell kimerítenie az érintettnek. Ily módon lehetővé válik számára a választás az esetleges költséges és hosszadalmas peres eljárás, illetve az országgyűlési biztoshoz

fordulás között. Többek között ez az oka annak, hogy egyes országokban a „szegények ügyvédjének” nevezik az országgyűlési biztost. Ez utóbbi jelzõt igazolja az a rendelkezés, mely szerint

„16. § (3) Az országgyűlési biztoshoz benyújtott minden beadvány illetékmentes.”

Fel kell hívni a figyelemet, hogy az adatvédelmi biztoshoz akkor is lehet fordulni, ha valaki a közigazgatási jogorvoslatot még nem merítette ki. Ez tehát azt jelenti, hogy az adatvédelmi biztoshoz fordulás kötöttségtől mentesebb, mint ami az országgyűlési biztos igénybevitelét jellemzi. Ezt a különbséget az információszabadsághoz és a személyes adatok védelméhez fűződõ különös társadalmi érdekek indokolják.

A 17. § (1) kimondja, hogy a beadványt az országgyűlési biztos köteles megvizsgálni, kivéve, ha a visszasság csekély jelentőségű. Ez a rendelkezés azt a dilemmát fejezi ki, hogy a biztos tevékenységét ne bénítsák meg a csekély jelentőségű ügyek. Lengyelországban az ottani biztos első évében például 55 ezer beadványt kellett elbírálnia, és ez jelentősen rontotta működésének eredményességét. (Természetesen lesznek problémák azzal a meghatározással, hogy „csekély jelentőségű”. Sok vita volt azzal kapcsolatban is, hogy — időben — mikor keletkezett ügyekben lehet az országgyűlési biztoshoz fordulni. Végül a képviselők abban egyeztek meg, hogy az 1989. október 23-án elfogadott alkotmánymódosítás hatályba lépését követően keletkezett ügyekre terjedjen ki a törvény hatálya [17. § (3)].

A 18—27. paragrafusok eljárási szabályainak részletes ismertetése meghaladják e tanulmány kereteit. Ezért csak a legfontosabb szabályairól szólunk. A törvény szabályozza az országgyűlési biztos ellenőrzési jogát, melynek egyik legfontosabb eleme az iratbetekintési jog. A képviselőházban éles vita bontakozott ki arról, hogy az országgyűlési biztos milyen iratokba nem tekinthet bele. Megállapodtak abban, hogy csak két területen vannak olyan iratok, melyek indokolják a korlátozást. Ezek a fegyveres erők és a nemzetbiztonsági szolgálatoknál keletkezett egyes iratfajták [18. § (8)]. A törvény melléklete 13 pontban sorolja fel ezeket az iratokat. Az iratbetekintési jagon kívül az országgyűlési biztos a vizsgált szerv munkatársait meghallgathatja, vezetőjét vizsgálat lefolytatására kérheti, írásbeli magyarázatot, nyilatkozatot, véleményt kérhet. Milyen intézkedést tehet az országgyűlési biztos? Az országgyűlési biztos ajánlást tehet a visszasságot előidéző szerv felügyeleti szervének [20. § (1)]. Ha nem ér el eredményt jogszabály-felülvizsgálatot kezdeményezhet, az Alkotmánybírósághoz fordulhat, és felhasználhatja a nyilvánosság erejét. Továbbá az éves országgyűlési beszámoló keretében az Országgyűléstől kérheti az ügy kivizsgálását [26. § (1)]. (Az éves beszámoló kereteit a 27. § szabályozza, az Országgyűlési Biztos Hivataláról a 28. § rendelkezik.)

Végül az Országgyűlés azért esett a mulasztásos alkotmánysértés állapotába, mert nem tett eleget a 29. paragrafus (3) szakaszának, mely szerint

„E törvény hatálybalépését követő négy hónapon belül az országgyűlési biztost és annak általános helyettesét meg kell választani.”

Miután áttekintettük az országgyűlési biztosról szóló törvény legfontosabb pontjait, térjünk vissza az adatvédelmi törvénynek (továbbiakban: AT) az adatvédelmi

biztosról szóló IV. fejezetének az ismertetésére. Már szoltunk arról, hogy nemcsak jogász végzettségű személy lehet adatvédelmi biztos, hanem

„az Országgyűlés adatvédelmi biztost választ azok közül az egyetemi végzettségű, büntetlen előéletű, kiemelkedő tudású elméleti vagy legalább 10 évi szakmai gyakorlattal rendelkező magyar állampolgárok közül, akik az adatvédelmet érintő eljárások lefolytatásában, felügyeletében vagy tudományos elméletében jelentős tapasztalatokkal rendelkeznek és köztiszteletnek örvendenek [AT 23. § (1)].”

Érdemes felfigyelni arra, hogy itt újabb erkölcsi kategória, a „köztisztelet” emelkedett jogi szabályozás szintjére. Az AT 23. § (2) szakasza utal arra, hogy az Adatvédelmi törvényben nem szabályozott kérdésekről az országgyűlési biztosról szóló törvény rendelkezik. Az adatvédelmi biztos feladatai a következők:

„AT 24. § Az adatvédelmi biztos *a)* ellenőrzi e törvény és az adatkezelésre vonatkozó más jogszabály megtartását; *b)* kivizsgálja a hozzá érkezett bejelentéseket; *c)* gondoskodik az adatvédelmi nyilvántartás vezetéséről.”

Az adatvédelmi biztos eljárásai, intézkedései — figyelembe véve néhány speciális elemet — hasonlóak az országgyűlési biztoséhoz. (Például, ha az adatvédelmi biztos az adatkezelőt jogellenes adatkezelés megszüntetésére szólítja fel, akkor az adatkezelő 30 napon belül köteles intézkedéséről — írásban — tájékoztatni az adatvédelmi biztost.) [AT 25. § (2)].

Összefoglalva az országgyűlési (adatvédelmi) biztosról szóló rendelkezéseket, azt lehet mondani, hogy ha a közigazgatás érzékeny a törvényességre, ha a köztisztviselő vagy más közalkalmazott jogsértés esetén az állását kockáztatja, akkor az országgyűlési (adatvédelmi biztos) vésztjósító hatalom, amely már pusztán megjelenésével kiválthatja a jogsérelem orvoslását. (Ha viszont a jogrendszer súlyos zavarokkal küszködik, ha laza és korrupcióra hajlamos a közigazgatás, akkor az országgyűlési (adatvédelmi) biztos csak a nyilvánosság kiküldött tudósítójának nem hálás szerepét töltheti be.)

Az adatvédelemmel kapcsolatos jogrendszer két pillérré támaszkodik. Az egyik a közigazgatási szférán belül az adatvédelemmel foglalkozó szakemberekre épít. (Bár a jogszabály nem teszi kötelezővé, de a jelentős mennyiségű adatot kezelő intézményeknél, például a Központi Statisztikai Hivatalnál érdemes lenne — az adott intézmény hierarchiájától független — az adatvédelmi felelős pozícióját létrehozni annak érdekében, hogy már előre megsűrje az esetleges jogsértő adatkezeléseket.) A másik pillér az adatvédelmi biztos, aki a polgárok érdekeit védi, és rávilágít az adatvédelemmel és információszabadsággal kapcsolatos problémákra. E két szférának konstruktív együttműködést kell kialakítania annak érdekében, hogy — mint a miniszteri expozé jellemezte — az országgyűlési (adatvédelmi) biztos ne „magányos farkasként” bolyongjon a magyar közéletben.

TÖRVÉNY A POLGÁROK SZEMÉLYI ADATAINAK NYILVÁNTARTÁSÁRÓL³

A polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló törvényt (továbbiakban: nyilvántartási törvény — Nytv.) azért szükséges ismertetni, mert

³ Az 1992. évi LXVI. törvényt a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról az Országgyűlés 1992. november 3-i ülésén fogadta el. (Megjelent: *Magyar Közlöny*. 1992. évi 120. sz. 4154—4164. old.)

számos ponton csatlakozik az adatvédelmi törvényhez, és több szakasza utal a statisztikai információ-rendszerre. Történeti vonatkozásban el kell mondani, hogy az állam már kialakulása óta törekedett arra, hogy polgárai személyi adatait valamilyen formában nyilvántartsa. Az ilyen jellegű nyilvántartások közül a legrégebb hagyományokra az anyakönyvek tekinthetnek vissza, ezeket a tridenti zsinat (1542) óta kötelezően vezetik. Magyarországon — az állam és az egyház szétválasztásának folyamatában — 1895-től vezették be az állami anyakönyvvezetést. A jelenlegi nyilvántartási rendszer kialakítása 1974-ben kezdődött meg. Ebben az időszakban a népesség-nyilvántartást sokkal szorosabban gondolták a statisztikai információ-rendszerhez kapcsolni.⁴ Ez volt az az időszak, amikor a fejlett informatikai eszközök segítségével olyan központi adatbankot kívántak létrehozni, mely a statisztikai és az igazgatási igényeket egyaránt kielégíti, sőt az adatbázisok összekapcsolása révén új típusú adatokat is szolgáltat. Mint ismeretes, az 1980-as évtized végén az e koncepcióval szembeni aggályok egyre erősödtek, és ezek az Alkotmánybíróságot a személyi számmal kapcsolatos közismert állásfoglalásra készítették. Ettől kezdve felgyorsultak azok a jogi kodifikációs munkák, melyeknek eredményeképpen megszületett az adatvédelmi törvény. Ezt követően szükség volt arra, hogy a népesség-nyilvántartás (és lakcímnyilvántartás) ügyét is a megváltozott társadalmi-gazdasági és politikai helyzethez igazítsák.⁵

A nyilvántartási törvény viszonylag részletesen, mintegy 47 paragrafusba foglalt szabályozást ad. Ha ehhez hozzávesszük a végrehajtásról rendelkező kormányrendeletet [lásd: 146/1993 (X. 26.) Korm. rend. *Magyar Közlöny*. 1993. évi 155. sz. 9526—9542. c.l.d.] 51 paragrafusát, belátható, hogy e tanulmány keretei nem teszik lehetővé a téma részletes bemutatását. Ezért csak a fő szabályokat és az említett kapcsolódási pontokat ismertetjük.

A nyilvántartási törvény célja a polgárok személyi adatai és lakcíme nyilvántartásának és a nyilvántartás alkotmányos feltételeinek megteremtése volt. A jogalkotó ezt oly módon kívánta elérni, hogy a személyi szám használatát lényegesen szűkítette, az adatkezelést célhoz kötötte, az adatok körét pontosan meghatározta, és az adatkezelést időben korlátozta. A népesség-nyilvántartási rendszer átalakítása során a költségvetési korlátokat figyelembe vette, ezért csak fokozatosan kívánta megszüntetni a személyi szám használatát. (Erről a pontról jelentős vita bontakozott ki a képviselőházban.) A nyilvántartási törvény rendszerbe foglalja a népesség- és lakcímnyilvántartás, valamint a személyi igazolvány-nyilvántartás addigi folyamatát és a hozzájuk kapcsolódó eljárásokat. (Megjegyezzük, hogy e nyilvántartások tulajdonképpen visszavezethetők az anyakönyvi nyilvántartásra, amely azonban olyan eljárás részét képezi, amely alapvetően családjogi szabályokon alapul, és a célja elsődlegesen magánjogi jellegű (például öröklés, vagyoni jogok). Ezért az anyakönyvi nyilvántartás nem illik bele az alapvetően közigazgatási célú személyiadat- és lakcímnyilvántartást szabályozó törvénybe.)

⁴ Kéry András—Kovács Árpád: Az állami népesség-nyilvántartási rendszer továbbfejlesztése. *Tervgazdasági Fórum*. 1988. évi 3. sz. 36—38. old.

⁵ Nem véletlen, hogy az Országgyűlés az adatvédelmi és a nyilvántartási törvényt szinte egyidőben tárgyalta. Sajnos ezt a statisztikai törvény vonatkozásában már nem sikerült megtenni. (Lásd: dr. Könyves Tóth Pál—dr. Varga Lajos: A közérdekű adatok megismerése és terjesztése. *Magyar Közigazgatás*. 1990. évi 3. sz. 259—270. old.)

Jellemző a nyilvántartási törvény által szabályozott téma sokrétűségére, hogy a törvény, céljának meghatározása mellett, kitér az alapelvek, a fogalmak, a feladatok és az értelmező rendelkezések ismertetésére (Nytv. 1—5. §). Az alapelvek lényege, hogy a közigazgatási szervek elsősorban a polgártól gyűjtsék a személyi adatokat, és csak ha ez nem lehetséges, vagy ha az a polgárra jelentős megterhelést ró, akkor merítsenek a nyilvántartási adatbázisból. (Ez utóbbit természetesen csak a törvény vagy helyi önkormányzati rendelet felhatalmazása alapján tehetik meg.) Az alapelvek utalnak a statisztikai információ-rendszerre:

„2. § (5) A nyilvántartás szervei statisztikai célra — a népszámlálással kapcsolatos feladatok (23. §) kivételével — csak oly módon szolgáltathatnak adatokat, amellyel a polgár és az adat kapcsolata nem állítható helyre.”

A nyilvántartási törvény tehát leszögezi, hogy statisztikai célra személyes adat nem adható ki (kivéve a népszámlálást).

A törvény személyi hatálya nemcsak a magyar állampolgárokra, hanem a bevándorolt és a menekültként elismert személyekre is kiterjed, sőt lehetőség van arra, hogy a külföldön élő magyar állampolgárok — ha kéri — bekerüljenek a nyilvántartási rendszerbe [Nytv. 4. § (1) és (2)].

A statisztikai adatszolgáltatás — főleg a népszámlálás — szempontjából érdemes felidézni, hogy a nyilvántartási törvény miként határozza meg a polgár lakcímét:

„5. § (2) *A polgár lakóhelye:* annak a lakásnak a címe, amelyben a polgár él. A lakcímbeljelentés szempontjából lakásnak tekintendő az az egy vagy több lakóhelyiségből álló épület vagy épületrész, amelyet a polgár otthonául használ, továbbá az a helyiség, ahol valaki szükségből lakik, vagy — amennyiben más lakása nincs — megszáll.”

Ez a meghatározás az „otthonául használ”, „szükségből lakik” és a „megszáll” fogalmakkal próbálja értelmezni a szükséglakásban lakók és hajléktalanok helyzetét. Ez az ún. bejelentett lakóhely, amely azonos a korábbi állandó lakóhely fogalmával. A törvényelőkészítés során viták voltak arról, hogy a korábbi ideiglenes lakóhely használatát fenntartsák-e? Végül az alábbi meghatározás került be a nyilvántartási törvénybe:

„5. § (3) *A polgár tartózkodási helye:* annak a lakásnak a címe, ahol — lakóhelye végleges elhagyásának szándéka nélkül — három hónapnál hosszabb ideig tartózkodik.”

A polgárok lakcímadata főleg a népszámlálásoknál játszik szerepet, mivel e kategóriák segítségével lehet megállapítani adott terület, település állandó, illetve lakónépességét. Viszonylag új helyzetet teremt e kategória kialakításánál az az új körülmény, amelyet a 27. § (3) szakasza szabályoz:

„27. § (3) A tartózkodási helyet — annak bejelentésétől számított két év elteltével — a tartózkodási hely szerint illetékes jegyzőnél ismét be kell jelenteni. Az ismételt bejelentés hiányában az érintett tartózkodási helyének nyilvántartását meg kell szüntetni, és erről a polgárt értesíteni kell.”

Ez azt jelenti, hogy a tartózkodási hely (ideiglenes lakóhely) a törvény erejénél fogva meg is szűnhet, és ezt a helyzetet a népszámlálásokat szervező szakembereknek

figyelembe kell venni. (Valószínűleg újra nagyobb szerepet fog kapni a jelenlevő népeesség fogalma.)

A nyilvántartási törvény 6—10. paragrafusai a nyilvántartás szervezetét, hatásköri és illetékességi szabályait tartalmazzák. A feladatokat négy különböző szintű szerv látja el. Települési (helyi) szinten az önkormányzat jegyzője, területi szinten a köztársasági megbízott, országos szinten az Országos Személyi Adat- és Lakcímnnyilvántartó Hivatal (OSZH). E szervek munkáját a belügyminiszter fogja össze. Az ellenzéki pártok arra hívták fel a figyelmet, hogy a polgárok személyi adatainak nyilvántartását mindinkább decentralizálni kell, mert ez a legerősebb biztosíték az adatok védelmére, illetve ésszerű felhasználására. A kormány képviselői egyetértettek ezzel az észrevétellel, jelezték azonban, hogy a központi (országos) nyilvántartó rendszer megszüntetésére nem, de működtetésének megváltoztatására látnak lehetőséget. (Be kell látni, hogy a polgár személyi adatai az ország különböző helyein keletkeznek, illetve változnak meg, és e nyilvántartásnak olyan bűnüldözési és honvédelmi célokat is ki kell szolgálnia, amelyek csak egy központi nyilvántartásból teljesíthetők.)

A nyilvántartás adatainak körét és forrásait a törvény 11—16. paragrafusai tartalmazzák. Mint már említettük, a törvény céljai közé tartozott az adatok körének szűkítése. Ezt sikerrel végrehajtották, elmondható, hogy a nyilvántartás céljára — az európai normáknak megfelelően — csak a legszükségesebb személyi adatokat kérik. (Mindenki meggyőződhet erről, ha újonnan kiadott személyi igazolványának tartalmát áttekinti. Például e törvény alapján nem kérik a családi állapotról és iskolai végzettségről szóló adatokat.) A nyilvántartási törvény rendezi, hogy a benne meghatározott szervek és a polgárok milyen alapadatokat kötelesek a nyilvántartás részére átadni, és egyben garantálja, hogy a nyilvántartás egyéb forrásokból nem szerezhethet be adatot (félelem egy ún. önálló személyiségprofil kialakításának lehetőségétől).

A képviselőházban a legszenvedélyesebb viták a személyi szám körül dúltak. Fő kifogás az volt, hogy a törvénytervezet túl sokáig és túl széles körben engedélyezi tovább a személyi szám használatát. Végül, szakszerűnek mondható viták után kompromisszumos megoldás született, melyet röviden ismertetünk.

A személyazonosító jel (a korábbi személyi szám) olyan, a nyilvántartás számítógépes rendszerében használt technikai segédeszköz, amely a személyek egyedi azonosítását szolgálja [Nytv. 5. § (6)]. Ezt a jelet csak 1995. december 31-ig lehet használni [Nytv. 37. § (1)]. Ezen időpont után a személyi szám „beszélő” jellegének — például az életkorra történő utalás — megszüntetését és ennek következtében új azonosítási módot és a hozzá kapcsolódó adatszolgáltatási rendet, illetve az új rendszer bevezetésének időbeni ütemezését szintén törvényben kell majd szabályozni. A nyilvántartási törvény azonban átmenetileg lehetővé teszi a személyazonosító jel alkalmazását az adóigazgatás és a társadalombiztosítás (valamint ehhez kapcsolódóan az egészségügyi, szociális és munkaügyi igazgatás) részére történő adatszolgáltatás területén is, annak érdekében, hogy az új rendszerre történő átállás e két nagy igazgatási nyilvántartásban zökkenőmentesebb és költségkímélőbb legyen [Nytv. 37. § (2) és (4)]. Meg kell jegyezni, hogy ez a két nagy igazgatási rendszer a jövőben (1996-tól) csak saját szakazonosítót használhat. A személyazonosító jel használatának korlátozása tehát azt jelenti, hogy minden nagyobb „adatbirodalom” ki fogja dolgozni saját azonosító rendszerét, ami megnöveli az adatok monopolizálásának, az információszabadság

korlátozásának veszélyét. Az információszabadság védelmezőinek (például az adatvédelmi biztosnak) résen kell lennie, hogy ez a helyzet ne indítson el kedvezőtlen folyamatokat, azaz ne sérüljön a polgároknak a közérdekű adatok nyilvánosságához való joga.

A nyilvántartási törvény 17—24. paragrafusai azt a fontos kérdést szabályozzák, hogy miképpen lehet adatot szolgáltatni a nyilvántartásból. Az adatszolgáltatás technikai lebonyolítása kétféleképpen történhet: vagy a személyazonosító jellel, vagy anélkül [Nytv. 17. § (2)]. (Végül is ez eredményezte azt a kompromisszumos megoldást, hogy egyes államigazgatási szervek ugyan — csakis konkrét feladataik ellátásához — hozzájuthatnak a nyilvántartási adatok szűkített köréhez, de a személyazonosító jelet nem kaphatják meg. E szűkített körbe tartozik: a személy név- és lakcímadata, anyja neve, állampolgársága, születési helye, születési ideje, neme, a nyilvántartásból való kikerülés oka, helye és ideje. [Nytv. 17. § (2) b]). Ezek a szervek lehetnek például a helyi önkormányzatok, a szabálysértési hatóság, az útlevelelhatóság. Az állami ingatlan-nyilvántartás, a honvédelmi, az igazgatásrendészeti és az idegenrendészeti szervek e fenti adatokat a személyazonosító jellel együtt is megkaphatják (Nytv. 22. §).

Ehhez tartozik az a statisztikai információ-rendszer szempontjából figyelemre méltó rendelkezés, hogy

„17. § (3) A nyilvántartás szervei a 11. § (1) és (4) bekezdésben meghatározott adatokat — a 2. § (5) bekezdésében foglalt feltételekkel — statisztikai célra felhasználhatják és azokat nyilvánosságra hozhatják.”

Tehát a nyilvántartási szervek — központi és helyi szinten — a nem azonosítható adatokat statisztikai célra felhasználhatják és közzé tehetik. Ezzel kapcsolatban érdemes idézni e nyilvántartási törvény végrehajtását szabályozó kormányrendelet 23. §-át:

„23. § (1) A nyilvántartásból statisztikai célra adatszolgáltatás egyedi azonosításra alkalmatlan módon történhet. (2) Statisztikai szolgáltatás igénylésekor meg kell jelölni a felhasználás célját, az érintettek körét (területi, időbeli meghatározást és személyi kört) és az adatszolgáltatás teljesítésének kért formáját (papír vagy mágneshordozó).”

Fontos szabály, hogy a név- és lakcímadatok polgárok és jogi személyek részére történő kiadását csak akkor nem köti az érintett hozzájárulásához, ha ezen adatok felhasználásához bizonyított joga fűződik; a személyazonosító jel kiadása azonban ekkor sem lehetséges (Nytv. 19. §). Egyes vélemények szerint ez a rendelkezés túl szigorú, például nem teszi lehetővé az ún. direkt marketing-tevékenységet. (A direkt marketing-tevékenységhez tartozik például egyes termékek forgalmazóinak az a módszere, hogy reklámanyagokat, ajánlati felhívásokat küldenek ki a polgárok egyes csoportjainak lakcímeire.)

A magyar népszámlálások elengedhetetlen kelléke, hogy az összeírók rendelkezésére álljon az adott számlálókörzet címjegyzéke. Ezt szabályozza a nyilvántartási törvény 23. §-a:

„A választásokról, a népszavazásról és a népi kezdeményezésről, valamint a népszámlálásról szóló törvények rendelkezései alapján a jegyző, a helyi, a területi és az országos választási bizottság, illetve a

népszámlálásról szóló törvény által e feladat ellátására kijelölt szerv jogosult igényelni az érintett polgárok nevét, lakcímét és személyazonosító jelét a választók nyilvántartásának összeállításához és a jelöltajnlás ellenőrzéséhez, valamint a népszavazás, a népi kezdeményezés és a népszámlálás lebonyolításához szükséges hitelesítési, illetve összeírási eljáráshoz.”

A törvénynek ez a szakasza tehát általános társadalmi érdek esetén eltekint a polgár hozzájárulásától, de az adatok kiadását törvényi szabályozáshoz és meghatározott célhoz köti.

A nyilvántartási törvény 25. paragrafusa az eljárással kapcsolatos kérdéseket szabályozza, illetve rendezi a polgár és a nyilvántartási szerv kapcsolatát. Tételesen felsorolja azt, hogy a polgár a nyilvántartást vezető szerveken kívül [Nytv. 25. § (1) a)] még mely szerveknek és milyen esetekben köteles személyazonosító jelét átadni. (Például a házasságkötők házassági szándékuk bejelentésekor az anyakönyvvezetőnek vagy a peres felek a családjogi és házassági bontóperben.) A képviselőházi vita arra is jó volt, hogy a módosító indítványok hatására az egyes szabályozandó kérdéseket sikerült a tervezettnél konkrétabban meghatározni.

A lakcím bejelentésével és nyilvántartásával kapcsolatos teendőket a 26—28. paragrafusok szabályozzák. A nyilvántartási törvény erősíti a lakcímbejelentés tényének deklaratív jellegét, és arra kívánja ösztönözni a jogalkotó és jogalkalmazó szerveket, hogy e tényhez ne fűzzenek jogkövetkezményeket, illetve egyéb jogi hatásokat. Mivel az oktatás és az egészségügy strukturális átalakulása következtében e jogi hatások (például körzetbe tartozás) fokozatosan elhalnak, ezért van remény e kívánalom teljesülésére. Azért a törvény a lakáshasználattal kapcsolatban kimondja:

„26. § (4) A lakcímbejelentés ténye önmagában a lakás használatához fűződő, valamint egyéb vagyoni jogot nem keletkeztet és nem szünteti meg.”

A nyilvántartási törvénynek ez irányú szabályozását a statisztikusoknak is figyelembe kell venniük, mivel a lakossági és ezen belül a népszámlálási összeírások örök dilemmája, hogy miképpen értékeljék az állandó (bejelentett) és ideiglenes (tartózkodási) lakóhely valós tartalmát. Budapesten például a belváros állandó, illetve lakónépességének megállapításánál figyelembe kell venni azt, hogy sokan csak a lakáshoz való jogosultságuk fenntartása miatt szorgalmazzák lakcímbejelentésüket. Ha a lakcímbejelentés tényének már nem lesz joghatása, akkor remélhető, hogy pontosabban megállapítható egy-egy terület lakosság száma. (Sajnos egyes igazgatási, illetve önkormányzati szervek nem veszik figyelembe e szempontot, mert például, ha Budapest belvárosában az autóparkolási helyek elosztásánál a lakóhelyet is figyelembe veszik, akkor megjósolható a fiktív lakcímbejelentések számának a növekedése.) A nyilvántartási törvény új hatásköri szabályt állapít meg azzal, hogy a lakcímbejelentés a polgármesteri hivatalban történik [Nytv. 26. § (1)]. Kivételt képez ez alól az az eset, ha a polgár kivándorol vagy magyar állampolgársága megszűnik. A polgármesteri hivatal bevonása mindenképpen pozitív folyamat, ugyanis egyfelől erősíti a kapcsolatot az önkormányzat és a polgár között, másfelől oldja azt a bizalmatlanságot, amely a rendőrségi bejelentkezéseknél esetenként fennállt.

A hatósági igazolványok közül a legjelentősebb a személyazonosító igazolvány. Ennek kiadása és nyilvántartása 1996. január 1-jétől a nyilvántartási rendszer szerves

részét fogja képezni. (Az ún. kártyaigazolvány kiállításának és helyben történő naprakész nyilvántartásának technikai feltételei ettől az időponttól lesznek megteremthetők.) A személyazonosító igazolvány csak a legszükségesebb információkra terjed ki [Nytv. 29. §. (3)].

A nyilvántartási törvény speciális adatvédelmi szabályait — amelyek túlmutatnak az adatvédelmi törvényen — a 30—33. paragrafusok tartalmazzák. A törvényesség biztosítása érdekében az OSZH-ban (központi hivatal) és a köztársasági megbízotti hivatalban adatvédelmi felelősöket kell kinevezni [Nytv. 30. § (2)]. (Ezért is megfontolandó lenne, más nagyobb adattömeggel rendelkező hivataloknál az adatvédelmi felelős kinevezése.) A nyilvántartási törvény — összhangban az adatvédelmi törvényvel — megerősíti:

„33. § (1) A nyilvántartás más nyilvántartásokkal — ha törvény az adatkezelés céljának és az adatok körének pontos meghatározásával másképpen nem rendelkezik — nem kapcsolható össze”.

A nyilvántartási törvény egyéb rendelkezései (Nytv. 34—36. §) többek között felhatalmazták a belügyminisztert egységes igazgatási szolgáltatási díj bevezetésére [Nytv. 36. § (4)].

A képviselőházi vita eredményeképpen az átmeneti rendelkezések igyekeznek pontosan szabályozni a nyilvántartási törvénnyel kapcsolatos határidőket, a személyazonosító jellel összefüggő feladatokat, és tartalmazzák azokat a legfontosabb törvény-módosításokat, amelyek e törvény bevezetéséhez szükségesek (Nytv. 37—47. §).

A nyilvántartási törvény tehát rendszerbe foglalja azokat az adatigényeket, amelyek az alkotmányon alapuló államigazgatási és igazságszolgáltatási feladatok ellátásához szükségesek. Nagy érdeme a törvénynek, hogy igyekszik tisztább helyzetet teremteni a polgárok személyi adatainak nyilvántartása terén és amennyire ez lehetséges összhangot biztosítani az adatvédelmi, illetve a statisztikai törvényben foglaltakkal. Az, hogy ez mennyire sikerült, a gyakorlat során fog kiderülni, de már most látszik, hogy egyes rendelkezéseit ki kell igazítani (például a direkt-marketinggel kapcsolatosakat). A statisztikusok számára ez a törvény jelzi, hogy korlátozottak azok a lehetőségek, amelyeket az egyes adatállományok összekapcsolásától remélni lehetett. Így például egyes, a személyi adatokat tartalmazó nyilvántartáson alapuló lakossági összeírások (népszámlálások) végrehajtására már kevésbé lesz mód, ezért ezt a körülményt a statisztikai módszertani kutatások terén figyelembe kell venni.

VÁLLALATI SZOCIÁLIS TEVÉKENYSÉG AZ ÁTMENETI IDŐSZAKBAN

DR. LAKATOS JUDIT

A szociálpolitikai célok megvalósításában — az állam és a helyi önkormányzatok mellett — hosszú ideig a vállalatoknak (a munkáltatóknak) is jelentős és részben az állam által kötelezően kijelölt szerep jutott. A tartalmában is erőteljesen változó munkahelyi szociálpolitika első szakaszát a szocialista iparosítás jelentette. A mezőgazdaságból és a háztartásokból felszabaduló munkaerő foglalkoztatásának ugyanis fontos előfeltétele volt a különböző vállalati jóléti intézmények (óvoda, bölcsőde, munkásszállás) létrehozása, a lakásépítés támogatása, a szakképzés megszervezése. A hetvenes évek elejétől a jóléti juttatások — a szigorú bérszabályozás mellett — mindinkább a vállalatközi jövedelem differenciálódás eszközévé váltak, s így jelentős szerepet játszottak a munkaerőért folytatott versenyben. A termelés közvetlen céljait szolgáló létesítmények helyett a vállalatok ekkor már inkább az üdülők, üzemi étkezdék, a sport- és kulturális létesítmények kiépítésére helyezték a hangsúlyt. A munkahelyi szociálpolitika össztársadalmi fontosságát jól jellemzi az a tény, hogy 1986-ban az óvodai férőhelyek 20 százaléka, a bölcsődeiek 14 százaléka vállalati kezelésben volt, a szervezett üdültetésben részt vevők kétharmada vállalati üdülőkben nyaralt, s az OTP-hitellel épülő lakások több mint felének finanszírozásához a munkáltatók is hozzájárultak.

1988-tól a növekvő vállalati önállóság kinyilvánításával a jóléti alap addigi kötelező és normatív képzése megszűnt, ugyanakkor az ugyanezen évtől bevezetett személyi jövedelemadó — sajátos módon — a szociális és jóléti ráfordításokra nem terjedt ki. A munkáltatóknak így továbbra is érdekükben állt a béremeléssel szemben a jóléti juttatásokat preferálni. A jóléti alap kötelező képzésének megszűnésével azonban a szociális feladatoknak a vállalatokra történő kötelező áthárítása megszűnt, az állam a munkáltatói szociálpolitika szabályozásából végképp kivonult. (Igaz viszont, hogy a társadalombiztosítás terheiből, majd a munkanélküliség enyhítését szolgáló eszközrendszer finanszírozásából a munkavállalóknak jelentős és növekvő arányban kellett kivenni részüket.) Az adórendszernek a jóléti juttatások különböző elemeire történő fokozatos kiterjesztése, a finansziális szempontok előtérbe helyezése pedig éppen a munkáltatói ellenérdekeltség növekedése irányába hatottak. A nehezedő gazdasági körülmények között a munkáltatók sora került kritikus vagy ahhoz közel álló helyzetbe. Az általánosan alkalmazott túlélési taktikák egyik jellemzője az alaptevékenység-

hez szorosan nem kötődő funkcióktól való szabadulás, a jóléti-szociális létesítmények elidegenítése (az abból származó jövedelem felélése), jobb esetben azoknak önálló szervezeti egységgé történő átszervezése volt. A részben vagy teljesen privatizált vállalatok többsége sem kívánta átvállalni a jogelőd szociális tevékenységének teljes skáláját, s a szociális létesítményeket gyakran feláldozták a költségracionalizálás oltárán.

A vállalati szociális és jóléti intézményrendszerben és juttatásokban a jelzett tényezők hatására a gazdasági átmenet időszakában bekövetkező változásokról — bár fontos kérdésről van szó — igen kevés tényszerű információval rendelkezünk. A jóléti és szociális kiadások ráfordításokon belüli arányát, azoknak a vállalat mérete és a munkáltató ágazati hovatartozása szerinti alakulását az 1992. évről készült Munkaerőköltség-felvétel kielégítően bemutatta, arra azonban nem adott választ, hogy milyen struktúrájú ellátás húzódik meg az adatok mögött. A munkaerőköltség e fontos tényezőjének behatóbb vizsgálata során — önkéntes adatgyűjtésként — a 800 főnél nagyobb létszámú ipari nagyvállalatokhoz 1993 végén a Központi Statisztikai Hivatal egy olyan adatlapot juttatott el, mely a szociális és jóléti tevékenység néhány fontosabb mutatójára kérdezett rá.

A vizsgálat körébe tartozó gazdálkodók kiválasztását mindenekelőtt az indokolta, hogy a múltban a szociális tevékenység döntően a nagyvállalati szférában összpontosult. Bár az utóbbi néhány évben a gazdaságban jelentős strukturális változás ment végbe, melyet egyértelműen a kisméretű szervezetek súlyának növekedése jellemzett, ez utóbbiak szociális és jóléti tevékenységének vizsgálata kevésbé tűnt fontosnak. Az újonnan létrejött kisméretű szervezetek ugyanis általában két csoportra oszthatók.

Az elsőbe azok a korábban is létező szervezetek „romjain” megalakult, többnyire a pusztán túlélésért küzdő szervezetek, illetve alacsony tőkeerejű vállalkozások tartoznak, amelyeknél a szociális gondoskodásnak nem csak az intézményrendszere hiányzik, de ilyen célra felhasználható anyagi forrásuk sincs.

A második csoportot azok a sikeres vállalkozások alkotják, amelyek a szociális juttatások különböző formáinak nyújtásával elsősorban a kisebb járulékosköltség-vonzatú kifizetési módokat keresik. Ezek azok a szervezetek, amelyek 1992-ben — mikor erre még adómentesen volt lehetőség — havonta gyakran 20—30 ezer forintot is fizettek ebédhözjárulás címén, élelmiszer-utalvány formájában dolgozóiknak, vagy drága külföldi üdülésre küldték egyes munkavállalóikat. A fizetéshez képest is nagy összegű juttatásokból a szervezet vezetői természetesen az átlagosnál sokkal nagyobb arányban részesülnek, de ez a réteg gyakran nemcsak irányítója, hanem részben vagy egészében tulajdonosa is az adott vállalkozásnak, meghatározva ezzel az egész elosztási mechanizmust.

A vizsgálatnak az iparvállalatokra történő korlátozását az indokolta, hogy az átlagos szervezeti mérettel összefüggésben a többi nemzetgazdasági ágba sorolt gazdálkodókra — az építőiparba sorolt gazdálkodóktól, a költségvetési és a hozzájuk hasonlóan működő, egyelőre még állami tulajdonú olyan monopolhelyzetű cégektől, mint a Magyar Államvasutak, a Budapesti Közlekedési Vállalat, a Magyar Posta eltekintve — az infrastruktúrában is megtestesülő üzemi szociális ellátás csak kevésbé jellemző. Az építőipari cégek azért maradtak ki a felvételből, mert a beruházások volumenének erőteljes csökkenését, az állami lakásépítés megszűnését az építőipari nagyvállalatok döntő többsége nem élte túl, a költségvetési intézmények jóléti és szociális tevékenysége pedig továbbra is elsődlegesen a jogszabályokban megfogalmazott állami akarat függvénye.

A szociális és jóléti tevékenység vizsgálatára kialakított kérdőívet így összesen 185 ipari nagyvállalat munkaügyi vezetője kapta meg. A kiválasztás az október havi munkaügyi statisztikai jelentés — tehát a rendelkezésre álló lehető legfrissebb információ — alapján történt, ennek ellenére 5 gazdálkodó jelezte, hogy időközben felszámolásra került, így a kérdőívet nem áll módjában kitölteni. Az, hogy a kérdőívek több mint fele értékelhetően, határidőre visszajött — figyelembe véve az adatgyűjtés önkéntességét, valamint az általános adatszolgáltatói fegyelmet — a vállalatoknak a téma iránti érdeklődését mutatja. Ugyancsak jelzés értékű, hogy több szervezet igényelt tájékoztatást a vizsgálat eredményeiről, vélhetően azért, mert szeretne informálódni arról, hogy saját szociálpolitikája mennyire felel meg az adott gazdasági környezet szabványainak. Az ilyen adatok értéke azért is nőtt meg, mert az átmenet időszakában a vállalati szociálpolitika a munkatudományi kutatások perifériájára szorult, s így a szaksajtóban is kevés ilyen témájú írás jelent meg az elmúlt 3—4 évben.

A kiküldött kérdőív három kérdésblokkból állt. Az első a szociális kiadás nagyságára, a szociálpolitikával kapcsolatos vállalati álláspontra és a szakszervezet szerepére kérdezett rá. A második a szociális létesítményekkel való ellátottságot és az 1988-hoz viszonyított változást vizsgálta. Az utolsó — az előbbihez hasonló szerkezetben — a pénzben (is) megtestesülő szociális juttatásokat vette számba.

A kérdőívet visszaküldő gazdálkodó szervezetek 1993 végén közel 170 ezer főt, a teljes ipari létszám 16 százalékát foglalkoztatták. E kör létszámvesztesége az 1988 és 1993 közötti öt évben összesen mintegy 25 százalék volt, természetesen csak a jogelőd-del rendelkező gazdálkodókat véve itt számításba. A jóléti és szociális célokra fordított kiadások ugyanezen időszakban 170 százalékkal emelkedtek, ami — a létszám csökkenése mellett — a fajlagos jóléti kiadások közel négyszeres növekedését eredményezte. Ezen belül a vizsgált gazdálkodók egyharmadánál az egy főre jutó jóléti és szociális ráfordítás növekedése meghaladta az 5-szörös értéket, 30 százaléknál 3—5-szörös volt, 3 százaléknál csökkent, a maradéknál pedig 1—3-szorosára emelkedett. Az 1993. évet jellemző 13 800 forint/fő/év érték tehát a jóléti és szociális kiadások tekintetében jelentős — és 1988-hoz képest is növekvő — különbséget takar. A vállalati szociális jóléti tevékenységet ugyanakkor a legtöbb gazdálkodó továbbra is fontosnak tartja, legalábbis erre utalhatunk, a következő állításokra adott válaszokból:

A) a jóléti, szociális tevékenység jelenleg kevésbé fontos, mint korábban volt, ma a gazdasági célokra kell koncentrálni, akár a szociális tevékenység kárára is,

B) a gazdálkodóknak a jóléti, szociális tevékenység folytatása helyett úgy kell megfizetniük dolgozóikat, hogy azok a szolgáltatásokat meg tudják venni a szabadpiacon;

C) a jóléti, szociális tevékenység változatlanul fontos, mert segíti a dolgozók megtartását, erősíti a munkáltatóhoz való kötődésüket.

A megkérdezettek 48 százaléka a *C)* változatot választotta, mint magára nézve jellemzőt. A három megadott sémába magát besorolni nem tudó 6 százalék válasza is a *C)* változathoz állt a legközelebb. Figyelemre méltó azonban — mert a vállalati preferencia-sorrend átalakulását jelzi —, hogy az *A)* megállapítás közel 30 százalékkal a második helyre került. A gazdálkodók 8 százaléka a *B)* változattal értett egyet, s ugyanekkora volt azok aránya is, akik a kérdésben nem kívántak állást foglalni. A

megjegyzés rovatban azonban több válaszoló is kifejtette, hogy a C) változatnak sem a gazdasági környezet, sem az állam jövedelem-központosító törekvése nem kedvez.

A régi beidegződéseknek megfelelően a megkérdezettek háromnegyede továbbra is készít szociális tervet, holott erre őket ma már semmilyen előírás nem kötelezi. A szociális és jóléti tevékenység alakulásába a gazdálkodók 62 százalékánál a szakszervezet érdemben beleszólhat. (Legalábbis a nyilatkozók szerint, ami azonban az esetek többségében vélhetően továbbra is csak annyit jelent, hogy az éves szociális tervet a szakszervezetek képviselői is ellátják kézjegyükkel.) A megkérdezettek a szervezetek 30 százalékánál a beleszólást korlátozottnak minősítették, míg 8 százalék úgy nyilatkozott, hogy a szakszervezeteknek ebbe egyáltalán nincs beleszólása, vagy hogy nem működik a vállalatnál semmilyen érdekképviseleti szervezet.

A második részben a következő szociális és jóléti intézmények meglétére (ott, ahol ezek léte felmerülhetett) és az 1988. december 31. óta bekövetkezett változásokra és ezek okaira kérdeztünk rá:

- üzemi bölcsőde,
- üzemi óvoda,
- vállalati családös üdülő,
- vállalati gyermeküdülő,
- kulturális célú létesítmény,
- sportlétesítmény,
- munkásszállás,
- üzemorvosi rendelő,
- üzemi konyha.

A kérdésre adott válaszok — intézménytípusonként — a következőkben foglalhatók össze.

Üzemi bölcsőde. 1988-ban még a megfigyelt vállalatoknak egynegyede rendelkezett bölcsődével, 1993-ban pedig már csak 7 százalékuknál működött ilyen gyermekintézmény. (Ez összesen 7 vállalatot jelentett mintegy 200 férőhellyel.) Azok a gazdálkodók, akik az elmúlt öt évben zárták be bölcsődéjüket, többségükben az igény megszűnését jelölték meg okként. Ez logikusan következik abból, hogy a vizsgált időszakban a születési arányszám alacsony szinten mozgott, ugyanakkor a gyes, illetve a gyed igénybevétele az arra jogosultak körében megközelítette a 70 százalékot (azaz a 3 éven aluli és így bölcsődei elhelyezésre jogosult gyermekek minimum 70 százalékát édesanyjuk gondozza).

Üzemi óvoda. 1988-ban a vállalatok több mint egyharmada rendelkezett üzemi óvodával, 1993 végéig az öt évvel korábban még működő óvodáknak mintegy fele megszűnt, további negyedükben a férőhelyek száma csökkent. A megkérdezett vállalatok az óvodák esetében a bezárás okaként — az igény mérséklődése mellett — általában gazdasági szempontokat is megjelöltek. Az óvodák egy részét az önkormányzatok vették át, de a forgalmasabb helyen levő épületeket eladták, és sok esetben ma irodaházként működnek. A nagyszámú újonnan alakuló cégek részéről az ilyen — relatív kisméretű — ingatlanok iránt ugyanis élénk kereslet jelentkezik, még a kisebb településeken is.

Vállalati családös üdülő. A munkavállalók és családtagjaik üdültetésében a szocialista nagyvállalatok igen jelentős szerepet játszottak. Jól jellemzi ezt a tényt, hogy az

1988 végén működő 86 gazdálkodóból akkor 74 rendelkezett családos üdülővel. A gazdasági nehézségek ellenére 1993 végéig üdülőit mindössze 8 vállalat számolta fel, s ugyancsak 8-nál csökkent a férőhelyek száma. Annak ellenére, hogy a vizsgált körben a dolgozói létszám mintegy egynegyeddel mérséklődött, a vállalatok több mint felénél változatlan maradt az üdülők kapacitása, míg egyharmadnál növekedés következett be. Így a vállalati üdülési lehetőségek összességében — legalábbis a vizsgált körben — még javultak is. A térítési díjak emelkedésével, a családi üdülést elmaradhatatlanul jellemző többletkiadások növekedésével azonban, a szervezett üdülés iránti igény csökkent. A különböző társadalmi rétegek üdülési szokásai tovább polarizálódtak, s a vállalati üdülést is egyre inkább a magasabb státusú csoportok veszik igénybe. Igen változó a vállalatok üdülői férőhelyekkel való ellátottsága is. A férőhelyek száma és a dolgozók létszáma alapján végzett számítás eredménye szerint egy szezonban a dolgozóknak minimum 5 százaléka, maximum 60 százaléka üdülhetett a megfigyelt gazdálkodóknál. Eltérő a vállalatok által nyújtott térítés mértéke is. A gazdálkodók általában az önköltségnek csak egy részét térítik — bizonyos részen felül ugyanis a munkáltatónak már társadalombiztosítási járulékot kell fizetnie, s a kedvezményezettnél is személyi jövedelemadó befizetési kötelezettség keletkezik —, de néhány gazdálkodó a teljes üdülési díjat — esetenként beleértve annak közterheit is — magára vállalja. Általános tapasztalat, hogy a vállalatok üdülők eladásához csak igen súlyos gazdasági nehézségek esetén folyamodnak, amiben talán közrejátszik az is, hogy a döntéshozók — magasabb társadalmi státusú rétegbe tartozva — az átlagosnál jobban érdekeltek az üdülési szolgáltatás igénybevételében.

Vállalati gyermeküdülő. A családos üdülőkhez viszonyítva a gyermeküdülők száma korábban is igen alacsony volt, ráadásul ezek többségét is bezárták az elmúlt öt évben. Érthető, hogy a munkáltatók — ha választaniuk kell — inkább a családos üdülők fenntartását választották, mivel a gyermeküdülőknél olyan többletkiadások jelentkeznek, mint a szakképzett pedagógusok bére, nem is szólva a gyermeküdültetéssel óhatatlanul együtt járó nagyobb felelősségről. Az átmenet időszakában azonban a korábbi hagyományos gyermeküdülési formák többsége — úttörőtábor, KISZ-tábor, iskolai tábor stb. — is eltűnt. Bár a piacon széles és változatos kínálat alakult ki a különböző képességfejlesztő üdülési, tanfolyami formákból, ezek a szülők jelentős része számára megfizethetetlenek, s e szegényebb szülők nagyon hiányolják azt a két hetet, amit a három hónapos nyári szünetből a gyermekek — alacsony térítési díj ellenében — a vállalati üdülőkben eltölthettek.

Művelődési otthon, könyvtár, klubhelyiség. Ilyen létesítménnyel — ez az esetek többségében a könyvtárat jelentette — 1988 végén a gazdálkodók háromnegyede rendelkezett, az arány 1993 végére 60 százalék alá csökkent. Jóllehet a megváltozott szabadidő eltöltési szokások miatt a dolgozói igény csökkent, a vállalatoknak csak akkor áll érdekében értékesíteni kulturális létesítményeiket, ha az nem az üzem területén, hanem fizikailag is elkülönülten helyezkedik el. (A bezárást jelző vállalatok csaknem mindegyike az igény csökkenését, megszűnését nevezte meg okként.)

Sporttelep, edzőterem. Sportlétesítménnyel valamivel több mint a vállalatok fele rendelkezett 1988-ban. Ezek egynegyede időközben — döntően gazdasági okból — megszűnt. A nagyvállalati sporttevékenység azonban többnyire nem annyira a tömegsporttal, mint sokkal inkább a presztízsjellegű versenysporttal függött össze. Így

a versenysportjellegű sporttevékenység támogatásának leépülése nem mindig jelenti a szociális ellátás szintjének tényleges csökkenését.

Munkásszállás. A munkásszállások, illetve azok összes férőhelyeinek száma 1988 és 1993 között jelentősen csökkent. A megfigyelt körben 1988 végén működő 36 munkásszállásból időközben 10 bezárt, további 13-nál pedig a férőhelyek száma átlagosan mintegy 40 százalékkal mérséklődött, ugyanakkor viszont 3 gazdálkodónál új szállás létesült. Okként a gazdálkodók általában az igények csökkenését — az átmeneti vidéki elhelyezést igénylő munkák volumenének mérséklődését — jelölték meg. A helyzethez szorosan hozzátartozik azonban az, hogy az összességében 25 százalékos létszámleépülés a vidéki és így a munkásszállóra fokozottan rászoruló munkavállalókat az átlagosnál jobban érintette. Az ésszerűen gazdálkodó vállalatok ugyanis az élők munkával kapcsolatos költségek csökkentésére törekednek, s ennek a törekvésnek gyakran esnek áldozatul a fajlagosan „drágább” dolgozók (a bejárók, a munkásszállást igénylő vidékiek). Több gazdálkodó jelezte azonban, hogy a férőhelyek egy részének megszüntetése az elhelyezést továbbra is igénylő dolgozók kényelmesebb elszállásolását is lehetővé tette (például a 6 ágyas szobákat 4 ágyasokká alakították). Korábbi munkásszállásaik kifizetődő értékesítésére elsősorban a fővárosi vállalatok gondolhattak, ahol a munkásszállók egy részéből — régi igényt elégítve ki ezzel — olcsó, egy- kétcsillagos szállodák hálózata jött létre.

Üzemorvosi rendelő. A nagyvállalatok döntő többsége működtetett és működtet jelenleg is üzemorvosi rendelőt. A meglévő — többnyire elég alacsony felszereltségű — rendelők fenntartása a teljes vagy részmunkaidőben foglalkoztatott orvos (fogorvos) és orvosírnok alkalmaztatási költségén felül alig igényel ráfordítást, megszüntetése gazdasági érvekkel így aligha indokolható. Biztonsági szempontból ugyanakkor jelentőségüket nehéz lebecsülni, a gyors és szakszerű ellátás esetenként életet is menthet. Az új egészségügyi rendszer bevezetésével — amikor minden szakrendelés felkereséséhez először az egyébként is túlterhelt házi orvosokhoz kell beutalóért fordulni — az üzemorvosi szolgálat jelentősen kíméli a munkavállalók idejét, csökkentve ezzel az egész és törtnapi munkaidő-veszteséget is.

Üzemi konyha. A legáltalánosabban elterjedt és a dolgozók legszélesebb rétegeit érintő vállalati szociális juttatásnak, az üzemi étkeztetésnek fontos, bár nem szükségszerű előfeltétele az üzemi konyha megléte. Mint ahogyan a pénzbeni szociális juttatások elemzése során részletesen is kitérünk majd rá, az üzemi étkeztetés az elmúlt öt évben jelentős változáson ment át. Ennek a folyamatnak részét jelentette az is, hogy a vizsgált vállalatok 15 százaléka konyháját időközben felszámolta, néhány további gazdálkodó pedig jelezte, hogy korábbi nagy adagszámú konyháját kisebb melegítő konyhává alakította át. Okként az esetek kisebb százalékában a szervezeti változást, illetve gazdaságossági szempontokat, nagyobb részben az igények módosulását jelölték meg.

A szociális létesítményekkel való ellátottság tehát összességében csökkent a vizsgált vállalati körben. Ugyanakkor a folyamat nem minősíthető minden ellátás esetében egyértelműen kedvezőtlennek, mivel egyes területeken — például az üdülővel való ellátottság — javulás következett be, más területeken (például üzemorvosi ellátás) pedig a korábbi színvonalat sikerült megőrizni, legalábbis a létesítmények tekintetében.

A jóléti és szociális juttatások körét a kérdőíven a szokásosnál valamivel bővebben határoztuk meg. Így az olyan „klasszikusnak” számító pénzösszegben és az ellátottak számában is kifejezhető juttatások, mint

- a lakásépítési hitel, illetve az albérleti hozzájárulás,
- az üdülési hozzájárulás,
- az étkezési hozzájárulás,
- a nem saját tulajdonú gyermekintézmények fenntartásához nyújtott támogatás,
- az üzemi nyugdíj-, egészségügyi és balesetbiztosítás,
- a segélyek

mellett rákérdeztünk a vezetők részére történő lakásbérletre, a gépkocsijuttatásra, a munkaruha-juttatásra, illetve az ún. ruhapénzre is.

A *lakásépítési hitelben* részesülő dolgozók köre 1988-hoz képest jelentősen csökkent. Az elmúlt öt évben a vizsgált gazdálkodók 20 százaléka megszüntette hitelezési tevékenységét, 50 százaléknál pedig az érintettek köre lényegesen — a vállalati létszámcsökkenés által indokolhatóval nagyobb mértékben — zsugorodott. Növekedés, illetve szinten maradás csak a megfigyelt szervezetek 30 százalékára volt jellemző. Az egy főre jutó hitelösszeg — néhány kivételtől eltekintve — igen alacsony, jellemzően a 100 ezer forintot sem éri el, azaz a lakáshoz jutás jelenlegi költségeinek csak töredékét fedezi. 1988-hoz képest az összeg nagysága egyáltalán nem nőtt, miközben az építési költségek átlagosan 180 százalékkal emelkedtek. Számos vállalat új hitelt csak a korábban kihelyezett hitelek után befizetett törlesztőrészlet terhére nyújt. (A hitelezési tevékenységgel szemben vélhetően ellenérdekeltséget teremt az is, hogy egy korábbi rendelet értelmében a munkáltatók csak kamatmentesen adhatnak kölcsönt munkavállalóiknak.) 1988-hoz képest a hitelezési gyakorlat abban is változott, hogy a munkáltatók annak odaítélésénél többnyire csak a vállalat érdekeit tartják szem előtt (azaz a számukra valamilyen szempontból fontos dolgozókat részesítik hitelben), és teljesen mellőzik a szociális szempontokat. Az *albérleti hozzájárulás* — a lakásépítési hitelhez hasonlóan — szintén csak a munkavállalók töredékét érinti, de a hitelnújtásnál kevésbé elterjedt forma. A megfigyelt szervezeti körben az albérleti hozzájárulást nyújtó gazdálkodók és az érintett dolgozók száma lényegében nem változott, jóllehet 1988-ban, illetve 1993-ban nem volt feltétlenül azonos a vállalatok köre. Az albérleti hozzájárulás — amelyet 1994 elejéig még nem terhelt külön állami jövedelemelvonás — részben helyettesítette a munkásszállásokon történő elhelyezést, és a pénzbeni ellátás sok esetben kisebb terhet jelentett, mint ez utóbbi létesítmények fenntartása.

Üdülési hozzájárulást saját vagy szakszervezeti üdülő igénybevétele esetén a munkáltatók többsége nyújtott 1988-ban, illetve 1993-ban is. Az üdülési hozzájárulás és a vállalati üdülő léte bizonyos mértékig kiegészítői egymásnak, azaz a hozzájárulást igénybe vevők száma elsődlegesen ott nőtt, ahol a vállalati üdülők férőhelyeinek száma a dolgozók létszámához képest alacsony volt, illetve ahol a száz dolgozóra jutó üdülői férőhelyek száma csökkent.

A szociális juttatásokon belül az *üzemi étkezéshez nyújtott vállalati hozzájárulás* korábban is jelentős helyet foglalt el. Amint azt a szociális intézményeket vizsgáló részben már említettük, a több alkalmazottat foglalkoztató gazdálkodóknál általános

gyakorlat volt, hogy a dolgozók saját üzemi éttermükben — alacsony térítési díj ellenében — kedvezményesen étkeztek. A vállalati étkezési hozzájárulást ennek ellenére 1988-ban a megfigyelt vállalati körben csak a dolgozók 30 százaléka vette igénybe. Ráadásul a gazdálkodóknak mindössze 10 százaléka volt jellemző, hogy minden munkavállalóját részesítette ebben a hozzájárulásban, míg 20 százalékuknál ilyen juttatásban senki sem részesült. 1993-ban már a foglalkoztatottak 75 százaléka kapott étkezési hozzájárulást, s ami még szembetűnőbb, a gazdálkodók kétharmada nyújtott ilyen jövedelemkiegészítést. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ma többen veszik igénybe az élettani szempontból is fontos meleg főétkezést, mint korábban. Azok közül ugyanis, akik a hozzájárulásban részesültek, 80 százalék élelmiszerre szabadon beváltható utalványt kapott 1993-ban. A nagyvállalatok ráadásul csak a „jéghegy csúcsát” jelentik. A kisebb gazdálkodók üzemi konyhával nem is rendelkeznek, így meleg étel helyett eleve csak vásárlási utalványt adhatnak dolgozóiknak. A munkavállalók többsége — ha választási lehetősége van — maga is ezt a formát részesíti előnyben, hiszen a vásárlási utalvány lényegében szabadon elkölthető, és így kiegészítheti a csökkenő reálértékű keresetet. A rendszer egyik haszonélvezője a Csemege Julius Meinl Rt., mely 1993-ban több mint 5 ezer cég dolgozóinak milliárdos nagyságrendben adott el utalvány ellenében árucikkeket. (Az utóbbi megjelölés sem véletlen, ugyanis a Meinl-üzletek az utalványon szereplő záradék ellenére általában nem korlátozzák azok felhasználhatóságát kizárólag az élelmiszerekre.) A megfigyelt gazdálkodók — anyagi helyzetüktől függően — átlagosan 800—3000 forint havi étkezési támogatást nyújtottak dolgozóiknak. A jellemző nagyság 1000 forint volt: a vállalatok kétharmada ilyen összegű hozzájárulást adott 1993-ban. A társadalombiztosítási és adózási szabályok módosításával ugyanis, az e feletti rész után a munkáltató járulékot, a munkavállaló adót köteles fizetni. (1994-ben az összeghatár a 22,5 százalékos infláció ütemét többé-kevésbé követve 1200 forintra módosult.) A két jelzett elvonási forma léte független attól, hogy az étkezést a dolgozó természetben vagy élelmiszerre váltható utalvány formájában kapja-e meg. Mivel — 21—22 munkanapot feltételezve — 1000 forintból egyhavi rendes főétkezést 1993-ban sem lehetett kigazdálkodni, ez szintén nem kedvez annak a törekvésnek, hogy a munkáltató meleg étkezést biztosítson munkavállalóinak. Az üzemi étkeztetés ráfordításai a vizsgált körben az összes szociális célú kiadásnak legalább ötödét tették ki. Ez az említett okok miatt azonban azt is jelenti, hogy a jóléti alap egy része egyszerű fizetékieszként működik, és így semmiféle szociális célt nem szolgál. (A munkaerőpiac ésszerűen gondolkodó szereplői ugyanis úgy számolnak, hogy az 1000 forint értékű étkezési utalvány annyit ér, mintha a dolgozó mintegy 1500 forintos fizetésemelésben részesült volna, s így a munkáltatónak még közterheket sem kell fizetnie.)

A nem saját gyermekintézmények fenntartásához nyújtott munkáltatói támogatás 1988-ban sem túl elterjedt gyakorlata 1993-ra szinte teljesen megszűnt annak ellenére, hogy időközben a saját gyermekintézmények férőhelyeinek száma erőteljesen csökkent, ugyanakkor az önkormányzati kezelésben levők térítési díjai nőttek.

A különböző *üzemi biztosítási* formáknak 1988-ban még csak a csírái léteztek. 1993-ban a kiválasztott munkavállalóknak közel 20 százalékánál működött már valamilyen biztosítás, s az ezen gazdálkodók 40 százalékánál általános, azaz a dolgozók döntő többségére kiterjedő hatályú volt. A szociális tevékenységek közül egyéb-

ként ez az egyetlen, amelyet 1993 vége óta — adókedvezmény formájában — az állam is támogat. A pénzügyi kormányzat nem titkolt célja ugyanis, hogy a kötelező társadalombiztosításból eredő kötelezettségvállalás helyett növekedjék más, az állam számára olcsóbb biztosítási formák súlya.

A *szociális segélyezés* — ideértve a meglehetősen elterjedt beiskolázási segítyt, melyet a szeptemberi iskolakezdéshez általában az egyedül álló és a sokgyermekes szülők kaphatnak, valamint a saját nyugdíjasok támogatását — továbbra is fontos formája a vállalati szociális tevékenységnek. A segélyezésben érintettek száma a vizsgált öt évben alig csökkent, ugyanakkor az egy főre jutó összeg nagysága nem tartott lépést az infláció ütemével.

A szociális tevékenységhez csak lazábban kapcsolódó *egyéb juttatások* közül 1993-ban a vállalati vezetők részére történő lakásbérlés a megfigyelt gazdálkodók 5, a vezetők részére történő gépkocsi-biztosítás 25, a speciális munkakörben alkalmazott munkavállalók gépkocsival való ellátása 17, a ruhapénz fizetése 15 (de 1993-ban egy gazdálkodó kivételével itt is csak keveseket érintő kivételes juttatásként, az adószabályok módosítása ugyanis e korábban igen népszerű formának sem kedvezett), míg a munkaruha biztosítása — a Munkatörvénykönyv szellemének megfelelően — 100 százaléknál volt jellemző.

*

A gazdasági átmenet a korábbi szociális rendszer három pillére közül a vállalati szociális juttatásokat érintette a legnagyobb mértékben. A szociális feladatok egy részének vállalati szintre történő áthárítása nem csupán megszűnt, hanem az adórendszer a bérhelyettesítő típusú elemek többsége esetében erős ellenérdekeltséget is teremtett. Ugyanakkor az állam — terheinek csökkentése érdekében — a költségvetési feladatok növekvő részét finanszíroztatja a gazdálkodókkal, s az adórendszer révén jelenleg csak az e csoportba tartozó jóléti juttatások élveznek támogatást.

A szabad erőforrások szűkülése a még megmaradó gazdálkodókat is a szociális juttatások korábbi struktúrájának átgondolására kényszeríti. A szociális juttatások kis hányada, azok, amelyek a béremelés olcsóbb alternatíváját jelentik (például az étkezési hozzájárulás) általánossá váltak. A többi juttatásból — gyenge munkavállalói érdekképviselő mellett — a jobb tárgyalási pozíciójú rétegek (vezetők, fontos szakemberek) az átlagosnál nagyobb arányban részesülnek (vállalati gépkocsijuttatás, lakáshitel stb.).

A szociális létesítmények, vívmányok megőrzése a nagyvállalatoknál továbbra is deklarált cél, de igyekeznek a korábbinál költségkímélőbb megoldásokat találni: szociális intézményeiket önelszámolóvá alakítják, piaci tevékenységet is folytatnak stb. A kisméretű gazdálkodók szociális tevékenysége, ahol egyáltalán létezik ilyen, elsődlegesen az adóterhek csökkentését szolgálja.

Akárcsak a tulajdoni rendszer, a vállalati szociális tevékenység is átalakulóban van, s egyszerre hordozza a korábbi „koraszülött” jóléti állam és a szabadversenyes kapitalizmus vonásait. Világos célrendszer kialakulása csak konszolidált gazdasági viszonyok között válhat lehetővé, amihez az érdekképviselői szervezetek megerősödése is hozzájárulhat.

IRODALOM

- The economics of human resource management. Szerk.: *D. J. B. Mitchell—Mahmood A. Zaidi*. Basil Blackwell Ltd. 1990.
- Handbook of personal management practice. Szerk.: *Michael Armstrong*. Kogan Page. 1992.
- Mészáros János*: A vállalati szociálpolitika változásai 1987-ről 1988-ra. *Munkaügyi Szemle*. 1988. évi 1—2. sz. 16—19. old.
- Misszori Ildikó*: Az iparvállalatok szociálpolitikai tevékenysége. *Munkaügyi Szemle*. 1988. évi 10. sz. 7—13. old.
- Stuber Ervinné*: A munkáltatói szociálpolitika. *Valóság*. 1993. évi 7. sz.
- Stuber Ervinné*: Van-e jövője? — Észrevételek a munkáltatói szociálpolitikához és a költségalakuláshoz. *Munkaügyi Szemle*. 1993. évi 7—8. sz. 18—21. old.
- Stuber Ervinné*: Béren felüli juttatások a megváltozott gazdasági környezetben. (Kézirat.)
- Robert W. Turner*: Fringe benefits: should we milk the sacred cow? *National Tax Journal*. 1989. évi 4. sz. 293—300. old.
- Ványai Judit*: A vállalati szociálpolitika jelenlegi és jövőbeni szerepe. (Kézirat.)

TÁRGYSZÓ: Szociális ellátás.

РЕЗЮМЕ

Сопряженная с изменением общественно-политической системы приватизация влечет за собой также и изменение социальной деятельности предприятий.

Автор настоящего очерка помимо принципиальной постановки вопроса отчитывается также и о статистическом обследовании, которое Центральное статистическое управление провело в конце 1993 года в кругу промышленных предприятий, занимающих более 800 работников, посредством высланных опросных листов, содержащих вопросы относительно нескольких показателей их социальной деятельности в период с 1988 по 1993 год.

Помимо изложения результатов обследования автор указывает на то обстоятельство, что экономическое преобразование из числа трех стоев прежней социальной системы (предприятие, государственный бюджет, социальное страхование) наиболее сильно затронуло социальные льготы на уровне предприятий, и что настоящее преобразование одновременно содержит черты зачаточного государственного благосостояния прежнего строя и капитализма периода свободной конкуренции.

SUMMARY

Privatization being accompanied with the change of the economico-political system involves also the change in welfare activities of enterprises.

Besides theoretical explanation of the subject field the authoress of the study reports on a statistical survey carried out by the Central Statistical Office at the end of 1993, in the sphere of large industrial enterprises with more than 800 employees. The survey used statistical forms that comprised questions about some important indicators of social and welfare activities in the period between 1988 and 1993.

Having presented the results of the survey the authoress points out that of the three components of the former social system (enterprise, state budget, social security) economic transition affected primarily the social provisions of enterprises. The changes show, at the same time, the features of the primitive (apparent) welfare state of the former system, and those of the free competition capitalism.

A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALATI SZEKTOR KIALAKULÁSA ÉS SZÁMBAVÉTELE*

FUTÓ PÉTER—KÁLLAY LÁSZLÓ

E tanulmányban átfogó képet kívánunk adni a kis- és középvállalati szektor helyzetéről, nagyságáról. A jelen kutatása azonban a múlt feltárását is szükségessé teszi, ezért vázlatosan bár, de áttekintjük az előzményeket is.

A MODERNIZÁCIÓ KIHÍVÁSAI: A CÉHEKTŐL 1945-IG

Az alapvetően agrár jellegű Magyarországon a múlt század közepéig a keresők kilenctizede élt a mezőgazdaságból, és ez az arány egészen az első világháború előtti időkig meghaladta a négyötödöt. A kevés földesúri és kincstári manufaktúra mellett a feudális korszak ipara főként a kiváltságokkal felruházott, nyugat-európai mintára a XII. századig visszavezethető céhek keretei között szerveződött meg. A múlt század közepén a mainál háromszor nagyobb területű, 12 millió lakosú Magyarországon mintegy 120 ezer céhmester, 80 ezer céhbeli tanonc és legény, valamint 23 ezer gyári munkás képviselte az ipart. <1>, <2> A céhek nagy szerepet töltek be az ipari kultúra fejlesztésében, a városok belső életének szabályozásában, sőt gyakran az állami iparpolitika alakítói és helyi végrehajtói is ezek a szervezetek voltak.

A francia forradalom után a céhek zártsága és versenykorlátozó szerepe Európaszerte egyre inkább ellentmondásba került az ipar és a kereskedelem fejlődésével, a szabad iparüzés elveivel. Magyarországon egy 1848-as iparjogi törvény először a munkavállalás szabadságát rendelte el, 1859-ben pedig kimondták a vállalkozás teljes szabadságát. Végül egy 1872-es törvény eltörölte a céheket, és helyettük ipartársulatok, később pedig ipartestületek szervezését írta elő. <3>

A századvég erőteljes iparosodása a meghatározó mezőgazdasági jelleg előterében zajlott le. Az 1890-es népszámlálás a 15 milliós országban az ötmillió őstermelő és napszámos mellett 150 ezer gyári munkást, negyedmillió kisiparos mestert és közel ugyanennyi kisipari segédet és tanoncot mutatott ki. Negyven év alatt tehát a gyár-
ipari foglalkoztatottak száma meghatszorozódott, de a kisiparból élők száma is több mint kétszeresére nőtt. Kereskedelemmel mintegy 70 ezer vállalkozó és a náluk dolgozó 80 ezer segéd foglalkozott. A modernizáció, az urbanizáció és a polgárosodás

* A tanulmány a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány felkérésére, túlnyomórészt az Ipargazdasági Intézet Piacgazdaság Alapítványa keretében folyó kisvállalkozás-kutatások eredményeit felhasználva készült.

Magyarországon is szorosan összekapcsolódott az iparfejlesztéssel, ám ezen belül elsősorban a nagy gazdasági szervezetek elterjedésével. A külföldi tőke behatolása és az állami ipartámogatás is a nagyobb üzemek fejlesztésének kedvezett. A nagyobb itt viszonylagosan értendő, hiszen még 1891-ben is az ország közel 4000 gyárának 97 százaléka 100 főnél kevesebbet foglalkoztatott. <4>

Mindez természetesen erős versenytársat jelentett a többségükben segéd nélkül dolgozó mesterek, a kisipari műhelyek számára. Hosszú távon azonban a kisvállalkozási szektor semmiképpen sem szorult vissza. Ellenkezőleg: az Osztrák—Magyar Monarchia sikeres modernizációs modelljében a két típusú gazdasági szervezet szimbiózisa alakult ki. A kisipar a gépesített nagyiparral két módon vehette fel a versenyt: egyrészt ha munkaigényes feladatokra specializálódott, másrészt később beszállítóként, alvállalkozóként lépett kapcsolatba a nagyobb végtermékgyártókkal. Ez az utóbbi stratégia bevált, és fejlődést hozott az olyan szakmákban, mint például a paszományipar, a kocsigyártás és a műfaragás. A sorozatgyártás konkurenciája azonban nem egy kézmű- és háziipari ágat — így a bognárokat, a csizmadiákat és a takácsokat — gyakorlatilag kihalásra ítélte.

Összességében, a nagyobb üzemek mellett, az ipari-kereskedelmi kisvállalkozások száma és mérete addig soha nem látott méretűre nőtt. A versenyfutásban a gyáripar a maga 400 ezer foglalkoztatottjával csak az 1910-es években szárnyalta túl a kisipart. Termelékenységét a gyáripar azzal igazolta, hogy a kisiparéval közel azonos számú dolgozóval az ipari termelésnek közel háromnegyed részét állította elő. <5> A modernizáció tehát nem csökkentette, hanem növelte az igényt a kis gazdasági szervezetek által előállított termékekre és szolgáltatásokra. Ez igazolható az Osztrák—Magyar Monarchia tagországainak kisvállalkozási statisztikai adataival is. Ha megvizsgáljuk, hogy ebben a térségben a tízezer főre jutó ipari kisvállalkozások (1-5 személyt foglalkoztató cégek) időben és térben mennyire terjedtek el, akkor érdekes eredményre jutunk. Azonos éveket tekintve a nagyobb fejlettségű országrészekben a lakosság kisvállalkozásokkal való ellátottsága magasabb volt, mint az elmaradottabb országrészekben. Például a századfordulón, a szűken értelmezett Ausztriában, amely a Monarchia legfejlettebb része volt, tízezer főre 700, a közepesen fejlett cseh és magyar tartományokban 220, míg az elmaradottabb Bukovinában 94 kisiparos jutott. Egyazon országrészen belül a későbbi, többnyire magasabb szintű jóléttel jellemezhető időszakban jobb volt a lakosság kisvállalkozásokkal való ellátottsága: Magyarországon, a múlt század derekán tízezer főre megközelítően 100, 1890-ben 184, 1900-ban 220 és 1920-ban már 274 ipari kisvállalkozás (1—5 fős műhely) jutott.

Hasonló szabályszerűség figyelhető meg a kiskereskedelmi egységek statisztikája alapján. 1920-ban Magyarországon tízezer főre 44 egyszemélyes bolt és 65 olyan kis üzlet jutott, amelyben legalább egy, de legfeljebb öt alkalmazott dolgozott. Ez mintegy kétszerte rosszabb ellátottságot jelent, mint ami egyidejűleg a fejlettebb Ausztriát és Csehszlovákiát jellemezte. A megfelelő romániai mutatók ugyanekkor mintegy 30 százalékkal maradtak el a magyarországiak mögött. <6>

Az 1920-as év magas kisvállalkozói létszáma sok tekintetben a háborúban nagy területeket veszített Magyarország politikai és gazdasági válságának következménye volt. Új államhatárok álltak a hagyományos regionális gazdasági együttműködés útjába, régi piacok estek ki, és új gazdasági intézmények bomlasztották a hagyomá-

nyos nagy szervezeteket. Ezért a kis gazdasági szervezetek száma megnőtt: nagy tömegek keresték megélhetésüket — más lehetőségek híján — önálló „kényszervállalkozóként”. (Az 1989 óta tartó rendszerváltási periódusban a részben hasonló okok hasonló következményekre vezettek.)

Az 1929—1933-as nagy válság első hulláma a mezőgazdasági termelőket sújtotta, ezért először a vidéki kisiparosok termékei iránti kereslet csappant meg. 1931-ben azután erőteljesen leszállították a tisztviselők fizetését, és egyidejűleg visszafogták a hatósági megrendeléseket, aminek pedig a fővárosi kisiparosok látták kárát. 1932-ben a budapesti kézműiparosok panaszai között egyre gyakrabban bukkant fel, hogy érezhetővé vált az új kisiparosoknak — a válság szülte kényszervállalkozóknak — a versenye. Ez utóbbiak azért önállósították magukat, mert mint segédek az üzemekben a nagy munkahiány miatt nem tudtak elhelyezkedni. A kiskereskedelmet még az iparnál is jobban sújtotta a válság: míg 1928-ban Budapesten csak 261 üzlethelyiség állott üresen, addig 1933-ban már 2229. <7>

A kisipari szektor Magyarországon a két háború között is jellegzetesen kézműipari maradt: 1930-ban mindössze a műhelyek 6 százalékában használtak motorikus erőt. E vállalkozások nagy része családi jellegű, legfeljebb 1-2 főt foglalkoztató műhely volt: a kisiparosok 58 százaléka egyedül dolgozott, további csaknem 21 százalékuk egyetlen alkalmazottat foglalkoztatott.

A nagyipar e század harmincas éveiben is — csakúgy mint félévszázaddal azelőtt — mintegy háromszor termelékenyebb volt a kisiparnál. 1930-ban a 23 ezer budapesti kisiparos és 55 ezer alkalmazottjuk mintegy 300 millió pengő értéket állítottak elő. A budapesti gyáriparban ugyanekkor 88 ezer munkás 1,1 milliárd pengő értékű iparcikket állított elő. <7>

1940-ben a magyar gyáripart önálló iparosok és kisipari üzemek széles hálózata vette körül: a 180 ezer kisiparos 280 ezer főt foglalkoztatott. Ekkor a magyar ipar 3900 gyártelepének több mint fele kisüzem volt, 20-nál kevesebb munkással. A kisipari szektor adott kenyeret az ipari keresők csaknem felének, miközben az ipari termelésnek továbbra is csak mintegy egynegyedét állította elő.

A kontárok — az engedély nélküli és az engedélyezettség határán egyensúlyozó iparosok és kereskedők — a céhes kortól napjainkig mindig jelen voltak. Becslések szerint Magyarországon 1940-ben minden negyedik iparosra és segédre jutott egy kontár. Ez mintegy százezer iparengedély nélkül működő kézművest jelentett. <8>

A háború előtt a kis boltok sokasága a kereskedelem területén is széles hálózatot alkotott a nagyobb áruházak és üzletláncok körül. 1940-ben Magyarországon közel 80 ezer üzlet tartozott természetes személyek (egyéni cégek, közkereseti és betéti társaságok) tulajdonába, melyekben több mint 100 ezer alkalmazott dolgozott. <9>

A KÖZPONTOSÍTÁSTÓL A LIBERALIZÁCIÓIG (1945—1989)

Ennek a korszaknak a vázlatos áttekintése azért is indokolt, mert fejleményei részben a mai napig éreztetik hatásukat a vállalkozói szektor fejlődésében. A kis- és középvállalkozások 1945 utáni történetében négy fordulópont jelölte ki a szakaszhatárokat: a tervgazdaság kiépítése, az 1968-as gazdasági reform, az 1980-as évek eleji új reformhullám, a liberalizálás 1989. évi kezdete.

1948 után a magánkisipar és -kiskereskedelem működési körülményeinek megromlása az egész szektor létét fenyegette. Sok kisüzemet és boltot államosítottak: többségük horizontális szerveződésű ipari vagy kereskedelmi nagyvállalatok részlegévé alakult át, jelentős hányadukat ipari szövetkezetekbe vagy a szabályozók szigorításával megszűnésre kényszerítették.

A tervgazdaság kiépítése

A háború utáni években, még a helyreállítási periódus részeként gyarapodott a kisvállalkozási szektor: az 1945. évi 331 ezerről 1947-re 390 ezer fölé nőtt a magánkisiparban foglalkoztatottak száma. <10> 1948-ban már megkezdődött a csökkenés, és 1953-ra a kisiparban foglalkoztatottak létszáma történelmi mélypontra, 53 ezer alá csökkent. Ezt az időszakot a magánvállalkozások szerepének erőteljes visszaszorítása jellemezte. Ebben kulcsszerepet játszott az államosítás, amely — egy több éves folyamat utolsó fejleményeként — 1949 végére még a 10 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató (ma mikrovállalatnak nevezett) üzemeket is elérte. <11>

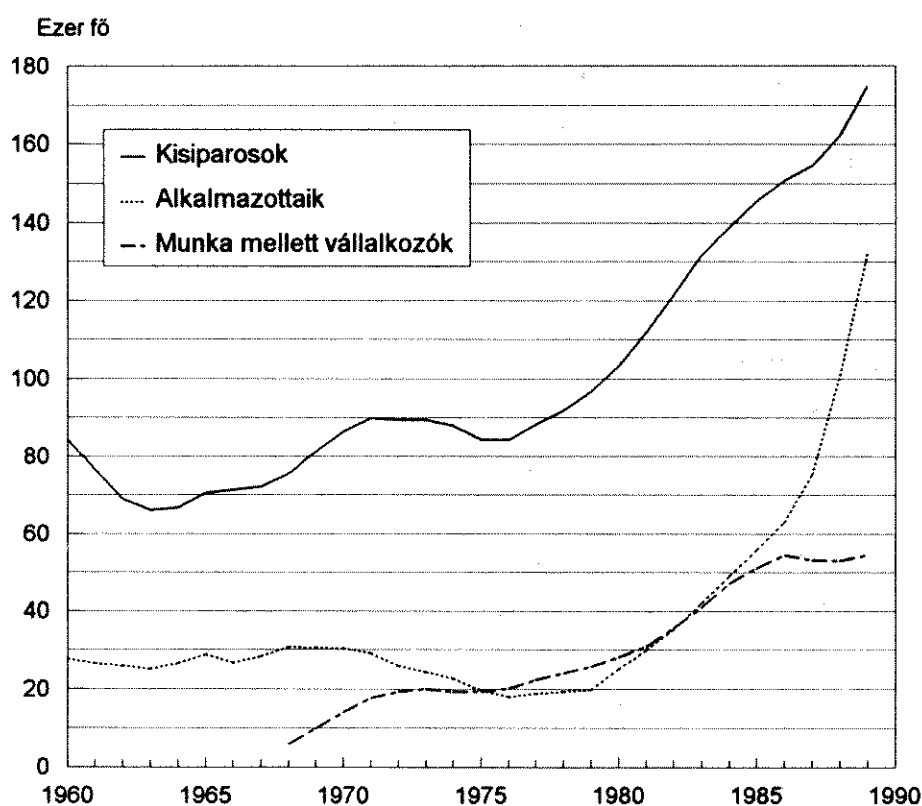
A magánszektor tudatos, a kisvállalatokat sem kímélő visszaszorítása azzal a következménnyel járt, hogy kialakult egy szinte kizárólag a hazai lakossági piac számára termelő és értékesítő, alkalmazottat alig foglalkoztató, növekedési kilátások nélküli kisvállalkozói kör. Tevékenységüket alapvetően meghatározta, hogy erősen központosított gazdaságban működtek, ahol a piac szerepét — sűrűn változó intenzitással — ideológiai alapon korlátozta a gazdaságirányítás. A magánvállalkozók számának növekedése vagy csökkenése mindig attól függött, hogy a párt- és állami vezetők mekkora „gazdasági liberalizmust” tartottak szükségesnek engedélyezni az adott körülmények között. A magánvállalkozók száma azonban a nagyon erős korlátok ellenére sem csökkent 70 ezer alá, így a vállalkozói kultúra fennmaradt.

Ebben a korszakban a vállalati szerkezetben a vertikális és horizontális integrációk hatására Magyarországon is kialakult az egész Kelet-Európára jellemző úgynevezett „fordított piramis”. Azaz a nagyvállalatoknál dolgozó alkalmazottak száma messze meghaladta a közepes vállalatoknál foglalkoztatottak létszámát, amelynél viszont a kisvállalkozások dolgozóinak száma volt sokkal kisebb.

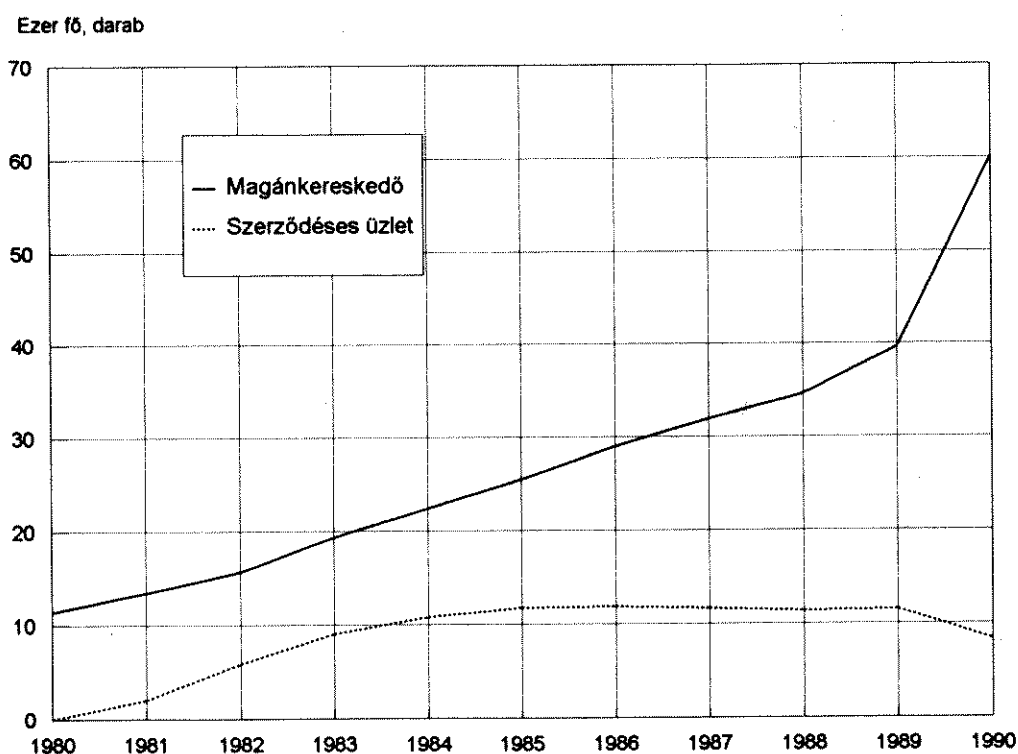
Az 1968-as gazdasági reform: ellentmondásos fejlemények

A gazdaságpolitikában időről időre megjelenő reformgondolkodás nem volt elég erős ahhoz, hogy a kis magánvállalkozások helyzetében lényeges javulást hozzon. Jóllehet az 1968-as reform úgy vonult be a gazdaságtörténetbe, mint a tervgazdaság megreformálásának egyik legmerészebb kísérlete, a magánvállalkozásokra gyakorolt hatása ellentmondásos volt. Mivel a reform koncepciója az volt, hogy a szocialista szektort kell hatékonyabbá tenni, valamint politikai okokból több területen ellensúlyozni kellett a viszonylagos liberalizálás hatásait, a magánvállalkozások lehetőségeinek javítása nem szerepelt a reform intézkedései között. Az 1968 utáni időszakban a szűkebb értelemben vett magánvállalkozások (kisiparosok, kiskereskedők) száma — a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint — nem nőtt, sőt a hetvenes évek elején csökkent. (Lásd az 1. és a 2. ábrát.)

1. ábra. A kisiparosok és alkalmazottaik száma, 1960—1985

2. ábra. A magánkereskedők és a szerződéses üzletek száma, 1980—1990

A szocialista szektorban viszont változások következtek be, amelyek fontos hatással voltak a magángazdaság későbbi fejlődésére. A decentralizáció következtében megnőtt a vállalatokon, szervezeteken belüli „vállalkozások” lehetősége. Melléküzemágak és a szervezetekkel szimbiózisban élő háztáji gazdaságok kezdtek működni, amelyek már sokkal lazább szálon kötődtek a nagyüzemekhez, mint az alkalmazott munkások vagy a szervezeti parasztok. Az állami vállalatok gazdálkodásának liberalizálása és a magánkisipar szabályozásának változatlan szigorúsága a vállalkozásokat az állami szektor felé terelte. A vállalati vezetők önállósága nőtt, egyre

gyakrabban kerültek döntési helyzetbe, így ha nem is menedzserekké, de részben döntéshozókká váltak. A direkt tervutasítás rendszerének felszámolása után a magyar gazdaságban legalább részben önálló gazdasági egységek kezdtek működni.

Kifejlődött a „második” gazdaság, amely önmagában is rendkívül heterogén volt, számos tevékenységet foglalt magában. Általában ez is szimbiózisban élt az állami szektorral. A második gazdaság százezrek számára adott gazdálkodási tapasztalatot, és egy szűkebb rétegnek — különösen a hetvenes évek végétől — a tőkefelhalmozást is lehetővé tette. Ilyen körülmények között a lakosság vállalkozói energiája a félig vagy egyáltalán nem legális második gazdaságba szorult vissza. Az 1970-es évektől kezdve — egyes becslések szerint — a munkavállalóknak mintegy 70 százaléka dolgozott feketén is, hivatalos munkaideje alatt vagy után. <12>

A legális magánszektornak szélesebb tere nyílt a mezőgazdaságban. Itt a kis- és a nagyszervezetek között az ismert, kölcsönösen előnyös munkamegosztás alakult ki. A tőkeigényes feladatokat (mint például a gabonatermesztés) jellegzetesen a nagyobb szövetkezetek és az állami gazdaságok vállalták, míg a munkaigényes termények (zöldség és gyümölcs) többségét a magántulajdonú parcellákon termelték. Az a rendszer is először a mezőgazdaságban — leginkább az állattenyésztésben — vált be, amelyben a kicsi és magántulajdonú gazdaságok a nagyobb szövetkezetek és állami gazdaságok beszállítóivá, bedolgozóivá, alvállalkozóivá váltak. <10>

Ebben a korszakban mindvégig az állami szektorra koncentráltak a reformtörekvések, például az 1978. évi 4. számú törvényerejű rendelet az állami vállalatok, trösztök, szövetkezetek és más állami szervezetek számára lehetővé tette gazdasági társulások létrehozását, de a magánszektor szabályozásában érdemi változások nem következtek be.

A koncepció megváltozásának első fontos jele az az 1981-ben elfogadott és 1982-ben hatályba lépett rendeletcsomag¹ volt, amely új vállalkozási formákat vezetett be. A jogalkotók azt remélték, hogy ezáltal legális, a népgazdaságot közvetlenül és áttekinthetően gazdagító csatornába terelhetik a széles körben elterjedt rejtett gazdasági tevékenységet. Ennek keretében az alábbiakat rendelték el:

— enyhítették a magánkisipar és a magánkereskedelem korábbi igen szűk létszámkorlátait, és javították e szervezetek működési feltételeit; bizonyos tevékenységeket (szállítás, iparcikk-kereskedelem) felszabadították a magánszektor előtt;

— új szervezeti formákat engedélyeztek (kisszövetkezet, polgári jogi társaság, gazdasági munkaközösség, vállalati gazdasági munkaközösség), amelyek a gazdasági társaságok előfutáiraiként működtek, és a vállalkozni vágyók többségének lehetővé tették a szabadidőben történő, részben saját munkahelyükön belül megvalósított vállalkozást;

— államigazgatási eszközökkel törekedtek arra, hogy az erősen koncentrált vállalati szerkezetet decentralizálják, és ezzel megindították a korábban adminisztratív önkénnyel nagyvállalatba kényszerített ipari telephelyek önállósodását (főleg olyan vidéki telephelyek szereztek vissza a távoli, legtöbbször megyeszékhelyi vagy budapesti központokra koncentrált vezetési jogokat, amelyek többek között horizontális termelési szervezetük következtében nem vagy csak kismértékben szorultak a központokba összpontosított tervező vagy értékesítő gárdára).

¹ Lásd: 25/1981. (IX. 9.) MT számú rendelet a kisszövetkezetekről, 26/1981. (IX. 9.) MT számú rendelet az ipari és szolgáltató szövetkezeti szakcsoportokról, 27/1981. (IX. 5.) MT számú rendelet a mezőgazdasági szakcsoportokról, 28/1981. (IX. 9.) MT számú rendelet a gazdasági munkaközösségekről, 29/1981. (IX. 14.) MT számú rendelet egyes ipari és szolgáltató egységek bérletéről, 30/1981. (IX. 14.) MT számú rendelet a vállalatok egyes részlegeinek szerződéses üzemeltetéséről.

A rendeletek továbbra is a „szocialista” vállalkozási formát helyezték előtérbe, hiszen az ipari és szolgáltató, valamint a mezőgazdasági szakcsoportok, továbbá a bérleti és szerződéses üzemeltetés lehetősége és a vállalati gazdasági munkaközösség mind a szocialista vállalatok vagy szövetkezetek, mind a kvázi vállalkozók kapcsolatait szabályozta. Ezzel részben a hatvanas években kialakult második gazdaság megjelenési formáinak egy részét legalizálták, részben megkísérelték a szocialista szektor vonzáskörzetében tartani a spontán fejlődés eredményeként mind nagyobb teret hódító „vállalkozási” tevékenységet.

Más jelentősége volt a kisszövetkezet és a gazdasági munkaközösségek elterjedésének. Ezek a szervezeti formák már több vonásukban mutatták a gazdasági társaság jegyeit, hiszen lehetővé vált, hogy magánszemélyek új szervezetként társas vállalkozásokat hozzanak létre. A potenciális vállalkozók reakciója természetesen eltért attól, amit a jogszabályok alapján a rendeletalkotók szándékairól vélhetünk. Bár a kezdeti időszakban valóban sokan éltek a szocialista szektorhoz jobban kötődő szervezeti formák lehetőségeivel, de 1984-től csendes fordulat kezdődött. Részben mivel a politikai hullámvasút leszálló ágba került, és szigorítani kezdte az új vállalkozási formák működését <10>, részben mert a vállalkozók úgy érezték, hogy az önálló formák esetében a fejlődés lehetőségei jobbak, az „igazi”, a szocialista szervezetektől függetlenül működő formák felé fordult az érdeklődés. Ennek kicsi, de mégis nagyon fontos jelei a következők voltak:

- anélkül, hogy ezt bármilyen jogszabályi változás ösztönözte volna, nőni kezdett a kisiparosok és magánkereskedők száma;
- ennél is gyorsabban nőtt a kisiparosok és kiskereskedők alkalmazottainak száma;
- egyre több magánvállalkozó tevékenykedett főállásban;
- az időszak végére gyorsabban nőtt a tiszta magánvállalkozások száma, mint a „szocialista” vállalkozási formában működő egységek számai. (Lásd a 3. és a 4. ábrát.)

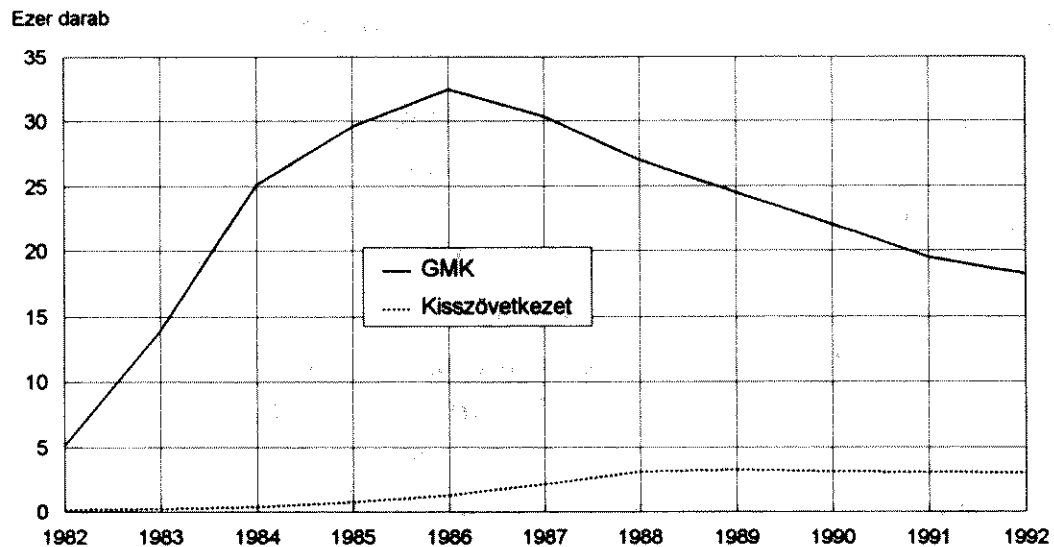
A nyolcvanas évek közepétől számos olyan további változás is bekövetkezett, amelyek valamilyen módon befolyásolták a kis- és közepes vállalkozások fejlődését. Ezek közül a legfontosabbak a következők voltak:

- számos vállalkozás számára megnyílt a szocialista vállalatok piaca, és ezzel a kisvállalkozások áttörték azt a negyvenes években kialakított korlátot, hogy szinte egyetlen piacuk a közvetlen fogyasztásra vásárló lakosság volt;
- tétova, de fokozatos liberalizálás következett be például a külkereskedelemben, a bankrendszerben, valamint a tulajdonszerzés és az utazás területén;
- 1984—1985-ben jelentős szervezeti reformot hajtottak végre az állami vállalatok körében, ami decentralizálást és megváltozott irányítási rendszert eredményezett, tovább oldva a központi irányítás szigorát ebben a szektorban. <13>, <14>

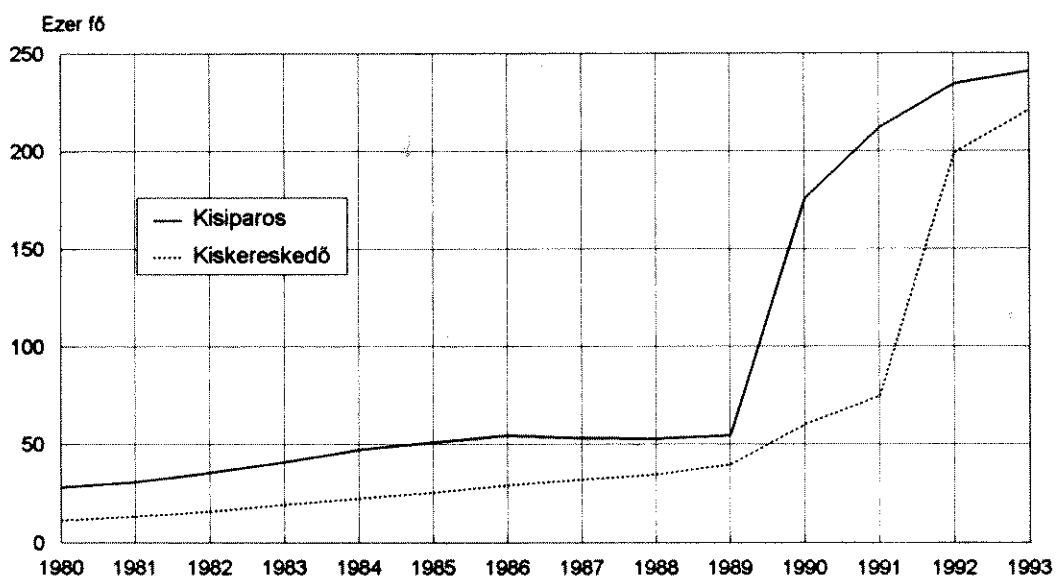
Ez jelentette az 1956 után engedélyezett, pusztán fogyasztási polgárosodás korszakának lezárását, és a korábbinál szélesebb, ám még mindig óvatos méretekben megkezdődött a termelés polgárosítása. A nyolcvanas évekre mindez olyan fejlődést indított el, amely egyrészt intenzívnek, másrészt felemásnak nevezhető. A hiánygazdaság közepette a viszonylag szabadabban tevékenykedő magánvállalkozások egyre több lakóhelyi és ágazati piaci résre találtak, és verseny híján igyekeztek kicsiny monopolistaként e rések adta lehetőségek kihasználására szakosodni. Tevékenységük nyomán javult a lakosság szolgáltatásokkal való ellátottsága, a fémipar és a mű-

anyagipar sok kisvállalkozása pedig nagyüzemek beszállítójaként virágzott. Az évtized folyamán több tízezerrel emelkedett az önálló főállású vállalkozók száma <15> (lásd az 1. táblát), de az még a nyolcvanas évek végén sem érte el az 1940. évi kétharmadát.

3. ábra. A gazdasági munkaközösségek és a kyszövetkezetek száma, 1982—1992

4. ábra. Az egyéni vállalkozók száma, 1980—1993

Az új kvázi-vállalkozási formák mintegy intézményesítették a tőke és a tulajdon nélküli vállalkozást. Közel félmillió ember lépett be tagként olyan kisvállalkozásokba, amelyek bevételeik nagy részét onnan szerezték, hogy a dolgozók saját vállalatuknál munkaidőn túl önálló számlára dolgoztak. Az 550 ezer vállalkozó és magánszektorban foglalkoztatott személynek még 1989-ben is mintegy háromnegyed része rendelkezett főállással az állami szektorban. A verseny hiánya a tevékenységek széles körében tette lehetővé, hogy a mintegy 90 ezer kisiparos, 40 ezer kiskereskedő és 35 ezer „új vállalkozási formában működő gazdasági szervezet” túlnyomó többsége jelentősebb tőkebefektetés és technikai modernizáció nélkül a piacon maradjon. Így a kyszervezetek elterjedése a nyolcvanas évek folyamán nem jelentett igazi kihívást a nagyobb, sok szempontból még mindig tervgazdasági logika szerint viselkedő állami vállalatok számára, melyek megőrizték vezető szerepüket. <15>

1. tábla

*A kisiparosok és kiskereskedők számának alakulása
az 1980-as években*

Alkalmazási minőség	A kisiparosok száma		A kiskereskedők száma	
	1981-ben	1988-ban	1981-ben	1988-ban
Főállású	68 915	90 299	13 439	37 984
Alkalmazott	18 224	55 921	3 023	13 287
Részmunkaidős	30 837	53 052	—	—

Annak ellenére, hogy a nyolcvanas években számos központosító és a vállalkozások helyzetét megnehezítő intézkedés született, valamint alapvető gazdaságpolitikai tévedéseket (lásd a gyorsítás koncepcióját 1985-ben) követtek el, ez az időszak közvetlen előzménye és előkészítése volt annak a fejlődésnek a vállalkozói szférában, amely 1989-től kezdődött.

A KIS- ÉS KÖZEPES VÁLLALKOZÁSOK LIBERALIZÁLÁSA

1989 elejétől radikális változások sorozata következett be a vállalkozások szabályozásában. Egyrészt a gazdasági szervezeteket liberálisan szabályozó törvényeket alkottak, másrészt a dereguláció folyamán a tervgazdaság kötött, bürokratikus szabályainak nagy részét felszámolták.

A szabad vállalkozás korszakának kezdete

A kisvállalkozások szempontjából az átmeneti időszak törvényeit két csoportba sorolhatjuk. Az első csoportba azok a jogszabályok tartoznak, amelyek közvetlenül szabályozzák a kisvállalkozások alapítását, működését és megszűnését. A második csoportba a tevékenységre közvetlenül ható jogszabályok sorolhatók.

1989. január 1-jén lépett életbe a Társasági törvény,² amely alapvető változásokat hozott. Egyrészt bevezette a jogi személyiség nélküli és jogi személyiséggel bíró gazdasági társaságok teljes struktúráját, másrészt az új rendszerbe beillesztette a korábbi vállalkozási formák egy részét (gmk, vgm). A Társasági törvény bevezetése után bármilyen gazdasági társaság alapítása lehetővé vált, a társaság alapítás bürokratikus korlátai és a jogi szabályozás hiánya már nem jelentettek akadályt bármilyen vállalkozás elindítása előtt. A Társasági törvény kezdetben korlátozta ugyan a tisztán magántulajdonban levő társaságok alkalmazottainak számát és tevékenységi területét, de ezeket a korlátozásokat rövidesen feloldották.

Az 1990. évi V. törvény (1990. április 1-jén lépett életbe) jelentős változásokat hozott az egyéni vállalkozás szabályozásában. Az egyéni vállalkozói tevékenységet csak a vállalkozói igazolvány megszerzéséhez és megfelelő szakképzettséghez kötötte. Ezzel nagyon egyszerűen és meglehetősen liberálisan szabályozta a legelterjedtebb vállalkozási forma gyakorlását. Az egyéni vállalkozót valójában egyéni cégnek tekinti

² 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról. *Magyar Közlöny*. 1991. 143. sz.

függetlenül attól, hogy a cégbejegyzés a bíróságon megtörtént-e vagy sem. A tulajdonos felelőssége korlátlan, de csak egyetlen egyéni vállalkozói igazolvánnyal (céggel) rendelkezhet. A törvény életbelépése után a vállalkozás elindításának korábbi bürokratikus terhei a minimálisra csökkentek, gyakorlatilag bárki vállalkozóvá válhat.

1989. július 1-jén lépett életbe az Átalakulási törvény,³ amely szabályozta azt, hogy a tervgazdaság egyes szervezeti formáit hogyan lehet (illetve kell) a Társasági törvényben bevezetett formák valamelyikére átalakítani. A kisvállalkozások szempontjából ennek a törvénynek az volt a jelentősége, hogy szabályozta a korábban megalapított vállalkozásoknak (főleg a gmk-knak és a vgmk-knak az új társasági formáknak megfelelő átalakulását. További fontos rendelkezések voltak a csőd- és felszámolási eljárás új jogi szabályozása,⁴ a szövetkezeti törvény módosítása,⁵ valamint a cégbíró-ságok tevékenységének⁶ szabályozása.

A vállalkozások alapítását és működését közvetve befolyásoló törvénykezés legfontosabb jellemzője a *dereguláció* volt. A vállalkozási tevékenységet korlátozó rendelkezések egy részét megszüntették, másokat újraszabályoztak. Fokozatosan megszűnt a jogszabályoknak az a jellege, amely a magánvállalkozást csak kivételes, korlátozandó, részletesen szabályozandó tevékenységnek tekintette. 1989. december 1-jén lépett életbe a Minisztertanács 1143/1989. (XI. 26.) MT határozata a közigazgatási deregulációs intézkedésekről.⁷ Lényege az volt, hogy a minisztériumok egy részét és a tanácsokat rendeleteik felülvizsgálatára, lényeges egyszerűsítésére és a feleslegesek hatályon kívül helyezésére szólította fel. Így a már korábban megindult új szellemű törvénykezés mellett tudatos kampány is gondoskodott a bürokratikus rendelkezések megszüntetéséről. Külön ki kell emelni a külkereskedelem, a devizagazdálkodás és az utazások liberalizálását, ami nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kisvállalkozásoknak ne kelljen bürokratikus akadályokkal szembe nézniük nemzetközi gazdasági kapcsolataik kialakításakor.

A jogi korlátok lebontásával, a vállalkozásalapítás liberális szabályozásával részben megvalósult a magánszemély, a magánvállalkozás gazdasági egyenjogúsítása. A magánvállalkozók az 1990-es évek eleje óta gyakorlatilag egyenjogú partnerként vehetnek részt a gazdasági életben, tevékenységüket, számuk növekedését jogszabályok mesterségesen nem korlátozzák.

Emancipáció és válság

Az 1989-es fordulat elemi erővel szabadította fel a magyar társadalom 1948-ban megszakított polgárosodásának igényét. <16> Néhány év alatt a szocializmus által felemelt, de továbbjutni nem engedett családok széles rétege gyors ütemben polarizálódni kezdett: a rendszerváltás vesztesei a szegényedéssel küzdenek, miközben mind

³ 1989. évi XIII. törvény a gazdálkodó szervezetek és a gazdasági társaságok átalakulásáról. *Magyar Közlöny*. 1989. 38. sz.

⁴ 1991. évi II. törvény a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról. *Magyar Közlöny*. 1991. 117. sz.

⁵ 1992. évi I. törvény a szövetkezetekről. *Magyar Közlöny*. 1992. 6. sz.

⁶ 1989. évi 23. törvényerejű rendelet a bírósági cégnyilvántartásról és a cégek törvényességi felügyeletéről; 13/1989. (XII. 16.) IM rendelet a cégbejegyzésről és a cégjegyzékről; 11/1991. (IX. 4.) IM rendelet a cégekre vonatkozó közlemények közzétételéről és költségterítéséről. *Magyar Közlöny*. 1989. 72. sz.; 1989. 92. sz., 1991. 96. sz.

⁷ Minisztertanács 1143/1989. (XI. 26.) MT határozata a közigazgatási deregulációs intézkedésekről. *Magyar Közlöny*. 1989. 87. sz.

fogyasztói jelenléte, mind politikai aktivitása révén egyre láthatóbbá válik a vállalkozás útján a középosztályba emelkedő réteg.

A reformok törvényei nemcsak liberalizálták, hanem egyenjogosították a magántulajdoni keretekben folyó termelést. Robbanásszerűen nőtt a kisvállalkozások száma. A kisvállalkozási szektor feltámadása része annak a teremtő felszabadulási folyamatnak, amelyben számos önkormányzat, párt- és civiltársadalmi szervezet is létrejött.

A piaczgazdaságra való átállás azonban — minden személyt és intézményt érintő látványos reformlépései ellenére — egyetlen kelet-európai országban sem zárta le az évtizedes stagnálást, hanem válsággá mélyítette azt. 1990—1991-ben összeomlottak a kelet-európai országok gazdasági kapcsolatai, és a magyar nagyvállalatokkal együtt azok kis beszállítói is elvesztették legnagyobb megrendelőiket. Az átalakulási válság közepette a kormányzat úgy lépett fel a fenyegető infláció ellen, hogy a támogatások megvonásával és hitelpolitikai lépésekkel jelentős tőkét vont ki a gazdálkodó szférából. A piacok elvesztése mellett ez is hozzájárult ahhoz, hogy a vállalkozói körben nemfizetési és csődhullám indult el. 1992-ben a gazdasági szervezeteknek mintegy 3 százaléka állott csőd- vagy felszámolási eljárás alatt. <17> 1993-ra a csődhullám kissé alábbhagyott, de az ipari termelés 1989-hez képest 40 százalékkal csökkent. A kibocsátás négy év alatti csökkenése nagyobb mértékű volt, mint az 1929—1933. évi nagy válság során. A munkanélküliség 13 százalékos, és a válság vége 1994 elején még nem látszott. A gazdasági „szabadesés” e jelensége akkor is riasztó, ha figyelembe vesszük a láthatatlan második gazdaság hozzájárulását a bruttó hazai termékhez. Elmondhatjuk, hogy a magyar gazdaság történetének legnagyobb vállalat alapítási hulláma a legnagyobb gazdasági visszaeséssel párosult. Bár mindkét folyamat a gazdasági átmenet része, a kisvállalkozások számára a recesszió rendkívül nehéz helyzetet teremt. (A makrogazdasági helyzet részletes elemzése nem tárgya jelen tanulmánynak, ezért csak a Központi Statisztikai Hivatal néhány adatával érzékeltetjük az elmúlt öt év ellentmondásos folyamatait.)

2. tábla

A bruttó hazai termék termelése 1987 és 1993 között

Ág, ágazat	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben (Index: előző év = 100,0)						
Ipar	103,2	98,5	96,6	91,0	87,1	92,4	—
Építőipar	107,8	94,5	101,5	79,3	86,2	100,8	—
Mezőgazdaság	96,7	108,2	97,9	103,0	82,6	86,3	—
Erdőgazdálkodás	102,5	101,8	104,2	103,0	86,2	n. a.	—
Szállítás, távközlés	104,5	101,3	103,2	99,0	96,7	n. a.	—
Kereskedelem	105,6	87,0	104,0	103,1	87,2	92,4	—
Vízgazdálkodás	103,3	98,9	102,7	107,0	88,8	—	—
Anyagi ágak összesen	102,7	99,4	99,2	95,0	87,3	—	—
Nem anyagi ágak összesen	105,9	101,3	101,2	103,6	99,6	—	—
Belföldi felhasználás	103,2	97,1	100,4	95,1	93,0	98,0	—
Bruttó hazai termék (GDP)	104,1	99,9	99,8	96,0	88,9	95,5	98,0*

* Előzetes adat.

Forrás: a Központi Statisztikai Hivatal és a Pénzügyminisztérium számításai.

3. tábla

A fogyasztói árak alakulása 1987 és 1993 között

Fogyasztási cikk	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben (Index: előző év = 100,0)						
Összesen	108,6	115,5	117,0	128,9	135,0	123,0	122,6
Ebből:							
élelmiszer	109,2	115,8	117,7	135,2	121,9	119,4	129,6
ital, dohány	113,5	114,3	111,1	130,7	125,1	119,6	118,6
ruházat	109,7	120,0	118,2	123,3	132,1	123,0	116,8
háztartási energia, fűtés	106,5	112,8	111,4	127,6	181,0	143,2	120,8
tartós fogyasztási cikkek	102,3	108,5	117,6	120,8	131,7	114,3	111,0
egyéb termékek	106,2	116,3	122,4	128,9	143,4	127,2	121,8
szolgáltatások	109,0	117,5	116,6	125,5	141,9	126,0	123,8

A fizetési mérleg egyenlege 1988 és 1993 között, a Magyar Nemzeti Bank adatai szerint, a következő volt: 1988-ban – 807, 1989-ben – 1437, 1990-ben + 127, 1991-ben + 267, 1992-ben + 352, 1993-ban pedig – 2656 millió dollár.

Az új gazdasági berendezés első és leginkább vitathatatlan eredménye az lett, hogy egy év alatt megszűnt a termékek (és sok szakmában — bár nem mindegyikben — a szolgáltatások) hiánya. Ehelyett szükségszerűen pénzhiány lépett fel: a kicsi és a nagy vállalkozásoknak egyaránt a csekély fizetőképes kereslet okozta problémával kell szembenéznie.⁸

A KISVÁLLALKOZÁSOK SZÁMBAVÉTELE

A recesszió, a szorongató adók és a magas kamatláb ellenére töretlenül folytatódik a kisvállalkozások számának növekedése. 1993-ban a több mint 500 ezer 50 fő alatti vállalkozás már körülbelül másfél millió embert, a munkaerő egyharmadát foglalkoztatta. Tíz évvel ezelőtt ez az arány még 5 százalék alatti volt. A kisvállalatok súlya tovább fog nőni, mert az elbocsátott, majd újra elhelyezkedett munkaerő egyik tipikus útja a nagy szervezetektől a kicsikhez vezet. A gyors szerkezeti változások alapján már nem tűnik távolinak a nyugat-európai modell, ahol a munkavállalóknak mintegy kétharmada dolgozik 50 fő alatti munkahelyeken.

A kisvállalkozások statisztikai regisztrálása valamennyi volt szocialista országban nehézségekbe ütközik, ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy az átalakulás Magyarországon ütemesnek tekinthető. Például a privatizálástól meglehetősen húzódozó Bulgáriában a kisvállalkozások száma lényegesen kevesebb: 1992 végén ott több mint 300 ezer kis magáncéget tartottak nyilván, de ezekből csak 70 ezer fejtett ki valódi

⁸ A tapasztalatok azt mutatják, hogy a válság hatására a piacgazdaság iránti lelkesedés korántsem töretlen. Az utóbbi két-három év során jelentősen csökkent a nem vállalkozó polgárok rokonszenve a külföldi beruházók, a privatizáció és általában a piacgazdaság iránt. Ugyanakkor stabil azoknak a száma, akik nem vállalkozók, de úgy gondolják, hogy egy napon ők is belefognak majd valamilyen vállalkozásba: minden hatodik ember így vélekedik magáról. Mindez 1993-ban derült ki abból a kutatásból, amelynek során a Medián Közvéleménykutató mintegy 1200 nem vállalkozó személyt és ezen felül 500 vállalkozót keresett meg a magángazdaságra vonatkozó kérdéseivel. (Lásd: *Budapest Business Journal*. 1993. december 10.) A felmérés szerint a vállalkozók fiatalabbak és képzettebbek, mint az aktív kereső lakosság átlaga, nagyrészt az urbanizáltabb körzetekből kerültek ki, és bevallott havi keresetük mintegy nyolcezer forinttal haladta meg az országos átlagkeresetet.

tevékenységet. Szlovéniában 1992 közepén mintegy 15 ezer olyan cég működött, mely 50 főnél kevesebb alkalmazottnak adott munkát. A kisvállalkozások szlovéniai elterjedtsége a magyarországiéval nagyjából hasonlóan tekinthető. Igaz, hogy egyfelől Szlovéniában is meglehetősen késik a nagyobb cégek privatizációja, de másfelől a jugoszláv örökség kedvező részének tekinthető, hogy a vendéglátóipari egységek és az üzletek java része már az ország kiválásakor decentralizált szervezeti formában és magánkézben volt.

Mit tekintünk kis- és közepes vállalkozásnak?

Mielőtt meghatároznánk, hogy jelen tanulmányban mit tekintünk kis-, illetve közepes vállalkozásnak, néhány fogalmat kell tisztázni. Jelenleg a kis- és a közepes vállalat fogalmát a kis- és a közepes vállalkozás szinonímájaként használjuk. Ezt azért tehetjük meg, mert a gazdasági társaságok és más szervezetek esetén a vállalati forma egyértelmű, de a magyar jogi szabályozás az egyéni vállalkozót is gyakorlatilag egyéni céggént kezeli. E meghatározás szerint tehát csak az marad ki, aki vállalkozói igazolvány nélkül folytat vállalkozási tevékenységet, ez azonban már az informális jelenségek körébe tartozik, és statisztikailag nem megfigyelt tevékenység. Kimaradhat még a meghatározás alapján a belső vállalkozás, ha azt nagyvállalat keretein belül folytatják, ez azonban olyan speciális eset, amelyre önállósodás esetén vonatkozik a meghatározás, egyébként pedig indokoltabb belső szervezeti egységnek tekinteni.

Azok a vállalati formák, amelyeket kisvállalkozásnak tekinthetünk (amennyiben a méretre vonatkozó korláton belül vannak), a következők: az egyéni vállalkozó,⁹ a társasági törvényben¹⁰ szereplő valamennyi forma (közkereseti társaság, jogi személy felelősségvállalásával működő gazdasági munkaközösség, betéti társaság, egyesülés, közös korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság), a szövetség, valamint a (megszűnőben levő) állami vállalat. Létező, bár jelenleg már nem alapítható szervezet a gazdasági munkaközösség, amely jogi személyiség nélküli gazdasági társaság. Az egyesülés és a közös vállalat — definíciójuk szerint — nem klasszikus kisvállalkozások, ám gazdasági társaságok lévén, bizonyos esetekben ide sorolhatjuk őket.

A felsoroltakon kívül számos további olyan szervezeti forma van, amely folytathat, de nem szükségképpen folytat vállalkozási tevékenységet. Ide elsősorban a nem nyereségérdekeltségű (nonprofit) szervezeteket soroljuk. Ezek lehetséges formái a közhasznú társaság, az egyesület, a köztestület, az alapítvány és a közalapítvány.¹¹ Jóllehet a nonprofit szervezetek rendeltetése nem a vállalkozói tevékenység, a hazai gyakorlatban egy részük mégis elsősorban ezt teszi, így a „vállalkozó” nonprofit szervezeteket a vállalkozói szférába soroljuk.

Egyértelműen kizárjuk a kis- és közepes vállalkozások kategóriájából a következő szervezeti formákat: helyi és központi költségvetési szervek (jóllehet ezek folytathatnak vállalkozási tevékenységet, de vagy a központi kormány, vagy a helyi önkor-

⁹ Ide tartozik minden vállalkozói igazolvánnyal rendelkező magánszemély: a kisiparos, a magánkereskedő, a jogi személy részlegét szerződésben üzemeltető magánszemély, a mezőgazdasági kistermelést folytató magánszemély, a közjegyző, az egyéni ügyvéd, az egészségügyi, illetve a szociális vállalkozást folytató magánszemély. (A felsorolás alapja az APEH útmutatója az 1993. évi adóbevalláshoz.)

¹⁰ Lásd a 2. jegyzetet.

¹¹ 1993. évi XCII. törvény a Polgári törvénykönyv módosításáról. *Magyar Közlöny*. 1993. 158. sz.

mányzatok irányítása alatt állnak), társadalombiztosítási szerv, vízgazdálkodási társulás, lakásszövetkezet. Ezek a szervezetek folytatnak ugyan gazdálkodást, sőt esetenként vállalkozást is, tevékenységük azonban valamilyen szempontból annyira kötött, hogy nem soroljuk őket a vállalkozói szférába.

A következő kérdés, hogy az említett szervezetek közül melyeket tekintjük kicsinek és melyiket közepesnek. Nyilvánvaló, hogy egyetlen mérőszám nem ad árnyalt meghatározást, hiszen az alkalmazottak száma, a forgalom (árbevétel), a tőkenagyság egyaránt fontos mutatója a vállalati méretnek.

A kisvállalkozásnak nincs egyetlen nemzetközileg elfogadott definíciója. Talán a legismertebb és legárnyaltabb definíciót az amerikai SBA (Small Business Administration) használja. Ennek lényege, hogy az iparban az alkalmazottak számát, a kereskedelemben pedig a forgalmat használja mutatónak, és ezt a tevékenység jellege szerint tovább differenciálja. Például a könnyűiparban 500, az élelmiszeriparban 250 fő a kisvállalkozás felső határa, de a munkaigényes ágazatokban még az 1500 főt foglalkoztató vállalkozás is tekinthető kisvállalatnak.

Az ilyen kategorizálás akkor alkalmazható, ha megbízható információk állnak rendelkezésre az egyes vállalatokról. Ha a magyar statisztikai rendszer képes lesz a vállalkozások adatainak pontos regisztrálására, akkor számos okból célszerű lenne a hazai viszonyokhoz adaptált „mérettáblázatot” kidolgozni és alkalmazni. Ennek hiányában jelen tanulmányban arra kényszerülünk, hogy egy egyszerű, viszonylag megbízható mutatót, az alkalmazottak számát használjuk a vállalati méret jellemzésére, és az 50 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató szervezetet kisvállalatnak, az 50 és 300 fő között foglalkoztatót pedig közepes vállalatnak tekintjük. A kisvállalat kategóriáján belül a 20 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztatókat mikrovállalkozásoknak nevezzük.

A kisvállalkozások elhatárolásának nem pusztán elméleti jelentősége van, hiszen a gyakorlatban is sokszor a kisvállalatok jogosultak kedvezményekre, sajátos elbírálásra. A kisvállalkozás-fejlesztési politika is csak akkor lehet igazán eredményes, ha világos képet kapnak a döntéshozók arról, hogy mekkora és milyen tulajdonságokkal bíró réteget akarnak szabályozni. Célszerűnek látnánk ezért, ha a vállalkozásfejlesztéssel foglalkozó szervezetek megfontolnák, hogyan lehetne a kisvállalkozások differenciáltabb meghatározását kidolgozni és az így képzett kategóriákat a gyakorlatban is alkalmazni.

A 4. tábla összefoglalja azoknak a jelenleg létező szervezeteknek a számát, amelyek gazdasági tevékenységet folytat(hat)nak, és adataikat kiindulásként figyelembe vettük a kisvállalkozói szektor terjedelmének becslésekor.

Mekkora a kisvállalkozói szektor?

E kérdéskörön belül három kérdést próbálunk megválaszolni: hány kis- és közepes vállalat van Magyarországon; hány embert foglalkoztat ez a szektor; mekkora a szektor részesedése a GDP-termelésből.

A kis- és közepes vállalkozások számát két lépésben közelítjük meg. Először megadjuk a bejegyzett vállalkozások számát, majd megbecsüljük, hogy ebből körülbelül hány működik ténylegesen.

A kis- és közepes vállalkozások számának meghatározásához a következő gondolatmenetet követjük. Minden egyéni vállalkozást bejegyzett kisvállalkozásnak tekintünk, annak ellenére, hogy van néhány tucat kivétel. A jogi személyiség nélküli gazdasági szervezeteket szintén teljes egészében kisvállalatoknak tekintjük abból a megfontolásból, hogy ezeknek legfeljebb 1 százaléka alkalmazhat 50-nél több főt. A jogi személyiségű gazdasági szervezetekről rendelkezésre állnak létszámkategóriák szerinti statisztikák, így ezeknél pontos adatokat tudunk figyelembe venni. (A kiinduló adatokat a 4., az 5. és a 6. táblák tartalmazzák, a származtatott és számított adatokat a 7. táblában mutatjuk be.)

A 7. tábla adataiból látható, hogy az 1989. évi változások után a bejegyzett kisvállalkozások száma gyors ütemben növekedett. A legnagyobb gyarapodás 1991-ben volt, azóta lassult a növekedési ütem. Mindazonáltal a már nemzetközi összehasonlításban is magas számok ellenére az 1993. évi növekedési ütem is nagyon magas.

A vizsgált időszakban az egyéni vállalkozások száma nőtt a legkisebb ütemben. Ennek magyarázata az, hogy egyrészt már 1989 előtt is sok egyéni vállalkozó működött, másrészt a jogi szabályozás miatt ennek a formának a legerősebb a „természetes” korlátja. A jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetek száma már az időszak elején is viszonylag magas volt, ugyanis a nyolcvanas években létrejött vállalkozások nagy része ezeknek a szervezeti formáknak valamelyikét választotta.

4. tábla

A gazdasági szervezetek száma gazdálkodási formák szerint

Gazdálkodási forma	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben (darab)				
Jogi személyiségű gazdasági szervezet . . .	15 235	29 470	52 756	69 386	85 638
Jogi személyiség nélküli gazdasági társaság	17 341	27 571	44 279	60 762	85 867
Ebből:					
közkereseti társaság	203	418	463	1 187	2 492
betéti társaság	1 162	5 789	22 977	41 218	67 301
Jogi személyiség nélküli egyéb gazdasági szervezet	6 524	7 857	9 835	12 169
Egyéni vállalkozás	320 619	393 450	510 459	606 207	688 853

5. tábla

A főbb jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma

Év (december 31.)	Vállalat	Egyesülés	Közös vállalat	Kft.	Részvénytársaság	Szövetkezet	Vízgazdálkodási társulás
1989	2 400	105	295	4 484	307	7 076	470
1990	2 363	201	237	18 317	646	7 132	509
1991	2 233	231	188	41 206	1 072	7 232	532
1992	1 733	231	158	57 262	1 712	7 694	535
1993	1 130	237	145	72 897	2 375	8 175	493

6. tábla

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma létszámkategóriák szerint

Év (december 31.)	Azon szervezetek száma, melyek					Összes szervezet
	11-nél kevesebb	11–20*	21–50	51–300	300-nál több	
	főt foglalkoztattak					
1989	5 105	2 387	3 459	2 617	13 568
1990	16 465	4 129	4 469	2 599	27 662
1991	36 809	6 169	5 372	2 396	50 746
1992	52 825	6 970	5 773	1 937	67 505
1993	39 772	28 447	7 637	6 055	1 624	83 535

* 1993 előtt: 10–20 fő.

7. tábla

A bejegyzett kisvállalkozások száma és növekedési üteme 1989 és 1993 között

Kisvállalkozás	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben				
Egyéni vállalkozás					
száma	320 619	393 450	510 459	606 207	688 853
számának növekedése (százalék)	22,72	29,74	18,76	13,63
Jogi személyiség nélküli					
száma	17 341	27 571	44 279	60 762	85 867
számának növekedése (százalék)	58,99	60,60	37,23	41,32
Jogi személyiségű					
száma	7 492	20 594	42 978	58 795	75 856
számának növekedése (százalék)	174,88	108,69	39,13	26,86
Kisvállalkozás összesen	345 452	441 615	597 716	726 764	850 576
Növekedés az előző évhez képest (százalék)	.	27,84	35,35	21,59	17,04

A vállalkozások számában a legnagyobb növekedés a jogi személyiségű gazdasági szervezeteknél figyelhető meg, ez természetes, hiszen ilyeneket korábban sokkal kevésbé lehetett alapítani. Figyelemre méltó azonban, hogy 1993-ban a jogi személyiség nélküli szervezetek növekedési üteme jelentősen meghaladta a jogi személyiségű szervezetekét.

Magyarországon tehát 1993 végén valamivel több mint 850 ezer bejegyzett kisvállalkozás volt. Ezeknek egy része azonban nem ténylegesen működő vállalkozás. Sok vállalkozó nem is kezdett érdemi tevékenységbe, mert elképzelései megghiúsultak. Ugyancsak sok a fantomszervezet, amelyeket szinte kizárólag adóelkerülési céllal hoztak létre, és a szervezeti átalakulások is produkálnak hosszabb-rövidebb ideig működő üres vállalkozásokat.

Figyelembe kell venni azt is, hogy sokan főállásuk mellett, pusztán a kisebb munkákhoz megszerezhető adózási előnyökre számítva váltják ki a vállalkozói igazolványt. Az egyéni vállalkozók többsége csak másodállásban vagy nyugdíjasként végzi

ezt a tevékenységet, és nem egy vállalkozást csak az hívott életre, hogy egy csőd előtt álló vállalkozó abba menti ki vagyonát hitelezői elől. A különböző közvetlen és közvetett tapasztalatok, valamint más szakértői becslések alapján mintegy 40 százalékosra tehető az üres szervezetek száma. Ezek alapján tehát azt mondhatjuk, hogy a ténylegesen működő kisvállalkozások száma 1993 végén valamivel meghaladta az 500 ezret.

A középvállalatok számának meghatározása egyszerűbb feladat, hiszen ezekről megbízhatóbb statisztikai adatok állnak rendelkezésre. Továbbra is fenntartva azt a feltételezést, hogy az egyéni vállalkozások és a nem jogi személyiségű szervezetek elenyészően kis hányada foglalkoztat 50 főnél többet, a középvállalatok száma a 6. tábla szerint 1989-ben mintegy 3400 volt, ami 1993-ra 6000 fölé emelkedett. A növekedés üteme ebben a körben (természetesen) lassúbb volt, mint a kisvállalkozásoknál.

Az 1989 óta eltelt időszak rendkívül erős vállalat alapítási hulláma meglepően kevés megszűnéssel járt. Figyelembe véve a gazdasági visszaesést, ellentmondásosnak tűnik az, hogy a közismerten sebezhető új vállalkozások közül viszonylag kevés szűnik meg. (Lásd a 8. táblát.) Ennek a jelenségnek egyik lehetséges magyarázata — véleményünk szerint — az, hogy az új vállalkozások nagy része el sem jut oda, hogy tönkre mehessen, hiszen nem is kezd érdemi gazdasági tevékenységbe. A megszűnések kis száma ismét azt a feltevést támasztja alá, hogy sok az üres gazdasági szervezet. Ezeknél ugyanis nem jelent nagy gondot az akár hosszabb időn keresztül tartó „altatás” sem.

8. tábla

Az alapított és megszűnt jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma

Év	Alapítások száma	Ebből új	Megszűnések száma	Ebből jogutód nélküli
1988	1 445	1 377	231	87
1989	4 669	4 578	245	166
1990	14 867	13 491	632	202
1991	24 275	22 110	989	314
1992	18 052	16 051	1 422	419
1993	17 720	16 070	1 468	361

Felmerülhet az a kérdés is, hogy Magyarországon hány ember rendelkezik kisvállalkozásban tulajdonrészrel. Ide soroljuk azokat az egyéni vállalkozásokat, amelyekben a tulajdonos rendelkezik valamilyen „termelőeszközzel”, valamint az összes kisméretű gazdasági társaságot. Nem tartozik ebbe a körbe a Munkavállalói Részvénytulajdonosi Program (MRP) formájában nagyvállalatban szerzett tulajdonrész és az értékpapír, így a kárpótlási jegy sem. Ebben az értelemben a kistulajdonosok száma 500—550 ezer körül lehet. Többségük tulajdona ugyanakkor meglehetősen kis értéket képvisel, és csak kevés esetben haladja meg a 10 millió forintot.

Napjainkban különösen fontos kérdés, hogy a kis- és középvállalati szektor milyen munkahelyteremtő képességgel rendelkezik. Az információk felhasználásakor itt is óvatosságra van szükség, hiszen az előző fejezetben említett üres szervezetekben még

a tulajdonost sem lehet alkalmazottnak tekinteni. A kisvállalati szektorban alkalmazottnak tekintjük az önfoglalkoztató tulajdonosokat is. Ez az egyéni vállalkozások és a kis gazdasági társaságok esetében meglehetősen gyakori. Figyelembe véve a régi szervezetek nagy számát, a kisvállalati szektorban alkalmazottak száma 1993 végén mintegy 1,5 millió volt, ami az összes foglalkoztatottak számának több mint egyharmada.

A Központi Statisztikai Hivatal nem tesz közzé méret szerint bontott GDP-adatokat, de a szervezeti formák szerinti adatok némi eligazítást adnak. 1991-ben a magánvállalkozók és a nem jogi személyiségű gazdasági szervezetek a hozzáadott értéknek közel 20 százalékát állították elő, így biztosra vehető, hogy a jogi személyiségű gazdasági társaságokkal együtt arányuk már 20 százalék fölött volt. Ezt az arányt némi fenntartással kell fogadnunk annak ismeretében, hogy a nagyvállalatok általában hatékonyabb jövedelemtermelők, mint a kisvállalatok, és az 1991-re vonatkozó 20 százalék feletti arány azt jelentené, hogy a kicsik több egy főre jutó jövedelmet termeltek, mint a nagyok. Jóllehet a nagyvállalatok hatékonysága zuhanásszerűen romlott az átmeneti időszakban, nem valószínű, hogy a kisvállalatoké alá csökkent volna. Mivel az elmúlt két évben a kisszervezetek száma gyorsan nőtt, valamint a statisztika a főleg a kisszervezetekben folytatott informális tevékenység nagy részét nem veszi figyelembe, az 1993. évi részesedés esetében már lehetségesnek tartjuk a 20—25 százalékot. Ez még mindig összhangban van azzal a nemzetközileg általános tapasztalattal, hogy a kisvállalkozások a foglalkoztatásból nagyobb arányban részesednek, mint a jövedelem megtermeléséből.

IRODALOM

- ⟨1⟩ *Fényes Elek*: Magyarország leírása I—II. Beimel ny. Pest. 1847.
- ⟨2⟩ Újabbkori ismeretek tára. Pest. 1853. „Magyarország” címszó.
- ⟨3⟩ *Kövér György*: Iparosodás agrárországban. Magyarország gazdaságtörténete, 1848—1914. Gondolat Kiadó. Budapest. 1982. 256 old.
- ⟨4⟩ Pallas Nagy Lexikona. Budapest. 1896. „Magyarország” címszó.
- ⟨5⟩ *Berend T. Iván—Ránki György*: A magyar gazdaság száz éve. Kossuth Könyvkiadó—Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1972. 329 old.
- ⟨6⟩ *Csató Tamás*: Small-Size Enterprises in Central and South-East Europe since the Industrial Revolution. Megjelent: Small- and Medium-Size Enterprises in the Economy of the Late-Comers since the Industrial Revolution. Szerk.: *Csató Tamás*. Aula Kiadó. Budapest. 1990.
- ⟨7⟩ *Szigeti Gyula dr.*: A gazdasági válság Budapest életében. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. é. n.
- ⟨8⟩ *Tahy István dr.*: Kézművesipari politika. Megjelent: Magyar ipar és kereskedelem. Szerk.: *Dobsa László dr.* Budapest. 1942. 499 old.
- ⟨9⟩ A kisvállalkozások helyzete, működési feltételei, további fejlődési lehetőségei Magyarországon. Szerk.: *Pukli Péter*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1990. 186, 68, 47 old.
- ⟨10⟩ *Szirmai Péter dr.*: A magánvállalkozási szektor helyzete és fejlesztésének feladatai. (Kandidátusi értekezés.)
- ⟨11⟩ *Berend T. Iván*: A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945—1968. Kossuth Könyvkiadó—Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1974. 236 old.
- ⟨12⟩ *Gerő András*: Magyar polgárosodás. Atlantisz Kiadó. Budapest. 1993.
- ⟨13⟩ *Voszka Éva*: Érdek és kölcsönös függőség. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1984. 274 old.
- ⟨14⟩ *Sárközy Tamás*: Egy gazdasági szervezeti reform sodrában. Magvető Kiadó. Budapest. 1986. 430 old.
- ⟨15⟩ *Laky Teréz*: Small Organizations in Hungary — Past and Present. Megjelent: Small- and Medium-Size Enterprises in the Economy of the Late-Comers since the Industrial Revolution. Szerk.: *Csató Tamás*. Aula Kiadó. Budapest. 1990.
- ⟨16⟩ *Szelényi Iván*: Új osztály, állam, politika. Európa Kiadó. Budapest. 1990. 585 old.
- ⟨17⟩ *Futó Péter*: A csődök mérhető kísérőjelenségei. *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 2. sz. 124—140. old.

TÁRGYSZÓ: Kisvállalat. Vállalkozás.

РЕЗЮМЕ

В своем очерке авторы предоставляют комплексную картину возникновения, положения и масштаба сектора мелких и средних предприятий в Венгрии.

Приводят исторический обзор предпринимательства от эпохи цехов до 1945 года. Имевшее место на протяжении истекших ста лет развитие предпринимательства они рассматривают как ответ, данный на вызов модернизации. Различные этапы продолжительного периода с 1950 по 1989 год характеризуют в качестве экономического преобразования от централизации до возникновения концепции либерализации, отмечая, что создание возможностей для свободного предпринимательства снова является ответом на вызов модернизации.

SUMMARY

The authors give in their study an overall picture of the development, situation and size of the small- and medium-size enterprise sector in Hungary.

They give a historical overview from the world of guilds up to 1945. The development of entrepreneurship in the last 100 years is interpreted as an answer to the challenge of modernization. The various phases of the long period of time between 1950 and 1989 are described as economic transformation from centralization to the development of the idea of liberalization. The authors emphasize that creating possibility for free setting up enterprises is again an answer to the challenge of modernization.

TÁJÉKOZTATÓ AZ 1993. ÉVI TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZETRŐL*

A magyarországi társadalmi-gazdasági folyamatokban 1993-ban az alábbi főbb jelenségek voltak tapasztalhatók.

AZ EGYES NEMZETGAZDASÁGI ÁGAK JELLEMZŐI

Az *ipari* termelés¹ értéke 1993-ban 2340 milliárd forint volt, összehasonlítói árszinten 4 százalékkal több, mint 1992-ben. A termelés — januárt kivéve — minden hónapban meghaladta az egy évvel azelőttit; a növekedés az I. félévben 2,4, a második félévben 5,6 százalék volt. Decemberben az ipari termelés növekedési üteme — a szezonálisan kiigazított index alapján — 3,7 százalékkal elmaradt a novemberitől, az egy évvel korábbit 0,8 százalékkal meghaladta. Az 1993. évi termelés színvonala — a növekedéssel együtt — az 1989. évi 70 százaléknak felel meg.

Az ipar értékesítése 1993-ban 2,9 százalékkal bővült, színvonala — a termeléshez hasonlóan — körülbelül 30 százalékkal elmaradt az 1989. évitől. A növekedés szinte teljes egészében a belföldi célú eladások 3,7 százalékos növekedéséből adódott, az exportra kerülő termékmennyiség az előző évvel volt azonos. A belföldi értékesítés — januárt és decembert kivéve — minden hónapban meghaladta az egy évvel azelőttit, legdinamikusabban (9—13 százalékkal) június—augusztus hónapokban nőtt. Az exportértékesítés havonkénti dinamikája — 12 és +9,7 százalék között változott úgy, hogy az I. félévi 3,1 százalékos csökkenést a II. félévben 3,2 százalékos növekedés váltotta fel.

A 20 főnél többet foglalkoztató vállalati körben a termelés 84 százalékát képviselő feldolgozóipar teljesítménye 3,3 százalékkal meghaladta az egy évvel azelőttit, a bányászaté, valamint a villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátásé 1-2 százalékkal elmaradt attól. A feldolgozóiparon belül az élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása kivételével kisebb-nagyobb mértékben minden fő ágazat termelése emelkedett. Legnagyobb (10 százalékot meghaladó) a növekedés a kohászat és fémfeldolgo-

* A Tájékoztató (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1993. december, 41. old.) című kiadvány rövidített változata. A kiadvány a Központi Statisztikai Hivatal havi publikációjaként megjelenő Statisztikai Havi Közlemények adatai alapján összeállított adatokat tartalmazza, döntően előzetes adatokon alapul.

¹ Az ipari összesenre közölt információk valamennyi ipari vállalkozás adatát tartalmazzák részben teljes körű (50 fő feletti vállalatok), részben reprezentatív megfigyelés (20—50 fő közötti vállalatok), részben egyéb információk (20 fő alatti vállalatok) alapján készült becslések összegzéseként. Az ágazati, alágazati adatok egyelőre csak a 20 fő feletti vállalkozásokra vonatkoznak.

zásban, az építőanyag-iparban és a gépiparban. Ezekben az ágazatokban a növekedést elsősorban a belföldi kereslet motiválta. Legkevésbé a ruházati, valamint a vegyipari termékek gyártása emelkedett, ahol a kissé csökkenő belföldi kereslet tompította a viszonylag élénk exporttevékenység hatását. Az év utolsó hónapjaiban a korábban csökkenő élelmiszer-termelést növekedés váltotta fel, s élénkült a fa-, papír-, nyomdaipar, valamint a kohászat és fémfeldolgozás teljesítménye is. A gépiparban a növekedési ütem az év utolsó negyedében lanyhult, a vegyiparban pedig a korábbi szerény növekedést termelés-csökkenés követte.

1. tábla

Az ipari termelés és értékesítés összehasonlító áron
(Index: az előző év azonos időszaka = 100,0)

Időszak	Termelés	Értékesítés	Ezen belül:		Az export aránya az értékesítésben folyó áron (százalék)
			belföldi	export	
1992. év . . .	90,2	93,6	92,9	96,1	23,5
1993. I. félév .	102,4	101,1	102,5	96,9	21,4
II. félév .	105,6	104,8	105,3	103,2	23,5
Év összesen . .	104,0	102,9	103,7	100,2	22,5

Az ipari termelés ágazati szerkezetében 1992-hez képest változást jelent, hogy az élelmiszer-, ital- és dohánygyártás súlya —a megelőző néhány év tendenciájától eltérően — valamelyest (24 százalékra) csökkent. Az ipari termelés általános visszaesésének időszakában (1990 és 1992 között) az élelmiszer-termelés az átlagnál kevésbé csökkent. Némi mérséklődés tapasztalható az ipar második legnagyobb ágazata, a vegyipar esetében is, bár aránya nagyságrendileg így is megközelíti a 20 százalékot. A többi fő ágazat aránya kisebb-nagyobb mértékben emelkedett (vagy változatlan maradt). 1993. évi jellegzetesség, hogy a kohászat és a gépipar térvesztése megállt: előbbi súlya 8-ról 9 százalékra, utóbbié 15-ről 16 százalékra emelkedett.

A feldolgozóiparon belül a belföldi kereslet leginkább a kohászati és gépipari termékek iránt élénkült, így azokból az ipar mintegy 20 százalékkal többet értékesített a hazai felhasználóknak, mint egy évvel korábban. Több mint 10 százalékkal bővült a fa-, papír- és nyomdaipari termékek, valamint az építőanyagok belföldre irányuló eladása is. Részben a kereslet, részben a kínálat szűkülésének, valamint a legális és illegális import által támasztott versenynek tudható be, hogy a belföldi piacokra valamivel kevesebbet szállítottak a hazai gyártású vegyipari, ruházati és élelmiszer-jellegű termékekből (2, illetve 5-5 százalékkal).

A feldolgozóipar 1993. évi exportértékesítésének volumene megközelítette az egy évvel korábbi szintet. A fő ágazatok közül jelentősebben (21 százalékkal) az élelmiszer-ek, italok és dohánytermékek kivitele csökkent, részben árualaphiány következtében. Az ágazat értékesítésében a kivitel aránya az 1992. évi 18-ról 14 százalékra mérséklődött. Az élelmiszeripar 18 szakágazata közül csak négy növelte kivitelét (baromfiipari termékek, üdítőitalok, sör, dohányárúk), a többi exportátadása csökkent. Legnagyobb mértékben a hús és húсарuk, a növényolajok kivitele esett vissza (25—45

százalékkal). A többi fő ágazat közül megközelítette az egy évvel korábbi szintet a fa-, papír- és nyomdaipari, valamint a gépipari termékek kivitele. A gépipar még mindig az ipar egyik legexportorientáltabb ágazata, termelésének 45 százaléka exportra került. A gépipari termékek külföldi piacán eltérők az értékesítési lehetőségek. A piacváltás által érzékenyen érintett műszeripar, gépgyártási termékek kivitele négytöde az 1992. évinek, s a közútigépjármű-gyártásé is csak megközelíti az egy évvel korábbit. Ugyanakkor a számítástechnikai, villamosgépipari, valamint híradástechnikai cikkekből jelentékenyen nőtt az export. A másik nagy exportáló ágazat a textíliák, ruházati-, bőr- és szőrmeipari termékek gyártása, ahol — a kivitel 12 százalékos növekedése folytán — az export aránya az előző évi 44-ről 47 százalékra emelkedett. Ruházati termékből 8, textíliából 17, lábbeliből 22 százalékkal többet exportáltak 1993-ban, mint egy évvel korábban. A vegyipar 1993-ban értékesítésének csaknem egyharmadát szállította külföldre. Az exportdinamika évközben meglehetősen hullámzó volt, az éves vegyipari export 6 százalékkal emelkedett, ami elsősorban a kőolajszármazékok, a növényvédőszer, a festékek, a műanyagtermékek dinamikus bővülő exportjával függött össze. Számottevő élénkülés jellemezte az év vége felé a kohászati és fémfeldolgozási termékek, valamint az építőanyagok kivitelét, így éves exportjuk némileg meghaladta az előző évit.

2. tábla

Az ipari termelés és értékesítés alakulása, szerkezete, 1993

Ágazat	Termelés	Belföldi	Export	Részese- dés az ipari exportból	Az export aránya az értékesítésből
		értékesítés			
	összehasonlító áron az 1992. év százalékában			folyó áron (százalék)	
Bányászat	99,0	99,9	113,5	0,5	5,3
Feldolgozóipar	103,3	103,0	99,3	99,5	28,8
Élelmiszerek, italok és dohány- termékek gyártása	95,8	95,2	78,7	13,9	14,4
Textíliák, ruházati, bőr- és szőrmeipari termékek gyártása	102,5	95,3	111,9	10,7	46,9
Fa-, papír- és nyomdaipari ter- mékek gyártása	107,6	110,1	98,9	2,2	9,5
Vegyipar	100,8	98,3	106,1	25,7	31,9
Nemfém ásványi termékek gyártása	110,7	111,0	102,0	3,0	21,3
Kohászat és fémfeldolgozás	114,0	119,4	104,8	13,6	36,3
Gépipar	110,3	119,5	98,6	28,7	44,7
Egyéb feldolgozóipar, hulladék- visszanyerés	106,7	104,6	115,1	1,7	27,5
Villamosenergia-, gáz-, hő- és víz- ellátás	97,8	97,2	71,8	0,0	0,0

A feldolgozóipar rendelésállománya² — az 50 főt meghaladó létszámú vállalati körben — december végén 149 milliárd forint volt, ami a december havi tényleges

² Az élelmiszer-, ital- és dohánygyártás, a kiadói tevékenység és nyomdaipar, valamint a javító szakágazatok nélkül.

eladásokat alapul véve 1,4 havi értékesítésnek felel meg. A gépipar és a kohászat december végi rendelésellátottsága mintegy kéthavi, az építőanyag-iparé másfél havi, a könnyűiparé valamivel több mint egyhavi kiszállítást tesz lehetővé. Legkisebb a rendelésellátottsága a vegyiparnak. Ez abból adódik, hogy az 1993. évi kőolajkeretet lényegében felhasználta, az 1994-re vonatkozó kvóta pedig a januári rendelésállományban fog megjelenni. A decemberi rendelésállomány több mint 40 százaléka új rendelés. Az új rendelések aránya a belföldi rendelések között a vegyiparban, az exportrendelések között a kohászat és fémfeldolgozásban a legmagasabb.

A 20 főnél nagyobb létszámú vállalati körben a foglalkoztatottak száma 1993-ban csaknem 10 százalékkal volt kevesebb, mint 1992-ben. Az egy foglalkoztatottra jutó termelés 13,4 százalékkal meghaladta az egy évvel korábbi szintet.

Az építőipari szervezetek építési-szerelési tevékenysége 1993-ban 241 milliárd forint volt, összehasonlításon közel 2 százalékkal több, mint az előző évben.

Az építési szak- és szerelőipar termelése a korábbi években is nőtt, 1993-ban 3,7 százalékkal múlta felül az 1992. évit. A mélyépítési munkák iránti kereslet következtében a termelés 1992. évi növekedése 1993-ban is folytatódott, bár az előző évinél kisebb ütemben. Megállt a termelés csökkenése 1993-ban a magasépítő-iparban, teljesítménye 1,8 százalékkal meghaladta az egy évvel azelőtti. Az épületfenntartási és -korszerűsítési munkák az 1992. évinek 92 százalékát tették ki.

A lakásépítés terén nem történt kedvező irányú változás. 1993-ban — előzetes adatok szerint — közel 21 ezer lakás épült fel, 19 százalékkal kevesebb, mint 1992-ben. Bár a csökkenés nagysága és aránya már két éve mérséklődik, a használatba vett lakások száma az elmúlt évben az 1990. évi felét sem érte el. Az általános csökkenés mellett egyre inkább jellemző a területi koncentráció: az új lakások egyharmad részét a fővárosban és Pest megyében építették, s ezen kívül csak a félmillió főnél népesebb megyékben jelentősebb a lakásépítés volumene.

A lakások 86 százalékát természetes személyek építették, inkább csak jelképes az önkormányzatok és a központi költségvetési szervek (a volt állami szféra) lakásépítése. Alig több mint felére esett vissza a gazdálkodó szervezetek által épített lakások száma, s a teljes lakásépítésnek ma már csak 11 százalékát teszi ki.

A lakásépítési engedélyek hasonló arányban csökkentek — az előző évhez viszonyítva 19 százalékkal —, mint a befejezett építkezések; valamivel több mint 23 ezer új építési engedélyt adtak ki az építésügyi hatóságok.

3. tábla

Lakásépítés, 1993

Terület	Összesen épített lakás (darab)	Ebből lakossági kivitelezésű	Az 1992. év százalékában	
			összesen	ebből lakossági kivitelezésű
Budapest	3 553	2 156	92,8	100,9
A többi város	8 612	7 345	77,2	94,2
Községek	8 760	8 629	81,0	81,3
<i>Összesen</i>	<i>20 925</i>	<i>18 130</i>	<i>81,1</i>	<i>88,2</i>

Az üdülőépítés, ami inkább csak az országos jelentőségű üdülőterületekre jellemző, jelentősége tovább csökkent.

A mezőgazdaságot 1992 után 1993-ban is súlyos aszály sújtotta. Emellett már-már kritikus határ alá csökkent a talajerő-utánpótlás. Mindehhez járult az alacsony fizetőképes kereslet, az állattenyésztés nem kielégítő jövedelmezősége, a tulajdoni és a szervezeti változással járó gondok.

A mezőgazdasági termékek bruttó termelése 1993-ban 6 százalékkal maradt el az előző évitől. Ezen belül az állattenyésztés visszaesése nagyobb (9%) volt, mint a növénytermelésé (4%).

Az állatállomány csökkenése 1993-ban folytatódott. A csökkenés valamennyi állatfajánál megfigyelhető volt. Az anyaállatok számának csökkenése a sertés- és a juhállományon belül nagyobb arányú, a szarvasmarha-állományon belül kisebb volt, mint a teljes állományé. A tyúkfélék állományának csökkenése mellett a tojók száma lényegében az 1992. év végével azonos volt.

4. tábla

Az állatállomány alakulása

Állatfajta	1991.	1992.	1993.
	december 31-én (ezer darab)		
Szarvasmarha	1 420	1 159	999
Sertés	5 993	5 364	5 001
Juh	1 808	1 752	1 252
Tyúkfélék (gyöngyös nélkül)	35 557	36 419	30 812
	Ebből anyaállomány		
Tehén	559	497	450
Anyakoca	482	467	401
Anyajuh	1 336	1 340	896
Tojó	23 012	21 566	21 597

Az állatállomány visszaesése a szövetkezetekben a legnagyobb, de a kistermelők is kevesebb állatot tartottak, mint egy évvel korábban. Az egyéni vállalkozások, a kistermelők, valamint a mezőgazdaságon kívüli szervezetek tartották 1993 végén a szarvasmarha-állomány negyedét, a sertések közel felét, a juhállomány és a tyúkfélék kétharmadát. Figyelmet érdemel, hogy a juhállomány az említett gazdaságokban — a gazdálkodó szervezetek állományának csökkenése mellett — 1992 végéig gyarapodott, 1993-ban azonban e gazdaságokban is számottevően, 19 százalékkal csökkent.

Csökkent 1993-ban a szarvasmarhát és a sertést tartók száma mind a vállalatok, társaságok, illetve szövetkezetek, mind az egyéni vállalkozások, kistermelők körében.

A vágóállat-termelés 1993-ban 190 ezer tonnával, 11 százalékkal csökkent. Az átlaghoz közel volt a vágósertés-, annál nagyobb a vágómarha- és kisebb a vágóbaromfi-termelés csökkenése. A tejtermelés 11 százalékkal maradt el az 1992. évitől, a tojástermelés pedig némileg, 10 százalékkal meghaladta az előző évi mennyiséget.

A növénytermelés visszaesésében a gabonatermés csökkenése meghatározó volt. Ezen kívül 1992-ben kevesebbet takarítottak be cukorrépából, napraforgóból is. A zöldség- és a gyümölcsstermés viszont nagyobb volt az előző évinél. A szőlő-, illetve bortermés megegyezett az 1992. évvel. A termésnövekedés nagyrészt a termésátlagok mérséklődésének következménye, de hozzájárult a vetésterület csökkenése is például a rozs, az árpa, a napraforgó, a cukorrépa esetében.

5. tábla

A főbb növények termésmennyisége és -hozama

Növény	1991.	1992.	1993.
	évben		
	Termésmennyiség (ezer tonna)		
Gabona összesen	15 797	9 981	8 900
Ebből:			
búza	6 008	3 453	3 050
kukorica	7 745	4 405	4 500
Cukorrépa	5 867	2 928	2 300
Napraforgó	813	765	700
Burgonya	1 219	1 212	1 200
	Termésátlag (kilogramm/hektár)		
Búza	5 190	4 070	3 060
Kukorica	6 710	3 650	3 550
Cukorrépa	37 160	27 190	22 310
Napraforgó	2 070	1 780	1 710
Burgonya	15 760	16 850	13 170

A szállítási ágazatba tartozó, 50 főnél többet foglalkoztató társas vállalkozások szolgáltatásként végzett áruszállítási teljesítménye 1993-ban tovább csökkent: az elszállított árutömeg 15 százalékkal, az árutonnakilométer-teljesítmény 29 százalékkal maradt el az előző évitől. A belföldi szállítások az átlagosnál kevésbé, árutonnakilométer alapján 15 százalékkal, a nemzetközi szállítások jelentősebben, egyharmaddal csökkentek. Az utóbbin belül a kiviteli és az átmenő, valamint az országot nem érintő forgalom lett lényegesen kisebb, a behozatali alig mérséklődött. Az áruszállítás csökkenése a jelentősebb alágazatok mindegyikét érintette, bár nem azonos mértékben.

A vasúti szállítás árutonnakilométer-teljesítménye háromnegyedét tette ki az 1992. évnek. A csökkenés a nemzetközi forgalomban volt nagyobb arányú, mégpedig az átmenő és a kiviteli forgalom visszaesése folytán; a behozatali szállítások számottevően, 16 százalékkal nőttek. A vasút belföldi szállításai szintén csökkentek, de az átlagosnál mérsékeltebben. A közúti áruszállítás összességében 12 százalékos mérséklődésén belül a belföldi forgalom esett vissza jelentősebben, míg a nemzetközi forgalomban a behozatali és a kiviteli szállítások csökkenésével szemben az átmenő forgalom emelkedett. A közúti szállításban a legerőteljesebb az itt nem szereplő társas kisvállalkozások és egyéni vállalkozók térnyerése, továbbá a főtevékenységük szerint más ágazatba tartozó vállalkozások és a külföldi fuvarozók növekvő súlya. Az utóbbiak piaci részesedésének növekedésére utal az a tény, hogy a magyarországi

úticéllal rakottan belépett tehergépjárművek közül a Magyarországon bejegyzettek aránya 45, a külföldieké 55 százalék volt 1993-ban, az előző évi 50-50 százalékkal szemben. A magyarországi indítással kilépett gépjárműveknél valamivel kedvezőbb ez az arány: 52—48 százalék a magyar vállalkozók javára.

A távolsági személyszállítás utasainak száma és az utaskilométer-teljesítmény hasonló arányban, mintegy 3 százalékkal csökkent 1993-ban az 1992. évihez képest. A két meghatározó közlekedési eszközön, a vonaton és az autóbussen egyaránt csökkent a forgalom, de a vonaton jelentősebben, míg az autóbussen jóval mérsékeltebben. A helyi személyszállítás forgalma 1-2 százalékkal lett kisebb az előző évinél. A mérséklődés mindegyik tömegközlekedési eszközre jellemző volt, és mértéke sem mutatott lényeges eltérést.

ÁRALAKULÁS

Az *ipari termelői árak* 1993 decemberében 0,8 százalékkal haladták meg a novemberit, az évi átlagos árszínvonal emelkedése — az előző évi 11,5-del szemben — 10,8 százalékos volt. Az ipari szervezetek exportra kerülő termékeinek árnövekedése az átlagot kissé meghaladta, a belföldre értékesített termékeké annál némileg mérsékeltebb volt.

Az *ipari belföldi értékesítési árak* 1993-ban 10,5 százalékkal emelkedtek az egy évvel korábbihoz képest, valamivel nagyobb mértékben, mint 1992-ben (9,3%). A januári 2,7 százalékos áremelkedést május végéig havonként az árszínvonal lassuló ütemű — átlagosan 0,5 százalékos — emelkedése, júniusban stagnálása, júliusban kismértékű csökkenése követte, augusztustól októberig ismét gyorsuló ütemben — átlagosan 1 százalékkal — növekedtek az előző hónapoz képest az árak. November és december hónapokban az áremelkedés üteme ismét lassult (0,4 százalékkal).

A *feldolgozóipari termékek* árszintje 1993-ban átlagosan 11 százalékkal volt magasabb, mint 1992-ben. Legnagyobb volt az áremelkedés az élelmiszerek, italok és dohánytermékek, valamint a fa-, papír- és nyomdaipari termékek körében (16,7, illetve 13,5 százalék). Kissé meghaladta az átlagot az építőanyagok, valamint az egyéb feldolgozóipari termékek árnövekedése (12%). A többi területen az áremelkedés az átlagosnál kisebb volt (2,7—9,3 százalék közötti), legalacsonyabb a kohászatban. Az építőanyagok, a textíliák, a ruházati, bőr- és szőrmetermékek, valamint a kohászati és fémfeldolgozási termékek 1993. évi átlagos árnövekedését teljes egészében az évközi áremelések okozták, míg a többi területen — ezen túlmenően — az előző évi áremelések áthúzódó hatása is érvényesült.

Az éves árindexek *szakágazati szinten* a feldolgozóiparban 93,8 (szerszámgépgyártás) és 127,7 (keményítőgyártás) között helyezkedtek el. A 120 szakágazat közül 1992-höz képest 4 szakágazatban következett be kisebb mértékű (2—6 százalékos) árcsökkenés (alumíniumkohászat, szerszámgépek, számítógépek, híradástechnikai, közszükségleti cikkek gyártása), az átlagot jóval meghaladóan — 20—28 százalékkal — 12 szakágazatban nőttek az árak (malomipari termékek, keményítő, pékáru, cukor, egyéb élelmiszerek, bor, dohány, csomagoló és tároló fatermékek, ipari gáz, gyógyszerek, nem építési célú kerámiatermékek, beton-, cement- és gipsztermékek gyártása).

6. tábla

Az ipar belföldi értékesítési árának alakulása ágazatonként

Ágazat	Az 1992.	Az 1993.
	év az előző év százalékában	
Bányászat	104,2	106,4
Feldolgozóipar	110,4	111,0
Élelmiszerek, italok és dohánytermékek gyártása	112,0	116,7
Textiliák, ruházati, bőr- és szőrme-termékek gyártása	110,2	108,8
Fa-, papír- és nyomdaipari termékek gyártása	113,0	113,5
Vegyipar	105,2	106,5
Nemfém ásványi termékek gyártása	112,3	112,0
Kohászat és fémfeldolgozás	105,0	102,7
Gépipar	117,8	109,3
Egyéb feldolgozóipar, hulladék-visszanyerés	116,7	111,9
Villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás	106,1	109,2
Ezen belül:		
Víztermelés, -kezelés, -elosztás	129,4
<i>Ipar összesen</i>	<i>109,3</i>	<i>110,5</i>

A feldolgozóipar külkereskedelmi értékesítésének árszínvonala 1993-ban 12,5 százalékkal haladta meg az egy évvel azelőttit. Ez az árnövekedés a devizaárak változását és a forintleértékelés hatását együttesen tükrözi. Az árfolyamváltozás hatását kiszűrve, a devizában számított exportárak lényegesen kisebb mértékben (5%) nőttek.

A mezőgazdasági termékek felvásárlási árszínvonala 1993-ban az előző évi 9 százaléknál jóval nagyobb mértékben, kereken 25 százalékkal emelkedett. A két fő ágazat közül a növénytermelési és kertészeti termékeknél következett be nagyobb, 34 százalékos áremelkedés. Az élő állatok és állati termékek felvásárlási árai 19 százalékkal nőttek. (A helyzet 1992-ben fordított volt: a növénytermelésben alig, az állattenyésztésben számottevően emelkedtek az árak. Így az utóbbi két évben közel egyforma volt az árszínvonal emelkedése a két főágazatban.)

A növénytermelési és kertészeti termékek jelentős mértékű áremelkedése elsősorban a kedvezőtlen időjárás által leginkább érintett gabona áralakulásával függ össze. A fontosabb gabonafélék felvásárlási árának emelkedése megközelítette vagy meghaladta a 40 százalékot. A zöldségfélék, valamint a szántóföldi növények közül a napraforgó ára 27—29 százalékkal, a gyümölcsöké és a burgonyáé 16—17 százalékkal volt magasabb az előző évinél. A növényi termékek közül a borszőlő, a must és a bor árának évek óta tartó csökkenése 1993-ban is folytatódott, mértéke a korábbiaknál nagyobb, 22 százalék volt.

Az élőállatok felvásárlási ára átlagosan 16 százalékkal haladta meg az előző évit, az állati termékeké 23 százalékkal.

A növényi termékek addig is magasabb piaci árai 1993-ban a felvásárlási áraknál gyorsabban emelkedtek, így az év végén a nagyobb volumenű termékek árai már 40—70 (a búzáé 50, az árpáé 42, a kukoricáé 53, a burgonyáé 69) százalékkal álltak a felvásárlási árak fölött.

7. tábla

*Néhány termény felvásárlási és piaci ára**

Megnevezés	A búza	Az árpa	A kukorica (morzsolt)	A burgonya
	átlagára			
	Forint/kilogramm			
Felvásárlási ár . . .	12,30	10,20	10,80	16,20
Piaci ár	18,40	14,50	16,50	27,30
	Az egy évvel korábbi százalékában			
Felvásárlási ár . . .	138	156	142	118
Piaci ár	177	161	161	148

* 1993 decemberében.

Az állatok felvásárlási és piaci árszínvonala között kisebb a különbség, mint a növényi termékeknél, és az áremelkedés mértéke sem különbözött annyira, sőt, esetenként például a szarvasmarhánál a felvásárlási árak jobban nőttek, mint a piaciak (amelyek közül a tehén ára átlagosan 9 százalékkal, a borjúé 16 százalékkal emelkedett).

Az állati termékek közül a tej és a tojás piaci ára — ugyancsak decemberi adatok alapján — a felvásárlási áránál jóval gyorsabban emelkedett.

A fogyasztói árak 1993-ban átlagosan 22,5 százalékkal voltak magasabbak az 1992. évinél. (1991-ben 35 százalékkal, 1992-ben 23 százalékkal nőttek a fogyasztói árak.) A javak főbb csoportjai közül 1993-ban az élelmiszerek és a szolgáltatások áremelkedése volt a legnagyobb, legkisebb a tartós fogyasztási cikkeké. Az előző hónaphoz képest 1994. januárban 3,2 százalékkal, 1993. januárjához képest 17 százalékkal nőtt az árszínvonal. (Tavaly januárban a növekedés 6,8, illetve 25,9 százalék volt.) A múlt év elejénél kisebb áremelkedés egyrészt abból adódik, hogy 1993-ban az év eleji központi áremelés szűkebb körű volt a tavalyinál, másrészt abból, hogy a korábbiakhoz hasonló, év elejére rögzített piaci áremeléssel csak néhány területen (főleg a vegyi termékeknél és az egyes szolgáltatásféléknél) lehetett találkozni.

Januárban — decemberhez képest — az élelmiszerárak 3,3 százalékkal (a burgonya, a zöldség és a gyümölcsfélék szezonális áremelkedését nem számítva 2,2 százalékkal), az élelmiszereken kívüli javak árai 3,2 százalékkal emelkedtek. Az élelmiszerek közül az 1992 közepétől tartó gyors áremelkedési folyamat a tej és tejtermékek esetében folytatódott (áraik januárban 7 százalékkal voltak magasabbak, mint 1993 decemberében), és átlagosan 3-4 százalékos emelkedés ment végbe a különböző édességek, a házonkívüli étkezés árainál; a sertéshúsárak, hasonlóan decemberhez, ebben a hónapban is valamelyest mérséklődtek.

Az élelmiszeriparon kívüli javak körében januárban az előző hónaphoz képest a gyógyszerek átlagosan 45 százalékkal, a palackos gáz 15 százalékkal, a telefon- és postai díjak átlagosan közel 20 százalékkal, a tv-előfizetési díj 53 százalékkal, a tömény szeszes italok átlagosan 5 százalékkal drágultak. Egyes települések helyi közlekedési tarifái is emelkedtek. A társasházi közös költségek 8, az újságok és folyóiratok árai 11 százalékkal, a különböző javító szolgáltatások díjai átlagosan 3-4 százalékkal haladták meg a decemberit. A színház- és hangversenyjegyek egy hónap alatt 11 százalékkal, a tartós fogyasztási cikkek árai 1,5 százalékkal drágultak, a ruházati cikkek árai összességükben nem változtak.

8. tábla

A fogyasztói árszínvonal alakulása

Fogyasztási cikkek	Az 1993. év az 1992. év százalékában	A növekedés 1994. januárban	
		1993. decemberhez	1993. januárhoz
		viszonyítva (százalékpont)	
Élelmiszerek	129,2	3,3	17,5
Szeszes italok, dohányárúk	118,6	2,3	13,4
Ruházkodási cikkek	116,7	0,2	15,1
Tartós fogyasztási cikkek	111,0	1,5	10,8
Háztartási energia	120,3	2,6	12,7
Egyéb cikkek, üzemanyagok	121,6	4,5	17,5
Szolgáltatások	124,1	4,7	22,2
Összesen	122,5	3,2	17,0

9. tábla

A fogyasztói árak 12 hónap alatti növekedése
(Index: előző év azonos hónapja = 100,0)

Hónap	1991.	1992.	1993.
	évben		
Január	34,1	28,2	25,9
Február	33,2	25,8	24,7
Március	34,3	24,7	23,4
Április	35,4	23,3	22,8
Május	36,9	22,6	21,3
Június	38,6	20,6	20,9
Július	38,2	20,1	21,3
Augusztus	34,2	20,7	22,3
Szeptember	34,0	21,7	23,0
Október	33,9	23,4	22,0
November	32,8	22,7	21,0
December	32,2	21,6	21,1

Az 1994. januári áralakulás az előző évinél lényegesen kedvezőbb évkezdetet mutat, ami visszatükröződik abban, hogy a januári árszint a 12 hónappal korábbi 17

százalékkal haladta meg. Ez az év további hónapjaiban aszerint alakul, hogy ebben az évben a hónapról hónapra bekövetkező árnövekedés mennyiben lesz kisebb vagy nagyobb, mint 1993 azonos hónapjaiban volt.

A *létminimum* a két felnőttből és két 15 éven aluli gyermekből álló városi családban 1993 decemberében 47 900 forint, egy főre számítva 11 980 forint volt. 1994 januárjában ez az összeg 1500 forinttal 49 400 forintra, illetve egy főre számítva 370 forinttal, 12 350 forintra emelkedett. A különböző családtípusok közül a létminimum legmagasabb (17 300 forint) a városi egyedülállóknál, és legalacsonyabb a két felnőttből és négy 15 éven aluli gyermekből álló községi háztartásokban (összesen 58 500 forint, egy személyre számítva 9750 forint).

KÜLKERESKEDELEM, IDEGENFORGALOM

A Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma előzetes adatai szerint az 1993. évi behozatal értéke 1162,5 milliárd forint volt, folyó áron 32,3 százalékkal több az egy évvel korábbinál. Egyidejűleg a kivitel 819,9 milliárd forintot ért el, ami az 1992. évihez képest 2,8 százalékos mérséklődést jelent. (A IV. negyedévben élénkült a forgalom, a kivitel értéke 10 százalékkal, a behozatalé több mint 50 százalékkal meghaladta az egy évvel azelőttit.)

A behozatal növekedése valamennyi országcsoportból nagyarányú volt. A fejlett országokból, ahonnan az összimport 65 százaléka érkezett, 23 százalékkal, ezen belül az Európai Közösség (EK) országaiból 24 százalékkal, az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (European Free Trade Association — EFTA) országaiból 11 százalékkal lett nagyobb az import értéke. A fejlődő országokból származó import — szintén forintértékben számítva — megközelítette az egy évvel előbbinek 1,4-szeresét, a kelet-európai régióból származó import pedig az 1,6-szeresét.

Az egyes árucsoportok importja ugyancsak jelentősen nőtt. A folyó áron számított növekmény 46 százaléka gépekben és berendezésekben realizálódott, importjuk forintértéke 1,7-szeresét tette ki az egy évvel korábbinak. Mellettük az anyagok és alkatrészek, valamint a fogyasztási iparcikkek behozatala emelkedett nagy összeggel, körülbelül egynegyedével, illetve egyötödével múlta felül az 1992. évit. Arányát tekintve jelentősebben, közel egyharmadával, de jóval kisebb összeggel emelkedett a mezőgazdasági-élelmiszeripari import, és az energiainport 15 százalékos értékbeni emelkedése is viszonylag kis részt képviselt az összimport növekményében.

Az export mérséklődése lényegében a fejlett országok piacain következett be, ahová a teljes export több mint kétharmada irányult. A csökkenés — forintérték alapján — 8 százalékos volt, ezen belül az EK- és az EFTA-országokba egyaránt mintegy 9 százalékos. A fejlődő országokba 1 százalékkal mérséklődött a viszonylag kis összegű kivitel. A volt szocialista piacokra élénkültek a szállítások, forintértékben körülbelül egytizedével, ezen belül a kelet-európai régióba 14 százalékkal haladták meg az egy évvel korábbit.

Az öt árucsoport közül a legjelentősebb csökkenés a mezőgazdasági-élelmiszeripari termékeknél következett be: az 1992. évinél 13,5 százalékkal alacsonyabb értékű export 27,3 milliárd forintos kiesést jelentett. (A teljes export értékének csökkenése ennél kisebb összeget, 23,6 milliárd forintot tett ki.) Mellette a fogyasztási iparcikkek

exportjában mutatkozott ugyancsak számottevő — 6,7 százalékos, 14,7 milliárd forint összegű — csökkenés. Mindezt csak kisebb részben tudta kompenzálni a gépek és berendezések 13 százalékos, 12,9 milliárd forintos növekménye, továbbá a kis tételt képviselő energiajellegű termékek 20 százalékos exportnövekedése. Az anyagjellegű export értéke lényegében az 1992. évi szinten maradt.

A behozatal és a kivitel különbségeként 342,6 milliárd forint összegű behozatali többlet képződött. A konvertibilis elszámolású behozatali többlet 3623 millió dollárt (egy évvel korábban 361 millió dollárt) tett ki. A fizetési kötelezettséggel nem járó importtételnek (jamburgi földgáz, szovjet adósság ellenében behozott repülőgépek), továbbá a bér munka és javítás anyagértékének, a lízing és a tárgyi apport értékének figyelembevétele nélkül a passzívum kisebb, csak 2280 millió dollár volt.

A nemzetközi idegenforgalmat 1993-ban a külföldiek utasforgalmának, ezen belül a turisták és a turistaéjszakák számának nagyarányú növekedése jellemezte, ami azonban nem tükröződött sem a kereskedelmi szálláshelyek forgalmában, sem a devizabevételek alakulásában.

A Magyarországra látogatott külföldiek száma — az 1991—1992. évi csökkenés, illetve stagnálás ellenére is magas szinthez képest — 21 százalékkal nőtt 1993-ban, és minden eddiginél több, 40,6 millió volt. A látogatók fele Jugoszlávia utódállamaiból és Romániából érkezett. A Szovjetunió utódállamaiból 2,4-szeresére emelkedett az utasforgalom. Az előző évi mérséklődés után nőtt a látogatók száma Ausztriából és Németországból, tovább csökkent viszont Lengyelországból, valamint Csehországból és Szlovákiából.

A külföldiek jelentős része mindössze egy napot töltött Magyarországon. Ez 11,7 milliós kiránduló és 6,1 milliós átutazó forgalmat jelentett 1993-ban, ami az előző évit 44, illetve 18 százalékkal haladta meg.

Turistaként 22,8 millióan érkeztek, 13 százalékkal többen, mint egy évvel korábban. A turistaforgalom a teljes látogatóforgalom 56 százalékát tette ki 1993-ban (1992-ben 60 százalékát, 1991-ben 66 százalékát).

A turisták összesen 143,5 millió éjszakát töltöttek el Magyarországon, ami a turistaforgalom emelkedésénél jóval nagyobb arányú, 37 százalékos növekedést jelent az 1992. évihez képest. Következésképpen az átlagos tartózkodási idő is hosszabb: 6,3 éjszaka az egy évvel korábbi 5,2 éjszakával szemben.

A kereskedelmi szálláshelyek 2,6 millió külföldi vendéget fogadtak az év folyamán, összesen 9,9 millió éjszakára. Az előző évihez viszonyítva a vendégek száma 5 százalékkal, a vendégéjszakáké 3,4 százalékkal csökkent. A szállodákban és a panziókban nem csökkent ugyan (stagnált, illetve nőtt) a külföldi vendégéjszakák száma, a többi szállástípusban viszont többé-kevésbé elmaradt az 1992. évitől. A legnagyobb visszaesés a kapacitásában is folyamatosan csökkenő szervezett fizetővendég-látásban következett be. Az engedéllyel rendelkező fizetővendég-látóknak azonban csupán 10 százaléka tartozik a kereskedelmi szálláshelyként nyilvántartott szervezett fizetővendég-látó körbe, míg a fennmaradó 90 százalékról (ami 116 ezer vendéglátót jelent) nincs vendégforgalmi információ.

A szállodai szobák kihasználtsága éves szinten országos átlagban 46 százalékos volt, némileg jobb, mint egy évvel korábban. A négy- és ötcsillagos szállodák mintegy 60, a háromcsillagosak 45, az egy- és kétcsillagosak 38—39 százalékos kihasználtság-

gal működtek. Ugyanakkor az előző évihez képest a magasabb kategóriájú szállodák kihasználtsága kedvezőtlenebb, az alacsonyabb kategóriájúaké kedvezőbb lett. A szállodai szobák ára — szintén éves, országos átlagot tekintve — nem módosult lényegesen.

A magyar állampolgárok külföldi utazásai 1992 után 1993-ban is mérséklődtek: a 12,1 milliós utazásszám 5 százalékkal maradt el az egy évvel előbbtől.

A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint az év első tíz hónapjában a nemzetközi idegenforgalomból 93 milliárd forint, azaz 1003 millió dollár konvertibilis devizabevétel származott. A bevételek forintösszege 14 százalékkal meghaladta az egy évvel korábbit, dollárösszege azonban nem érte el azt. Ugyanakkor a kiadások — a lakossági valutakeret emelése következtében — jelentősen nőttek, 53,9 milliárd forintos összegük közel másfélszeresét tette ki az egy évvel azelőttinek. Dollárban kifejezve 588 millió volt a kiadás, így az egyenleg 415 millió dollár bevételi többletet mutat. Ez 160 millió dollárral alacsonyabb annál, ami 1992 azonos időszakában képződött.

GAZDASÁGI SZERVEZETEK

1993-ban — a költségvetési és társadalombiztosítási szervezetek kivételével — folytatódott a gazdálkodó szervezetek számának növekedése. Legnagyobb mértékben a jogi személyiség nélküli gazdálkodó szervezetek száma emelkedett. A szervezetek számának 1994. januári növekedése továbbra is élénk vállalkozói kedvre utal.

10. tábla

A gazdasági szervezetek száma az időszak végén

Szervezettípus	1992.*	1993.*	1994.**
	évben		
Jogi személyiségű gazdasági szervezet	69 386	85 638	87 060
Jogi személyiség nélküli gazdasági szervezet	70 597	98 036	99 512
Egyéb nem nyereségérdekeltségű szervezet	33 891	38 493	38 523
Költségvetési és társadalombiztosítási szervezet	15 091	14 853	14 882
Egyéni vállalkozás	606 207	688 843	692 678

* December.

** Január.

Az elmúlt évben 17 720 jogi személyiségű gazdasági szervezetet alapítottak és 1468-at szüntettek meg, lényegében ugyanannyit, mint 1992-ben. Idén januárban 1595 alapítással szemben 173 megszűnés volt. A létrejött cégek kilenczede új alapítású. Teljesen felszámolta tevékenységét az 1993-ban megszűnt szervezetek egynegyede, 1994. januárban közel 40 százaléka. A jogi személyiségű gazdasági szervezetek között a kisebb létszámmal működők aránya a meghatározó. A 11 főnél kisebb létszámmal működő vállalkozások 1994. január végén 52 százalékot, a 11—20 fős cégek 31

százalékot képviselnek. A vállalkozások 9 százaléka 21—50 fővel tevékenykedik, 51—300 fővel 7 százaléka. A 300 fő feletti aránya körülbelül másfél százalék. Folytatódik a vállalatok átalakítása, számuk a múlt évben 603-mal, idén januárban 60-nal, 1070-re csökkent. A részvénytársaságok száma megközelíti a két és félezret, a kft.-ké meghaladta a 74 ezret.

A gazdálkodó szervezetek gazdálkodási ágak szerinti összetétele 1992-höz képest alig változott. Legnagyobb a kereskedelmi tevékenységet folytató cégek aránya (35%). Az ipari szervezetek továbbra is az összes szervezet egyötödét képviselik. Az ingatlanügyletekkel, egyéb szolgáltatással foglalkozók részesedése 18, az építőipariaké 10 százalék.

A *külföldi tőke* beáramlása 1993-ban is folytatódott, az év során a KSH 4286 külföldi érdekeltségű vállalat alakulását regisztrálta. Az 1992-ben társasági adóbevallást készítő 17 182-vel együtt mintegy 21,5 ezerre tehető a külföldi részvétellel működő cégek száma. Jelentősen nőtt a külföldi befektetés aránya az alapítói vagyonból: 1990-ben a külföldi részesedés aránya 34, 1992-ben 56 százalék, az 1993-ban alapított cégeknél már 70 százalék volt. A teljes egészében külföldi tulajdonban levő cégek aránya az 1992. év végén 27, az 1993-ban alakultaknál 46 százalék volt.

A csődtörvény bevezetésétől, 1992. január 1-től 1994. január 31-ig 3082 jogi személyiségű gazdasági szervezet ellen indult *csődeljárás*. A csődöt jelentett gazdálkodók nagyobb része 1992-re jut, 1993-ban 780-an, idén januárban 8-an jelentettek csődöt. A befejezett csődeljárások száma 1994. január végéig 2444 volt, amelyből 1341-et tavaly, 62-t ez év januárban fejeztek be.

Az 1991. évi IL. törvény és az azt megelőző 1986. évi 11. törvényerejű rendelet alapján 1994. január 31-ig 4878 jogi személyiségű gazdasági szervezetet számoltak fel. Ez a szám magában foglalja a közvetlenül felszámolásra kerülő szervezeteken kívül a csődeljárásból és a végelszámolási eljárásból felszámolásra kerülő szervezeteket is. A felszámolásra került szervezetek 30 százaléka a feldolgozóiparban, negyede a kereskedelemben, egyötöde az építőiparban tevékenykedett.

A 99,5 ezer *jogi személyiség nélküli gazdasági szervezet* 69 százaléka betéti társaság, 15 százaléka gmk, 12 százaléka lakásépítő közösség.

A *költségvetési és társadalombiztosítási szervezetek* száma 1993. szeptember végéig csökkent, azóta valamelyest emelkedett. A helyi költségvetési szervezetek aránya 90, a központiaké 9 százalék, a társadalombiztosítási szervezetek 1 százalékot képviselnek.

Az APEH által nyilvántartott 693 ezer *egyéni vállalkozáson* belül a kisiparosok és a kiskereskedők aránya 35-35 százalék. A szellemi foglalkozásúak 28 százalékot, az adószámmal rendelkező mezőgazdasági önállók közel 2 százalékot képviselnek.

FOGLALKOZTATOTTSÁG

A nemzetgazdaságban foglalkoztatottak számának csökkenése 1993-ban az előző évinél kisebb ütemben folytatódott. Az egész év átlagában 4 077 100 fő tartozott a foglalkoztatottak (alkalmazásban állók, önállók és segítő családtagjaik) közé, 6 százalékkal kevesebb, mint 1992-ben. A munkanélküliek száma évi átlagban 518,9 ezer volt, 17 százalékkal több az előző évinél. (A passzív munkanélküliekkel együtt

számuk 635 ezer volt, a növekedés 6 százalék.) A foglalkoztatottak számának csökkenése továbbra is elsősorban a nagyobb szervezeteket érintette. A 20 fő feletti gazdálkodók átlagos állományi létszáma 8,5 százalékkal lett kisebb, a 20 fő alatti szervezeteknél viszont valamelyest — de az előző éveknél mérsékeltebben — emelkedett a foglalkoztatottak száma.

A 20 főnél nagyobb létszámú szervezeteknél dolgozott az összes foglalkoztatottnak több mint kétharmada, évi átlagban 2 841 500 fő. E körben a létszámcsökkenés az ágazatok többségét jellemezte, de néhány nemzetgazdasági, illetve ipari ágazatban lényegében nem változott (villamosenergia-, gáz-, hő-, vízellátás, illetve oktatás) vagy emelkedett a foglalkoztatottak száma: a pénzügyi tevékenységben, valamint a közigazgatásban és társadalombiztosításban 8-8 százalékkal, a fa-, papír- és nyomdaiparban 6 százalékkal dolgoztak többen, mint 1992-ben. A létszám csökkenése különösen nagy mértékű volt a mezőgazdaságban (26%), valamint a bányászatban (29%). A bányászatban megfigyelhető nagyarányú csökkenés, valamint a villamosenergia-iparban végbement némi létszámnövekedés azonban szervezeti-ágazati átcsoportosítással (bányaüzemeknek az erőművek részére történt átadásával) is összefügg.

A feldolgozóipar átlagosan közel 10 százalékos létszámvesztését mindenekelőtt a két legnagyobb ágazat, az élelmiszeripar és a gépipar 18, illetve 15 százalékos (33, illetve 30 ezres) létszámcsökkenése magyarázza, amely együttvéve a feldolgozóipari mérséklődésnek közel négyötödét tette ki.

A további, nagyobb létszámmal dolgozó nemzetgazdasági ágazatok közül — változatlanul a 20 főnél többet foglalkoztató szervezetek adatai alapján — a kereskedelemben 14 százalékkal, az építőiparban, a szállításban és hírközlésben 9-10 százalékkal, az egészségügyi és szociális ellátásban 4 százalékkal mérséklődött a létszám.

A megfigyelt ágazatokban összességében a fizikai foglalkozásúak létszámcsökkenése nagyobb (10%), a szellemi foglalkozásúaké kisebb (6%) volt.

Az Országos Munkaügyi Központ (OMK) által *nyilvántartott munkanélküliek* száma az eddigi maximumot (705 ezer fő) 1993 februárjában érte el. Márciustól kezdve ez a szám — havonta változó mértékben — az év végéig csökkent. A mérséklődésben szerepe volt annak is, hogy ténylegesen kevesebb lett a munkanélküli, és annak is, hogy a változatlanul munka nélkül maradók egy része kikerült a nyilvántartásból.

Az OMK december végén 632 ezer munkanélkülit tartott nyilván, 3 ezerrel kevesebbet, mint novemberben és 73 ezerrel kevesebbet a februárinál. Novemberben és decemberben a munkanélküliek száma az egy évvel azelőttinél is kevesebb volt. Előzetes adatok szerint ez év januárjában ismét emelkedett — 9 ezer fővel — a nyilvántartott munkanélküliek száma.

A munkanélküliségi ráta — az OMK nyilvántartása szerint — az 1993. februári 13,6 százalékról decemberre 12,1 százalékra mérséklődött (január végén 12,3 százalék volt). Bár a munkanélküliség területi különbségei valamelyest mérséklődtek, a legrosszabb helyzetben (szinte a kezdetek óta) Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye van, ahol a munkanélküliségi ráta még mindig 19-20 százalék. Legalacsonyabb a munkanélküliség a fővárosban, továbbá Győr-Moson-Sopron és Vas megyében (6,3, 7,8 és 8,8 százalékos rátával).

A munkaerőpiaci kereslet szokásos év végi visszaesését mutatja, hogy decemberben lényegesen kevesebb új álláshelyet jelentettek be, mint novemberben. Ennek követ-

keztében a hónap folyamán csupán 48 ezer betölthető munkahely várta a jelentkezőket, ebből 20 ezret még decemberben betöltöttek, így december végén 28 ezer volt a betölthető álláshelyek száma, 11 százalékkal kevesebb, mint november végén. Száz regisztrált munkanélküli-re a novemberi 4,9-del szemben 4,4 bejelentett álláshely jutott.

A Központi Statisztikai Hivatalnak a 15 és 74 év közötti népesség gazdasági aktivitására vonatkozó felmérése szerint is csökkent 1993 folyamán a munkanélküliség szintje. A nemzetközileg használt kritériumok és módszerek szerinti felmérés alapján 1993. IV. negyedévben a munkanélküliek száma 494 ezer fő volt, 23 ezer fővel kevesebb, mint a III. negyedévben, és 52 ezerrel kevesebb, mint az I. negyedévben.

Viszonylag magas az ún. passzív munkanélküliek száma, 1993. IV. negyedévében ebbe a kategóriába 116 ezer fő tartozott. Az „aktív” és a „passzív” munkanélküliek száma együttesen a IV. negyedévben meghaladta a 600 ezer főt, az így számított munkanélküliségi ráta 13,1 százalék volt.

A munkanélküliek csoportjába való be- és kiáramlás 1993-ban kedvezőtlenül alakult, mivel a munkanélküliek köréből azok kerültek ki, akik viszonylag rövid ideje (5—26 hete) kerestek munkát, a több mint egy éve munkát keresők hányada viszont — az I. negyedévhez képest — jelentősen (27-ről 37 százalékra) emelkedett. A tartósan munka nélkül levők arányának növekedését jelzi, hogy a IV. negyedévben a munkanélküliség átlagos időtartama már 45 hét volt, szemben az I. negyedévi 37 héttel.

A munkanélküliek között 1992-höz képest számottevően nőtt a pályakezdők száma és aránya, vagyis azoké, akik iskolai tanulmányaik elvégzése után nem tudtak elhelyezkedni. Arányuk a IV. negyedévben meghaladta a 10 százalékot.

Decemberben munkanélküli ellátásban — az OMK adatai szerint — 371 ezer fő részesült, 5 ezer fővel (1,3%) kevesebb, mint novemberben, és 135 ezer fővel (27%) kevesebb, mint egy évvel korábban. December végéig 141 ezer személy szerzett jogosultságot szociális, illetve jövedelempótló támogatásra.

A munkanélküli járadék és a pályakezdők segélyének átlagos decemberi összege 9949 forint volt, 13 százalékkal több, mint 1992. decemberében.

A LAKOSSÁG PÉNZBEVÉTELE ÉS -FELHASZNÁLÁSA

A lakosság folyó pénzbevétele³ 1993-ban — előzetes adatok alapján — 2048 milliárd forint volt, 313 milliárd forinttal több az előző évinél. Ez nominál értéken 18 százalékos emelkedést, reálértéken 3-4 százalékos csökkenést jelent 1992-höz képest. (A folyó pénzbevétel emelkedése az előző évben valamivel nagyobb, kerekén 20 százalékos volt.)

Az összes lakossági pénzbevétel legnagyobb tétele — 1993-ban 43 százaléka — a munka (tagsági) viszonyból származó bevétel. Ez viszonylag mérsékelten, mintegy 12 százalékkal emelkedett, mivel az átlagkereset növekedése mellett a foglalkoztatottság csökkent. A munkaviszonyból származó bevételen belül az adóköteles személyi jöve-

³ Az évi 25 millió forint és nagyobb pénzforgalmú jogi személyiségű gazdálkodó szervezetek és költségvetési intézmények adata.

delem 10 százalékkal, a személyi jövedelemadó alá nem eső bevétel 19 százalékkal haladta meg az 1992. évit. A teljes munkaidőben foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete⁴ 27 200 forint, nettó keresete 18 400 forint volt, 22, illetve 18 százalékkal több, mint az előző évben.

Az egyes ágazatok nettó nominál átlagkeresetének színvonala és növekedése között a kapcsolat nem egyirányú: általában a további differenciálódás, néha azonban a kiegyenlítődés felé mutat. Az előbbire példa egyebek között a pénzügyi tevékenységben foglalkoztatottak keresetének alakulása. Ennek összege a megfigyelt ágazatok között a legmagasabb (nettó 31 553 forint/hó), és növekedése is az átlagosnál gyorsabb (20,9%) volt. Ugyancsak a differenciálódást jelzi a másik oldalon az, hogy az átlagosnál jóval alacsonyabb átlagkeresetű oktatásban, valamint az egészségügyi és szociális ellátásban (16 982, illetve 15 916 forint) emelkedtek a nettó keresetek a legkisebb mértékben, egyaránt 10,6 százalékkal. Ugyancsak az átlagosnál kisebb mértékben, 14,5 százalékkal emelkedett a ruházati iparban foglalkoztatottak átlagkeresete, amelynek színvonala a vizsgált ágazatok között a legalacsonyabb (13 057 forint) volt. Mindezekkel ellentétes irányú változást jelent az alacsony mezőgazdasági keresetek átlagosnál gyorsabb emelkedése, továbbá az átlagot meghaladó összegű közigazgatási keresetek szerényebb növekedése.

A háztartások bevételei között a második legnagyobb összeget a társadalombiztosítási kifizetések jelentik. Ezen a címen 1993-ban 21 százalékkal többet fizettek ki, és ez az összes lakossági pénzbevételnek 23 százalékát tette ki. A társadalombiztosítás által kifizetett 472 milliárd forintból 391 milliárdot nyugdíjakra és járadékokra folyósítottak. Az ellátások számának mintegy 3 százalékos emelkedését figyelembe véve az egy nyugdíjra jutó összeg átlagosan 18 százalékkal volt nagyobb, mint az előző évben. A nyugdíjak reálértéke tehát lényegében a keresetek reálértékéhez hasonló mértékben csökkent.

A magánvállalkozások bevételei — a munkaviszonyból, illetve a társadalombiztosításból származó bevételektől eltérően — bruttó jellegűek, azaz tartalmazzák a ráfordítások ellenértékét és az adókat is. Ezen a címen 1993-ban 356 milliárd forintot fizettek ki. Ennek kisebb részét, 23 százalékát a felvásárlási, nagyobb hányadát az egyéb magánvállalkozói kifizetések tették ki. Előbbiek 7 százalékkal, utóbbiak 32 százalékkal haladták meg az előző évit.

A szociális kifizetések 52 milliárd forintos összege 18 százalékkal, az egyéb lakossági pénzbevételek 285 milliárd forintos összege 26 százalékkal volt nagyobb az 1992. évinél.

Miközben a lakosság folyó pénzbevétele 1993-ban alig valamivel kisebb mértékben emelkedett, mint 1992-ben, a megtakarított összeg számottevően mérséklődött. A takarékbetét-állomány 1992-ben 176 milliárd forinttal, 1993-ban 134,5 milliárddal nőtt. Ezen belül a devizában elhelyezett összeg jóval, a forintbetétek után elszámolt kamat is számottevően nagyobb volt az előző évinél. Ugyanakkor forintban az előző évinél sokkal kevesebbet helyeztek el betétként a pénzügyintézetekben. A pénzügyintézeti értékpapírok állománya az év második felében megnyilvánuló élénkebb érdeklődés ellenére az év végén alig — 1,2 milliárd forinttal — haladta meg az év elejét. (Számítá-

⁴ A 20 főnél többet foglalkoztató szervezeteknél.

sok szerint a nem pénzügyi értékpapírok állománya viszont jelentősen, az előző évit meghaladóan emelkedett.)

11. tábla

A megtakarítások alakulása
(milliárd forint)

Megtakarítás	Az 1992.	Az 1993.	Állomány 1993. december 31-én
	évi állomány az előző év százalékában		
Forintban elhelyezett takarékbetét . . .	71,4	3,0	432,8
Takaréklevél	15,5	0,5	75,0
Időarányos kamat	66,3	79,2	79,2
Devizában elhelyezett betét (kamattal)	23,1	51,8	204,4
<i>Összesen</i>	<i>176,3</i>	<i>134,5</i>	<i>791,4</i>
Pénzügyi értékpapír	20,2	1,2	117,6
Nem pénzügyi értékpapír (számított adatok)	18,0	29,1	116,1

A lakosság bankhitelműveletei során a törlesztések összege mintegy 10 milliárd forinttal meghaladta a hitelfelvételekét, az időarányos hitelkamat azonban elérte az 52 milliárd forintot, ilyenformán az év végi hitelállomány (294 milliárd forint) 42 milliárd forinttal nagyobb volt az egy évvel azelőttinél.

A *kiskereskedelmi* boltokban és vendéglátó helyeken 1993-ban 1901 milliárd forint értékű árut forgalmaztak, folyó áron 21,1 százalékkal többet, összehasonlítva áron megközelítőleg ugyanannyit, mint 1992-ben. Mennyiségi adatok alapján a legtöbb üzlettípus forgalma elmaradt az 1992. évitől. A forgalomcsökkenés a gyógyszer-kereskedelemben volt a legnagyobb (17%), de jelentősen mérséklődött az élelmiszer-kiskereskedelem eladása is (14 százalékkal). Az általános áruházak és a munkahelyi étkeztetés forgalmának visszaesése meghaladta a 10 százalékot. A ruházati kiskereskedelem az előző évvel azonos mennyiségű árut forgalmazott. Bővült a forgalma az iparcikk boltoknak, a tüzelő-, építő- és üzemanyagtelepeknek (22, illetve 7 százalékkal).

Decemberben a szezonális hatásoktól megtisztított volumenindex 2,6 százalékkal meghaladta a novemberit.

NÉPESEDÉSI — TÁRSADALMI JELENSÉGEK

A születések és halálozások különbözeteként előálló természetes népességfogyás 1993-ban az addigi legmagasabb, az 1992. évit is 5 ezer fővel, 18 százalékkal meghaladta, és az előzetes adatok szerint 32 ezret tett ki, ami ezer lakosra számítva 3,1 fő. A népesség évek óta tartó fogyásában mind az alacsony születési, mind a magas halálozási aránynak szerepe van. Nemzetközi összehasonlításban mindkét mutató kedvezőtlen helyzetet jelez, míg azonban az európai országok születési arányszámai között akad a magyarországihoz hasonló, sőt előfordult kedvezőtlenebb is, addig

halálozási mutatónk a statisztikai adatokat szolgáltató európai országok között egyedülállóan magas. Az elmúlt években a magyar halálozási arányszám meghaladta a 14 ezreléket akkor, amikor az 1990-es évek elején ezen kívül egy országban (Bulgáriában) fordult elő 12 ezrelék fölötti mutató (1991-ben 12,3 ezrelék).

A természetes fogyás 1990. és 1991. évi kismértékű csökkenését 1992-ben és 1993-ban emelkedés követte, aminek nem teljesen voltak azonosak az okai. A természetes fogyás erősödéséhez 1992-ben mind a születési, mind a halálozási arányszám kedvezőtlenebbé válása hozzájárult, 1993-ban viszont a halálozási mutató nem változott, az előző évinél nagyobb fogyás a születések számának és arányának csökkenéséből adódott.

1993-ban az előzetes adatok szerint 116 500 gyermek született, kereken 5 ezerrel kevesebb az előző és 10-11 ezerrel kevesebb az 1991. évinél. Az ezer lakosra jutó élveszületések száma 11,3 volt, ez egy év alatt fél, két év alatt egy ezrelékpontnyi csökkenést jelent.

A halálozások száma 148 500 volt, körülbelül annyi, mint az előző évben, és mintegy 4 ezerrel több a két évvel azelőttinél. Ezer lakosra 14,4 haláleset jutott.

Az egy éven aluli gyermekek közül 1550 halt meg, csaknem 10 százalékkal kevesebb az 1992. évinél. A csecsemőhalandóság lassú, egy-egy évben megszakadó javulása 1993-ban folytatódott, ezer élveszületésre 13 egy éven aluli halálozás jutott, szemben az 1992. évi 14-gyel. A fejlett országokban ez a mutató lényegesen kedvezőbb a magyarországinál.

1993-ban 75 ezer terhességmegszakításra került sor, 12 ezerrel, 14 százalékkal kevesebbre az előző évinél. Száz élveszületésre 64 művi vetélés jutott, szemben az 1988—1992. évi 70—73-mal.

A táppénzes napok száma — tizenegy havi adatok alapján — a jogosultak számának kismértékű csökkenése mellett gyakorlatilag nem változott az előző évhez képest. Ez a táppénzes arányszám emelkedését jelenti, ami főként az alkalmazásban állóknál figyelhető meg. Körükben a jogosultak száma kevesebb, a táppénzen töltött napok száma több volt, mint az előző évben. Az önállók és a mezőgazdasági szövetkezeti tagok esetében a jogosultak és a táppénzes napok száma azonos irányban változott: előbbieknél mindkettő emelkedett, utóbbiaknál mindkettő — nagymértékben — csökkent.

A nagyobb számban előforduló bejelentett heveny fertőző megbetegedések közül a szalmonellózis esetszáma jelentősen, több mint 4 ezerrel, 30 százalékkal nőtt. Kissé emelkedett a fertőző májgyulladásban és a vörhenyben megbetegedettek száma (5, illetve 6 százalékkal). Számottevően kevesebben betegedtek meg dizentériában, járványos fültőmirigy-gyulladásban és rubeolában.

A személysérüléssel járó közúti közlekedési balesetek, valamint a balesetet szenvedett személyek száma tekintélyes mértékben, tizenegy hónap alatt 22-23 százalékkal csökkent az egy évvel korábbihoz képest. (1992-ben nem változtak lényegesen az előző évhez viszonyítva a balesetek mutatószámai.) A mérséklődés közel azonos arányú volt a balesetek során meghalt, könnyebben, illetve súlyosabban megsérültek számában.

Az ismertté vált bűncselekmények száma kereken 401 ezer volt, 10 százalékkal kevesebb az 1992. évinél. (A mérséklődéshez hozzájárult a büntető törvénykönyv

május 15-i módosítása, amely egyes, korábban bűncselekménynek számító tetteket szabálysértésnek minősített.) A bűnesetek számának csökkenése az ország túlnyomó részében megfigyelhető volt, de Budapesten, Békés és Veszprém megyében 1-2, Zalaiban 13 százalékkal nőtt a bűnözés.

Az emberölések száma 1993-ban 297 volt, 5 esettel kevesebb az előző és 10-zel kevesebb az 1991. évinél (de 96-tal több, mint 1990-ben volt).

A legtöbb bűncselekményfajta száma csökkent. Különösen nagy arányú a csökkenés a gazdasági bűncselekmények esetében (31%), továbbá a vagyon elleni bűncselekményeken belül a személygépkocsi-lopásnál (52%) és néhány kisebb esetszámú cselekménynél (például embercsempészás, tartás elmulasztása stb.). Egyidejűleg néhány területen növekedés tapasztalható. Ide tartoznak a közrend ellen elkövetett bűncselekmények, amelyeknek száma 14 százalékkal emelkedett, és meghaladta a 31 ezret, és a vagyon elleni bűncselekmények között a zsebtolvajlás, valamint a sikkasztás eseteinek száma. A kis számban előforduló cselekmények közül az emberölési kísérlet 29, a honvédelmi kötelezettség elleni büntett 84 százalékkal emelkedett.

Az ismertté vált bűncselekmények több mint háromnegyede vagyon elleni cselekmény volt. Az esetek száma 12 százalékkal csökkent, az okozott kár azonban 24 százalékkal meghaladta az előző évit. Ehhez hasonlóan a gazdasági bűncselekmények 31 százalékos csökkenése mellett az általuk okozott kár 19 százalékkal emelkedett.

A szervezeten elkövetett bűncselekmények száma 3500 volt, ami az összes bűncselekmény 1 százalékát sem éri el, de az előző évinek több mint kétszerese.

Az ismertté vált bűnelkövetők száma 122 621 volt, kereken 10 ezerrel, 8 százalékkal kevesebb, mint 1992-ben. A férfi és a női elkövetők száma hasonló arányban csökkent, így változatlanul férfi az elkövetők 90 százaléka. A fiatalok, valamint a fiatal felnőtt elkövetők száma viszont az átlagosnál kevésbé, 4-5 százalékkal mérséklődött, így arányuk az összes ismertté vált elkövető között némileg emelkedett (12,2, illetve 27,6 százalékra).

SZEMÉLYI HÍREK

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Kordé Jenőné*, a KSH Baranya megyei Igazgatóságának főelőadóját a Hivatalban végzett több

mint három évtizedes kiemelkedő munkájáért *elnöki dicséretben* részesítette.

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

Koszorúzás. A Magyar Honvédelem Napja alkalmából 1994. május 20-án a Központi Statisztikai Hivatal főépülete előcsarnokában megkoszorúzták a Hivatal első és második világháborús hősi halottainak és áldozatainak tiszteletére állított emléktáblát. A Hivatal nevében *dr. Vukovich György*, a KSH elnöke, a munkatársak képviselőjében *dr. Klinger András*, a KSH elnökhelyettese helyezte el a megemlékezés koszorúját.

*

1994. május 20-án — már hagyományként — a Farkasréti temetőben megkoszorúzták Keleti Károly sírját. *Dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal, *dr. Kupcsik József* a Magyar Statisztikai Társaság, *dr. Klinger András* az MTA Demográfiai Bizottsága, *Vita László* az MTA Statisztikai Bizottsága nevében helyezte el a megemlékezés és a kegyelet virágait.

A XXXI. Statisztikatörténeti Vándorülést a Magyar Statisztikai Társaság (MST) Statisztikatörténeti Szakosztálya 1994. május 11. és 13. között rendezte meg a Vas megyei Vasszécsényben.

A gazdag program a burgenlandi Oberwart (Felsőőr) polgármesteri hivatalában kezdődött, ahol *Michael Racz*, a város polgármestere üdvözölte a résztvevőket. A munkaülések május 12-én kezdődtek. A Vándorülést *dr. Vukovich György* kandidátus, c. egyetemi tanár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyitotta meg.

Az I. munkaülés elnöki tisztét *Kupcsik József* egyetemi tanár, az MST elnöke töltötte be. Ezen az

ülésen *Pusztai Gyula*, a Vas megyei Közgyűlés elnöke és *Varga Dezső*, Vasszécsény polgármestere üdvözölte a résztvevőket, majd *Fazekas Péter* okl. építészmérnök, főtanácsos, Vas megye főépítésze „Kastélyprogram Vas megyében” címmel; *dr. Kovacsics József*, az állam- és jogtudomány doktora, egyetemi tanár „Vas megye település- és népességtörténetének vázlata”; *Kovács Tibor*, a KSH Budapesti és Pest megyei Igazgatóságának főigazgatója „Település- és népességkoncentráció Vas megyében, 1787—1990” címmel tartottak előadást.

A II. munkaülés elnöke *dr. Lendvai János*, a KSH elnökhelyettese volt. *Dr. Pukli Péter*, a KSH főosztályvezetője „Szerkezeti változások a főbb gazdasági ágazatokban”; *Schindele Miklós*, a KSH ny. főtanácsosa „A sertésenyésztés szerepe a magyar mezőgazdaságban” címmel tartotta meg előadását.

A III. munkaülésen *dr. Faragó Tamás* kandidátus, a Miskolci Egyetem Történettudományi Tanszékének vezetője, az MST Statisztikatörténeti Szakosztályának elnöke töltötte be az elnöki tisztet. *Dr. Árvay János* statisztikai főtanácsos, a KSH ny. főosztályvezető-helyettese és *dr. Vértés András*, a Gazdaságkutató Rt. elnök-vezérigazgatója „A rejtett gazdaság szerepe Magyarországon”; *dr. Dányi Dezső*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat ny. igazgatója „Agrár-ármechanizmus a XVIII. században” és *dr. Kövér György* kandidátus, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem docense „Az ezüstátszó” címmel tartottak előadást.

A IV. munkaülésen a következő előadások hangzottak el: *Kuntár Lajos*, a Vas megyei Pedagóg-

giai Intézet ny. könyvtár-szakfelügyelője „Honismeret és statisztika”; dr. Zielbauer György, a szociológiai (demográfiai) tudomány doktora, ny. főiskolai tanár „Az elhurcolás és az elűzés hatása a Vas megyei kisebbség számának alakulására”; valamint Tilcsik György, a Vas megyei Levéltár igazgatója „Az 1948. évi első népképviselői országgyűlés választói névjegyzékei.”

Az V. munkaülésen dr. Marton Ádám kandidátus, statisztikai főtanácsos, a KSH osztályvezetője, a Magyar Statisztikai Társaság főtitkára elnökölt. Varga Józsefné a KSH Vas megyei Igazgatóságának igazgatója „Nemzetközi összehasonlítás az Alpok—Adria munkaközösség keretében”; dr. Rechnitzer János kandidátus, az MTA Regionális Kutatások Központja Észak-dunántúli Osztályának osztályigazgatója „Osztrák—magyar határmenti együttműködés és alternatívái” címmel tartottak előadást, majd (távollétében) felolvasták Kápolnai Ivánnak, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat ny. tudományos főmunkatársának megemlékezését és értékelését a közelmúltban elhunyt Mádai Lajos és Horváth Róbert tudományos munkásságáról.

A VI. munkaülés elnöke Kovács Tibor, a KSH Budapesti és Pest megyei Igazgatóságának főigazgatója volt. Az ülésen négy előadás hangzott el: dr. Hoóz István, a demográfiai tudomány doktora, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára „A női foglalkoztatottság és a család”; Matits Ferenc, a KSH ny. főtanácsosa „A magyarországi teljes körű épület- és lakásösszeírások (történeti vázlat)”; dr. Hajnal Béla kandidátus, a KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Igazgatóságának igazgatója „Felzárkózás és lemaradás”; Sántha Józsefné dr., statisztikai főtanácsos, a KSH Bács-Kiskun megyei Igazgatóságának igazgatóhelyettese „Egy Duna-Tisza-közi falu várossá fejlődése (Kecel)”.

A Vándorülés dr. Faragó Tamás záró szavaival ért véget.

Öregedés Európában címmel 1994. május 2—3-án Wassenaarban (Hollandia) a Holland Humán- és Társadalomtudományi Kutatások Intézete (Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences — NIAS) a Holland Interdiszciplináris Demográfiai Intézettel (Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute — NIDI) közösen magyar—holland kétoldalú megbeszélést tartott egy jövőbeni közös összehasonlító demográfiai-gazdasági kutatásról. A tervezett kutatási program az országok demográfiai és társadalmi-gazdasági összefüggéseit vizsgálja.

A tárgyalásokon holland részről Jenny Gierveld (NIDI), Kees Knipscheer (Amszterdami Egyetem), Nico van Nimwegen (NIDI), magyar részről pedig dr. Klinger András, a KSH elnökhelyettese és dr. Miltényi Károly, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója vettek részt.

Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságában, 1994. május 2-től Genfben, a Titkárság Statisztikai főosztályán regionális tanácsadóként dolgozik dr. Árvay János statisztikai főtanácsos, a KSH ny. főosztályvezető-helyettese. Fő feladata, hogy az átmeneti országok számára segítséget nyújtson statisztikai, elsősorban gazdaságstatisztikai rendszerüknek az ENSZ és az Európai Unió szabványaihoz igazodó átalakításában.

Magyar statisztikus tanulmánya külföldön. Az ENSZ Gazdasági Bizottságának negyedéves folyóirata, a *Statistical Journal* 1994. évi 1. száma közölte Szilágyi Györgynek The European Comparison Programme 1990 — an international comparison of Gross Domestic Product (Az Európai Összehasonlító Program, 1990 — a GDP nemzetközi összehasonlítása) című tanulmányát.

A Magyar Közgazdasági Társaság megalakulásának 100. évfordulója alkalmából Klonkai Lászlót, a KSH Csongrád megyei Igazgatósága igazgatóját a megyei elnökségben végzett odaadó munkájának elismeréseképpen *Széchenyi-émlékéremmel* tüntette ki.

Magyarország, 1993 címmel összefoglaló statisztikai adatokat tartalmazó füzet jelent meg. Az adatok az ország legfőbb éghajlati, területi és társadalmi-gazdasági jellemzőit tartalmazzák. A Magyarországra vonatkozó adatokat nemzetközi adatok is kiegészítik.

(Magyarország, 1993. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 32 old.)

Magyar statisztikai zsebkönyv '93. Az 1993. évi adatokat tartalmazó kiadvány a hazai társadalmi-gazdasági élet alapvető adatain túl nemzetközi adatokat is tartalmaz. A Függelékben a városok és községek megyénkénti számát, a hivatalos munkaszüneti napokat Európa egyes országaiban, Magyarország néhány földrajzi adatát és éghajlati adatait, valamint a főbb intézmények és az országgyűlési képviselők cím- és névjegyzékét mutatja be az 1994. III. 31. állapotnak megfelelően.

(Magyar statisztikai zsebkönyv '93. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 258 old.)

A **Nemzetközi idegenforgalom, 1993** című kiadvány összefoglaló képet nyújt a magyarországi nemzetközi idegenforgalom néhány mutatójáról, a devizabevételek és -kiadások egyenlegéről, a Magyarországra látogató külföldiek számáról határszakaszok, közlekedési mód, országok, a látogatás célja és az itt-tartózkodás időtartama szerint. Megismerhetjük a kereskedelmi szálláshelyek kihasználtságát, a szálláshelyek kapacitásának jellemzőit, vendégforgalmát stb.

(Nemzetközi idegenforgalom, 1993. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 31 old.)

Évfordulók a statisztika történetéből címmel kiadvány jelent meg, mely tartalmazza a Központi Statisztikai Hivatal 125 éves fennállása alkalmából rendezett ünnepségeken elhangzott előadásokat és az alkalomhoz kapcsolódó események leírását, a Hivatal központi épületének 90 éves fennállásáról szóló dokumentumokat, emlékeket. Megemlékezik

a kiadvány a Magyar Statisztikai Társaságról, a *Statisztikai Szemle* hét évtizedéről és a KSH területi szervezete létrejöttéről.

(Évfordulók a statisztika történetéből, 1992. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 68 old.)

Magánvállalkozások alakulása a mezőgazdaságban címmel a magyar mezőgazdaságban bekövetkezett változásokat, ezen belül a magántermelés térnyerésének folyamatát ismerteti a közelmúltban megjelent kiadvány.

A családi gazdálkodásra vonatkozóan 1991-ben, illetve 1992 decemberében a Központi Statisztikai Hivatal által végrehajtott statisztikai felvételek főbb eredményeit bemutató kötet két fő fejezetre, a mezőgazdasági kistermelés és a vállalkozói jellegű, árutermelő magángazdaságok főbb társadalmi-gazdasági szempontjaira terjed ki.

(Magánvállalkozások alakulása a mezőgazdaságban. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 78 old.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ALTER, R.—WEHRLE, F.:

A MŰKÖDŐTŐKE KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN

(Foreign direct investment in Central and Eastern Europe. An assesment of the current situation.) — *Intereconomics*. 1993. 3. sz. 126—131. p.

A piacgazdaságra áttérő egykori KGST-országokba irányuló közvetlen befektetések alakulását vizsgálta a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (Organization for Economic Cooperation and Development — OECD) az 1989—1992. évi adatok alapján. Ennek alapján a szerzők bemutatják a vegyes, valamint a teljesen külföldi tulajdonú vállalkozások engedélyezésének jogi hátterét és rangsorolják a térség országait. A hatályos cseh, szlovák, valamint magyar társasági jogszabályok nem tesznek különbséget a belföldi és a külföldi befektetők között, bár a kialakult joganyag áttekinthetetlen, hiányos és ellentmondásos. A második csoportba tartozik Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Oroszország és Románia, amelyek most készítik elő a vonatkozó gazdasági törvényeket. Lengyelország közbenső helyet foglal el. A harmadik csoportba sorolja a tanulmány a lényegében változatlan társasági és befektetési joganyaggal jellemzett országokat: Belorussziát, Kazahsztánt és Ukrajnát, és Közép-Kelet-Európa nem említett országai közül Albánia is e csoportba tartozik.

A négy visegrádi ország és Bulgária külföldi tőke beáramlását csak meghatározott gazdasági ágazatokban korlátozza állami engedéllyel, ide értve például az energiatermelő és -elosztó társaságokat, a

hadiipart, a pénzügyintézeteket, a hajózást és a polgári repülést. A térség többi országa (különösen az egykori Szovjetunió) jóval szigorúbb hatósági engedéllyel szab gátat a közvetlen külföldi befektetéseknek: az engedélyezendő tevékenységek köre sokkal szélesebb, és meghatározott feldolgozóipari, valamint szolgáltató ágazatokban kizárólag belföldi többségi tulajdonban levő vállalatok működhetnek. A balti államok például ezt alkalmazzák a tömegtájékoztatási eszközökre, az olaj- és gázvezetékekre, a halászatra és vadászatra, a tengeri kikötőkre, a közlekedésre. Ezek a korlátozások a gazdaságpolitika védelmi jellegét jelzik.

Egyes országok sok kedvezményt is alkalmaznak, hogy az erre kijelölt ágazatokban vonzóvá tegyék a beruházást a külföldi befektetők számára. Ide tartoznak az adó- és vámkedvezmények és a vámszabadterületen folytatható tevékenység. Közös jellemzője a vizsgált országoknak, hogy potenciális befektetőik országaival a külföldi beruházások védelmére és a kettős adózás elkerülésére kétoldalú egyezményeket kötnek. Ez utóbbi a most meghonosított korszerű adórendszerek logikájának megfelelő lépés.

A térségben a termelőket a korábbi állami tulajdon magánkézbe adásával készítik fel a piaci alkalmazkodásra. A szerzők értékelik a gyakorlati privatizációs technikáknak a közvetlen külföldi befektetők belépésére gyakorolt hatását. A hagyományos eljárások közé sorolják, ha a tulajdont előre meghatározott vevőnek adják el, vagy nyilvános versenytárgyalást hirdetnek. Nem hagyományos módszerek is előfordulnak, például kuponos (kisbefektetői) privatizálás. A négy visegrádi ország piacgazdasá-

* A *Statistikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statistikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

gában fejlett jogi háttér támogatja ezeket az eljárásokat. A többi ország privatizációs törekvései csak az irányelvekig jutottak, áttekinthető jogszabályok nélkül.

A közvetlen külföldi befektetők számára lényeges az is, hogy a magánkézbe adott tulajdonnak mekkora részét szerezhetik meg kedvezményes feltételekkel a belföldi munkavállalók. Az orosz jogszabályok (például az 1992. augusztus 14-i, 914. sz. dekrétum) előírásai értelmében a közepes és ennél nagyobb állami tulajdonú vállalatok részvényeinek legfeljebb 11 százalékát értékesítik nyilvánosan (ezen a piacon jelenhetnek meg a külföldi befektetők is), a többit a munkavállalók és a vezetők vehetik meg kedvezményes feltételekkel. Lengyelországban a vezetők kivásárlásainak jut nagy szerep, 1992. júniusig 1300 állami vállalatot juttattak új tulajdonosnak privatizációs lízinggel és hasonló technikákkal. Lengyelországban és Oroszországban különleges hatósági engedélyezéshez kötött a külföldiek részvétele a privatizációban. Az orosz és a litván hatóságok olyan jegyzék alapján döntenek, amelyen a csak belföldieknek értékesíthető állami üzletrészek szerepelnek.

Az állami tulajdonba vett korábbi magántulajdonért az egykori tulajdonosok kárpótlást kapnak (egyes esetekben visszakapják megmaradt tulajdonukat). A négy visegrádi országban és Észtszországban a privatizációban a kárpótlási értékpapírok is szerepet játszanak. A bolgár és a litván jog nem tartalmaz ilyen pénzügyi megoldást, reprivatizálják az állam által évtizedekkel korábban kisajátított vagyontárgyakat. A szerzők kiemelik, hogy 1992 elejéig a térségbe áramló összes közvetlen külföldi beruházásnak 60 százalékát az átalakult és privatizált magyar társaságokba fektették (770 millió dollár értékben).

A tanulmány az 1989. január 1. és 1992. október 1. között a 14 országba érkezett (halmozott) közvetlen külföldi befektetések számát és értékét foglalja össze. 1989 végén a befektetések száma 2500 volt, majd ez ugrásszerűen nőtt: 1991 végén elérte a 45 000, 1992 októberében az 54 000 ügyletszámot. A térségben 1991. II. negyedévében megvalósult közvetlen külföldi befektetések száma 26 000, az 1991. IV. negyedévben megvalósultaké több mint 36 000. Előrejelzések szerint 1992 és 1993 januárja között 60 000 ügylettel bővült az e térségbe irányuló befektetések állománya. A külföldi érdekltségű magyar befektetések ügyletszáma például az 1990. január 1-jei 1000-ról 1992. január 1-jéig 10 300-ra, majd október 1-jéig 13 500-ra nőtt. Gyors volt 1992-ben a román, a cseh és a szlovák, valamint a lengyel befektetési ügyletek számának növekedése.

A tanulmány elemzi a közvetlen külföldi befektetések ágazati szerkezetét is: lényegesen gyakoribb a kereskedelmi és szolgáltató társaságok üzletrészeinek megszerzése, mint a feldolgozóipari befektetéseké. A magyar adat erre vonatkozóan jól jelzi az arányokat: az 1991 első 3 negyedévében bejegyzett több mint 4000, részben vagy egészben külföldi tulajdonú társaságból csak 770 tartozott a feldolgozóiparba.

Az országok foglalkoztatási helyzetében még nem jelentős a külföldi befektetések aránya: Magyarországon 1992-ben mintegy 4,5 százalékot ért el, Lengyelországban csak 1,3 százalékot és az orosz, az ukrán, az észt, a lett és a litván foglalkoztatottak számában fél százaléknál kisebb ez az arány.

Az 1992 végéig bejegyzett összes közvetlen külföldi befektetést szerzett cég négyötöde a négy visegrádi országban működik. A megfigyelt 14 országban a belföldi befektetések összes értéke 1993 elejéig 11 milliárd dollárra nőtt. Ebből a magyarországi befektetés részesedése a legnagyobb (körülbelül 35 százalék). Az egykori Szovjetunió országait nem tekintve, Közép-Kelet-Európa megfigyelt 7 országában 1993. január 1-jéig befektetett összesen 9 milliárd dollárból a magyar társaságok részesedése közel 50 százalék (4300 millió dollár), a cseh és a szlovák vegyesvállalatoké egyharmadnyi (1900 millió dollár), a lengyeleké 13 százalék (1400 millió dollár), a románoké 6 százalék (538 millió dollár), a bolgároké nem éri el az 5 százalékot (320 millió dollár), és a szlovákoké 203 millió dollár.

A szerzők elemzik a befektető fejlett országok között kialakult sorrendet. Megállapítják, hogy az 1991. és 1992. évi értékadatok szerint az első 3 ország: az Egyesült Államok, Japán és Németország. Az Európai Unió országaiból származott a román és a lengyel társaságok közvetlen külföldi befektetései értékének több mint a fele, ehhez közelálló a 12 ország együttes részesedése a korábbi Szovjetunióban. Az Európai Unió és az Európai Szabadkereskedelmi Övezet (European Free Trade Agreement — EFTA) országai az összes szlovákiai és magyarországi közvetlen külföldi befektetés egyharmadát képviselik.

A szerzők megállapítják, hogy bár a befektetési ügyletek száma és értéke gyorsan növekedett, a térség piacgazdaságra áttérő országainak tökeigénye lényegesen nagyobb, mint amennyit a külföldiek ide szánnak. Ennek egyik oka a világ gazdasági fejlődésének lassulása. A nemzetközi tőkeáramlásnak nem kedvez sem a nemzetközi kereskedelem kialakult helyzete, sem a világszerte lanyha befektetési szándék.

A kereslet és a kínálat közötti eltérés másik oka a telephelyek nemzetközi versenye: a fejlett iparú országok esetenként vonzóbb befektetési terepet kínálnak, mint a térség fokozatosan kialakuló piacgazdaságai. Nagy a vonzerő továbbra is Latin-Amerika fejlődő országaiban is a közvetlen külföldi befektetésekre.

A tanulmány kiemeli a kockázat és haszon összevetésén alapuló befektetési döntések sajátosságait. Visszatartók a térség egyes országainak politikai bizonytalanságai, a makrogazdasági egyensúly zavarai, a belföldi pénz- és tőkepiac fejletlensége, a privatizációs folyamat ellentmondásai, az infrastruktúra súlyos elégtelenségei, a cégek növekvő környezetvédelmi felelőssége, az elkerülhetetlen (és meglehetősen bonyolult) bürokratikus eljárások, valamint mindazok a szűk keresztmetszetek, amelyek a célország fontos háttérintézményeiben mutatkoznak. Az ügyviteli háttér fejletlen, a beruházási lehetőségekről csak hiányos információk állnak rendelkezésre.

A szerzők a befektető fejlett országok és integrációs szervezeteik érdekeltségét is elemzik. Rámutatnak a négy visegrádi ország és az Európai Unió közötti társulási szerződésből eredő, a közvetlen külföldi befektetést bátorító hatásokra. Nagy szerepet vállalhatnak a több ország részvételével alapított nemzetközi pénzintézetek, az Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bank (European Bank for Reconstruction and Development — EBRD) és olyan szakosodott ügynökségek (például a CCEET — Centre of Co-Operation with European Economies in Transition), amelyek technikai támogatást nyújtanak a potenciális befektetőknek.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

ARDILLY, P.—GUGLIEMMETTI, F.:

A FOGYASZTÓIÁR-INDEX PONTOSÁGA

(La précision de l'indice des prix: mesure et optimisation.) — *Économie et Statistique*. 1993. 267. sz. 13—27. p.

A fogyasztóiár-index nem tartalmazhatja a forgalomban levő minden termék és szolgáltatás árának változását. Kiszámításához a háztartások fogyasztását olyan alcsoportokra kell osztani, amelyekhez hasonló jellegű termékek tartoznak. Ezek az alcsoportok az index ún. tételei (például kenyér, női felsőruha stb.).

Minden indextétel többé vagy kevésbé nagy számú termékfélét foglal magába. Gyakorlati okok miatt ezért minden tételhez kiválasztásra kerül

2—8-féle pontosan definiált termék, amelyek árának alakulása jellemzi az adott indextétel áralakulását. E kiválasztott termékek a reprezentánsok, amellyekkel szemben az a követelmény, hogy az adott indextételen belül a háztartások fogyasztására jellemzők legyenek, árváltozásuk hasonló legyen a hozzájuk hasonló termékekéhez, és ármelegfigyelésük ne legyen túlságosan bonyolult.

A reprezentánsok kiválasztása után azokat a településeket kell meghatározni, ahol ármelegfigyelésre kerül sor. Ez a kiválasztás településnagyságcsoportokon belül történik.

Mindezek után a francia fogyasztóiár-indexet a következő nagyságrendek jellemzik:

- 300 tétel,
- 1000 reprezentáns,
- 100 ármelegfigyelési település,
- 30 000 árusítóhely,
- 150 000 árfeljegyzés.

Az Állami Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet (Institut National de Statistique et des Études Économique — INSÉE) területi szervei határozzák meg, hogy milyen cikk milyen árusítóhelyen kerüljön megfigyelésre, a központ határozza meg azt, hogy egy adott településen hány árfeljegyzésre van szükség. Például Toulouse-ban tizenöt baguette árára, tizenkét 40 dekás kenyér árára stb. van szükség. Minden reprezentánsra vonatkozóan az INSÉE területi szervei gondoskodnak arról, hogy az árfeljegyzésekre a különböző üzlettípusokban a tényleges forgalom arányában kerüljön sor. Például a „kenyér” tételhez tartozó árak 70 százalékát a hagyományos pékeknél, 20 százalékát a szupermarketekben, 5 százalékát a hipermarketekben stb. figyeli meg.

Egy indextétel árindexe a reprezentáns termékek súlyozott átlaga, a főindex pedig a tételeknek a fogyasztásban elfoglalt arányával súlyozott átlaga.

A reprezentáns árindexének pontossága annál megbízhatóbb

- minél több a kiválasztott települések száma;
- minél több az árfeljegyzések száma egy adott településen;
- minél hasonlóbbak egy-egy reprezentáns árváltozásai a különböző településeken;
- minél homogénebb az egyes termékek árváltozása egy-egy településen belül.

Figyelembe véve az országos fogyasztóiár-index kiszámításának formuláját, a főindex annál pontosabb lesz, minél pontosabbak a legnagyobb súllyal szereplő reprezentánsok árindexei.

Az egyes reprezentánsok pontosságát a szórásnégyzettel mérik. (Ennek számítását a tanulmány

A kereslet és a kínálat közötti eltérés másik oka a telephelyek nemzetközi versenye: a fejlett iparú országok esetenként vonzóbb befektetési terepet kínálnak, mint a térség fokozatosan kialakuló piacgazdaságai. Nagy a vonzerő továbbra is Latin-Amerika fejlődő országaiban is a közvetlen külföldi befektetésekre.

A tanulmány kiemeli a kockázat és haszon összevetésén alapuló befektetési döntések sajátosságait. Visszatartók a térség egyes országainak politikai bizonytalanságai, a makrogazdasági egyensúly zavarai, a belföldi pénz- és tőkepiac fejletlensége, a privatizációs folyamat ellentmondásai, az infrastruktúra súlyos elégtelenségei, a cégek növekvő környezetvédelmi felelőssége, az elkerülhetetlen (és meglehetősen bonyolult) bürokratikus eljárások, valamint mindazok a szűk keresztmetszetek, amelyek a célország fontos háttérintézményeiben mutatkoznak. Az ügyviteli háttér fejletlen, a beruházási lehetőségekről csak hiányos információk állnak rendelkezésre.

A szerzők a befektető fejlett országok és integrációs szervezeteik érdekeltségét is elemzik. Rámutatnak a négy visegrádi ország és az Európai Unió közötti társulási szerződésből eredő, a közvetlen külföldi befektetést bátorító hatásokra. Nagy szerepet vállalhatnak a több ország részvételével alapított nemzetközi pénzintézetek, az Európai Fejlesztési és Újjáépítési Bank (European Bank for Reconstruction and Development — EBRD) és olyan szakosodott ügynökségek (például a CCEET — Centre of Co-Operation with European Economies in Transition), amelyek technikai támogatást nyújtanak a potenciális befektetőknek.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

ARDILLY, P.—GUGLIEMMETTI, F.:

A FOGYASZTÓIÁR-INDEX PONTOSSÁGA

(La précision de l'indice des prix: mesure et optimisation.) — *Économie et Statistique*. 1993. 267. sz. 13—27. p.

A fogyasztóiár-index nem tartalmazhatja a forgalomban levő minden termék és szolgáltatás árának változását. Kiszámításához a háztartások fogyasztását olyan alcsoportokra kell osztani, amelyekhez hasonló jellegű termékek tartoznak. Ezek az alcsoportok az index ún. tételei (például kenyér, női felsőruha stb.).

Minden indextétel többé vagy kevésbé nagy számú termékfélét foglal magába. Gyakorlati okok miatt ezért minden tételhez kiválasztásra kerül

2—8-féle pontosan definiált termék, amelyek árának alakulása jellemzi az adott indextétel áralakulását. E kiválasztott termékek a reprezentánsok, amellyekkel szemben az a követelmény, hogy az adott indextételen belül a háztartások fogyasztására jellemzők legyenek, átváltozásuk hasonló legyen a hozzájuk hasonló termékekéhez, és ármelegfigyelésük ne legyen túlságosan bonyolult.

A reprezentánsok kiválasztása után azokat a településeket kell meghatározni, ahol ármelegfigyelésre kerül sor. Ez a kiválasztás településnagyságcsoportokon belül történik.

Mindezek után a francia fogyasztóiár-indexet a következő nagyságrendek jellemzik:

- 300 tétel,
- 1000 reprezentáns,
- 100 ármelegfigyelési település,
- 30 000 árusítóhely,
- 150 000 árfeljegyzés.

Az Állami Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet (Institut National de Statistique et des Études Économique — INSÉE) területi szervei határozzák meg, hogy milyen cikk milyen árusítóhelyen kerüljön megfigyelésre, a központ határozza meg azt, hogy egy adott településen hány árfeljegyzésre van szükség. Például Toulouse-ban tizenöt baguette árára, tizenkét 40 dekás kenyér árára stb. van szükség. Minden reprezentánsra vonatkozóan az INSÉE területi szervei gondoskodnak arról, hogy az árfeljegyzésekre a különböző üzlettípusokban a tényleges forgalom arányában kerüljön sor. Például a „kenyér” tételhez tartozó árak 70 százalékát a hagyományos pékeknél, 20 százalékát a szupermarketekben, 5 százalékát a hipermarketekben stb. figyeli meg.

Egy indextétel árindexe a reprezentáns termékek súlyozott átlaga, a főindex pedig a tételeknek a fogyasztásban elfoglalt arányával súlyozott átlaga.

A reprezentáns árindexének pontossága annál megbízhatóbb

- minél több a kiválasztott települések száma;
- minél több az árfeljegyzések száma egy adott településen;
- minél hasonlóbbak egy-egy reprezentáns átváltozásai a különböző településeken;
- minél homogénebb az egyes termékek átváltozása egy-egy településen belül.

Figyelembe véve az országos fogyasztóiár-index kiszámításának formuláját, a főindex annál pontosabb lesz, minél pontosabbak a legnagyobb súllyal szereplő reprezentánsok árindexei.

Az egyes reprezentánsok pontosságát a szórásnégyzettel mérik. (Ennek számítását a tanulmány

részletesen ismerteti.) Egy reprezentáns szórásnégyzete azt jelenti, hogy ha az adott termék árát minden településen minden eladási helyen feljegyezték volna, akkor 95 százalékos valószínűséggel várható, hogy a reprezentáns árindexe egy olyan intervallumba esne, amelynek középpontja a közölt árindex, és amelynek nagysága a szórásnégyzet négyszerese.

A mintavételi hiba mellett egyéb pontatlanságok is jelentkezhetnek. Elkerülhetetlen bizonyos hiba, például az árfeljegyzések során, egy-egy terméknek más termékkel történő helyettesítésekor, amikor nemcsak az ár, hanem a minőség is változhat. Pontatlanságot okozhat az is, ha egyes új termékek még nem szerepelnek a reprezentánsok között, és ezek árának alakulása eltér a többi hasonló termékétől. Probléma lehet az egyes eladási helyek számának megfelelő meghatározása. Adódhatnak pontatlanságok a reprezentánsok, illetve az indextételék súlyozásából is.

Az egyes fogyasztási főcsoportok pontossága eltérő. Az 1990-re vonatkozó számítások szerint az élelmiszerárak 104,1 százalékos indexének konfidencia-intervalluma 0,1, a 103,0 százalékos ruházati indexé 0,3, a 102,3 százalékos egyéb iparcikké 0,1, a 104,1 százalékos szolgáltatási árindexé pedig 0,2.

Az egyes termékcsoportok adatainak eltérő megbízhatósága nyilvánvalóan kapcsolódik az árfeljegyzések mintanagyságához. Az élelmiszerek havi árfeljegyzése havonta 72 000, szemben a 21 000 ruházati árfeljegyzéssel. Azonban a mintanagyság nem magyaráz meg mindent. A szolgáltatási árak indexe pontosabbnak tekinthető, pedig kevesebb árfeljegyzés alapján készül. A magyarázat abban található, hogy a szolgáltatási árak kevésbé szóródnak, mint a ruházati árak.

Az új árindex kialakításának egyik törekvése a pontosság növelése volt a költségek egyidejű csökkentése mellett. A kétféle célkitűzés látszólag ellentmondó. A pontosság növeléséhez nagyobb mintára lenne szükség, a költségek csökkentését viszont kisebb minta teszi lehetővé. Ezt a látszólagos ellentmondást oly módon sikerült feloldani, hogy indextételként egybevetették a tételhez tartozó reprezentánsok számát az adott tételhez tartozó reprezentánsok árainak szóródásával. Ennek alapján némely tétel reprezentánsainak számát a nagyobb pontosság elérése érdekében növelni kellett, más tételeknél a tételeken belüli homogénebb áralakulás viszont a reprezentánsok számának csökkentését tette lehetővé.

A minta nagyságának optimalizálása révén megbízhatóbb index kiszámítása válik lehetővé válto-

zatlan, sőt esetleg alacsonyabb költségek mellett. Ezt egy egyszerűsített indexséma jól szemlélteti. Redukáljuk a fogyasztást négy indextételre: kenyér (élelmiszer), felsőruha (ruházkodás), szappan (iparcikkek) és gépkocsijavítás (szolgáltatások). Első lépésben minden tételhez azonos számú reprezentánst rendelünk, azaz 1000 reprezentánst feltételezve tételként 250-et. Ily módon a négy tételből álló árindex átlagos szórása 0,45, a megfigyelés költsége 1500 egység. Azonban jobbnak bizonyul, ha az 1000 reprezentáns az egyes tételeknek a fogyasztáson belüli súlya szerint oszlik meg. Így a kenyér tételhez 350, a felsőruhához 200, a szappanhoz 50, a gépkocsijavításhoz 400 reprezentáns tartozna. Ennek alapján az átlagos szórás 0,41, a költségek viszont 100 egységgel magasabbak. Az egyes indextételhez tartozó reprezentánsok áralakulásának szórása azonban a ruházati cikkek és a szolgáltatási díjak körében lényegesen magasabb, mint a másik két tételhez tartozó reprezentánsoké. A számítások azt mutatják, hogy az alacsonyabb szóródású reprezentánsokat felölelő indextételék megbízhatósága nem változik számottevően a reprezentánsok számának bizonyos csökkenése esetén. Adott számú reprezentáns szétosztásánál tehát célszerű azt a megoldást választani, amely mellett a legalacsonyabb átlagos szórás adódik, figyelembe véve a rendelkezésre álló pénzüsszeget. Példánkban a legjobb szóródási eredmény — 0,36-os szórás — 1800 egységnyi költség mellett érhető el, optimális a 0,39-es szórás 1600 egységnyi költség mellett, de a kiinduló 1500 egységnyi költség szinten is 0,39-es szórás érhető el abban az esetben, ha a reprezentánsok számának szétosztásánál figyelembe vesszük az egyes indextételéken belüli szóródásukat. Ezzel a megoldással nemcsak a főindex szóródása csökken, de az egyes indextételéké is, azaz a főcsoportok árindexének megbízhatósága is nő.

Számos módszertani variáció tanulmányozása után a pontosság és a gazdaságosság követelményeinek kompromisszumaiként a célkitűzések a következők voltak:

- javuljon a főindex pontossága;
- a legkevésbé pontos fogyasztási főcsoportok megbízhatósága, főként a ruházati és a szolgáltatási főcsoporté lényegesen nőjön;
- minden indextételnél érvényesüljön az éves árindexben a minimumként meghatározott 0,70-os szórás;
- az ármelegfigyelés költsége mintegy 10 százalékkal csökkenjen.

Az ármelegfigyelés költségeinek elemzése alapján kialakultak az egységnyi megfigyelések költségeinek arányai. Legkevésbé ráfordítást igényelnek településnagyság szerint a párizsi és a nagyvárosi

árfeljegyzések, termékcsoportok szerint pedig a ruházati áráké. Ha Párizsban, illetve a 100 000-nél több lakosú városokban az élelmiszerárak megfigyelését 1-nek tekintjük, a ruházati termékek kis településeken történő árfeljegyzése ennek hétszere-se.

A célkitűzések megvalósulásához a négy kiadási főcsoporthoz tartozó árfeljegyzések számát a következők szerint kellett megváltoztatni:

— az élelmiszerek ármegfigyelését 72 000-ről 57 500-ra lehetett csökkenteni a termékcsoport indexének változatlan pontossága mellett;

— a ruházati árak feljegyzésének száma 21 500-ról 26 000-re nőtt, miközben a pontosság némileg kedvezőbbé vált;

— a 46 000 iparcikk-árfeljegyzés 37 200-ra volt csökkenthető a termékcsoport árindeksének nagyobb megbízhatósága mellett;

— a szolgáltatási árak feljegyzéseinek száma 17 900 helyett 20 900 lett, s ezzel e kiadási főcsoport árindeksének megbízhatósága jelentősen nőtt.

A négy kiadási főcsoporton belül az egyes index-tételeknél a minimálisnak tekintett szórás elérése érdekében a tételekhez tartozó reprezentánsok számát is eltérően kellett meghatározni.

Az optimalizálásnál a megfigyelésbe bevont települések mintáját is felülvizsgálták. A régebbi 102 településből 25-ben megszüntették az árösszeírást, ugyanakkor 19 új települést vontak be a mintába.

Az optimalizálás megkívánta változtatásokat az 1991 és 1993 közötti időszakra elosztva vezették be, hogy megosszák a módosítások megvalósításánál felmerülő nehézségeket. Az optimalizált minta ennek következtében csak 1994 januárjától tekinthető teljesen érvényben levőnek.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

EASTERLIN, R. A.—SCHAEFFER, CH. M.—
MACUNOVICH, D. J.:

ROSSZABBUL ÉL-E AZ AMERIKAI „BABY BOOM”- NEMZEDÉK?

(Will the baby boomers be less well off than their parents? Income, wealth, and family circumstances over the life cycle in the United States.) — *Population and Development Review*. 1993. 3. sz. 497—522. p.

Az Egyesült Államok történetében az 1920-as és 1930-as évek során a termékenység szintje mélypontra süllyedt. A második világháborút követően azonban meredek emelkedés indult el, s a születési arányszám egészen az 1960-as évek elejéig meglehetősen magas szinten maradt. Az e közel kétévtizedes időszakban születettek alkotják az ún. „baby

boom”-nemzedéket. E nemzedék tagjai, a munkaerőpiacra lépve, kedvezőtlen helyzetben találták magukat: éppen nagy létszámuk — vagyis a munkaerő túlkínálata — miatt béreik viszonylag alacsonyak, előrejutási lehetőségeik pedig korlátozottak voltak, s a munkanélküliség is jelentős lett körükben. Mindez élesen megkülönböztette őket szüleik generációjától, amely — részben kisebb létszáma folytán — rendkívül jó munkaerőpiaci esélyekkel rendelkezett.

A „baby boom”-nemzedék és szüleik gyökeresen eltérő munkaerő-piaci helyzetét látva sokan arra a következtetésre jutottak, hogy a háború utáni másfél-két évtizedben világra jöttek alkotják az első olyan amerikai generációt, amely nyugdíjas korban rosszabb anyagi körülmények közepette él majd, mint ahogyan szüleik éltek. Ez a borúlátó jóslat azonban figyelmen kívül hagyja, hogy a „baby boom”-nemzedék tagjai nem tehetetlen foglyai a számukra kedvezőtlen körülményeknek, hanem demográfiai magatartásukkal befolyásolni tudják saját jövőbeni anyagi helyzetüket. Negatív munkaerő-piaci tapasztalataik ugyanis a családdal kapcsolatos olyan döntésekre ösztönözhetik őket, amelyek ellensúlyozhatják a rossz munkaerőpiaci kilátások életszínvonal-csökkentő hatását. Amikor tehát a különböző nemzedékek anyagi helyzetét hasonlítjuk össze egymással, az eltérő munkaerőpiaci viszonyok mellett számításba kell venni a demográfiai magatartás szerepét is.

A családdal kapcsolatos döntések azonban nem csupán az anyagi életkörülményeket befolyásolják, hanem hatással vannak az életszínvonal nem anyagi természetű összetevőire is. Ezek közül az egyik legfontosabb a hozzátartozók által nyújtott személyes segítség idős korban. Ha a jólét fogalmát a közvetlen anyagi viszonyoknál szélesebben értelmezzük, akkor a generációk összehasonlításakor figyelembe kell venni azt is, hogy az egyes nemzedékek tagjainak mekkora hányada számíthat nyugdíjas éveiben gyermekei és házastársa támogatására, illetve mekkora részük kénytelen egyedül élni.

Tanulmányukban a szerzők ebben a tágabb, a demográfiai döntések imént említett kettős szerepét hangsúlyozó megközelítésben vizsgálják, vajon a „baby boom”-nemzedék tagjainak életszínvonala valóban rosszabb-e annál, amit szüleiknek sikerült kivívniuk maguknak. Az elemzés az életkörülmények három területére: a jövedelemre, a felhalmozott anyagi értékekre — vagyis a vagyponra — és a családi viszonyokra terjed ki. A felhasznált adatok részben a Current Population Survey mágnesszalagon tárolt felvételeiből, részben pedig publikált hivatalos statisztikai kiadványokból származnak.

árfeljegyzések, termékcsoportok szerint pedig a ruházati áráké. Ha Párizsban, illetve a 100 000-nél több lakosú városokban az élelmiszerárak megfigyelését 1-nek tekintjük, a ruházati termékek kis településeken történő árfeljegyzése ennek hétszere-se.

A célkitűzések megvalósulásához a négy kiadási főcsoporthoz tartozó árfeljegyzések számát a következők szerint kellett megváltoztatni:

— az élelmiszerek ármegfigyelését 72 000-ről 57 500-ra lehetett csökkenteni a termékcsoport indexének változatlan pontossága mellett;

— a ruházati árak feljegyzésének száma 21 500-ról 26 000-re nőtt, miközben a pontosság némileg kedvezőbbé vált;

— a 46 000 iparcikk-árfeljegyzés 37 200-ra volt csökkenthető a termékcsoport árindeksének nagyobb megbízhatósága mellett;

— a szolgáltatási árak feljegyzéseinek száma 17 900 helyett 20 900 lett, s ezzel e kiadási főcsoport árindeksének megbízhatósága jelentősen nőtt.

A négy kiadási főcsoporton belül az egyes index-tételeknél a minimálisnak tekintett szórás elérése érdekében a tételekhez tartozó reprezentánsok számát is eltérően kellett meghatározni.

Az optimalizálásnál a megfigyelésbe bevont települések mintáját is felülvizsgálták. A régebbi 102 településből 25-ben megszüntették az árösszeírást, ugyanakkor 19 új települést vontak be a mintába.

Az optimalizálás megkívánta változtatásokat az 1991 és 1993 közötti időszakra elosztva vezették be, hogy megosszák a módosítások megvalósításánál felmerülő nehézségeket. Az optimalizált minta ennek következtében csak 1994 januárjától tekinthető teljesen érvényben levőnek.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

EASTERLIN, R. A.—SCHAEFFER, CH. M.—
MACUNOVICH, D. J.:

ROSSZABBUL ÉL-E AZ AMERIKAI „BABY BOOM”- NEMZEDÉK?

(Will the baby boomers be less well off than their parents? Income, wealth, and family circumstances over the life cycle in the United States.) — *Population and Development Review*. 1993. 3. sz. 497—522. p.

Az Egyesült Államok történetében az 1920-as és 1930-as évek során a termékenység szintje mélypontra süllyedt. A második világháborút követően azonban meredek emelkedés indult el, s a születési arányszám egészen az 1960-as évek elejéig meglehetősen magas szinten maradt. Az e közel kétévtizedes időszakban születettek alkotják az ún. „baby

boom”-nemzedéket. E nemzedék tagjai, a munkaerőpiacra lépve, kedvezőtlen helyzetben találták magukat: éppen nagy létszámuk — vagyis a munkaerő túlkínálata — miatt béreik viszonylag alacsonyak, előrejutási lehetőségeik pedig korlátozottak voltak, s a munkanélküliség is jelentős lett körükben. Mindez élesen megkülönböztette őket szüleik generációjától, amely — részben kisebb létszáma folytán — rendkívül jó munkaerőpiaci esélyekkel rendelkezett.

A „baby boom”-nemzedék és szüleik gyökeresen eltérő munkaerő-piaci helyzetét látva sokan arra a következtetésre jutottak, hogy a háború utáni másfél-két évtizedben világra jöttek alkotják az első olyan amerikai generációt, amely nyugdíjas korban rosszabb anyagi körülmények közepette él majd, mint ahogyan szüleik éltek. Ez a borúlátó jóslat azonban figyelmen kívül hagyja, hogy a „baby boom”-nemzedék tagjai nem tehetetlen foglyai a számukra kedvezőtlen körülményeknek, hanem demográfiai magatartásukkal befolyásolni tudják saját jövőbeni anyagi helyzetüket. Negatív munkaerő-piaci tapasztalataik ugyanis a családdal kapcsolatos olyan döntésekre ösztönözhetik őket, amelyek ellensúlyozhatják a rossz munkaerőpiaci kilátások életszínvonal-csökkentő hatását. Amikor tehát a különböző nemzedékek anyagi helyzetét hasonlítjuk össze egymással, az eltérő munkaerőpiaci viszonyok mellett számításba kell venni a demográfiai magatartás szerepét is.

A családdal kapcsolatos döntések azonban nem csupán az anyagi életkörülményeket befolyásolják, hanem hatással vannak az életszínvonal nem anyagi természetű összetevőire is. Ezek közül az egyik legfontosabb a hozzátartozók által nyújtott személyes segítség idős korban. Ha a jólét fogalmát a közvetlen anyagi viszonyoknál szélesebben értelmezzük, akkor a generációk összehasonlításakor figyelembe kell venni azt is, hogy az egyes nemzedékek tagjainak mekkora hányada számíthat nyugdíjas éveiben gyermekei és házastársa támogatására, illetve mekkora részük kénytelen egyedül élni.

Tanulmányukban a szerzők ebben a tágabb, a demográfiai döntések imént említett kettős szerepét hangsúlyozó megközelítésben vizsgálják, vajon a „baby boom”-nemzedék tagjainak életszínvonala valóban rosszabb-e annál, amit szüleiknek sikerült kivívniuk maguknak. Az elemzés az életkörülmények három területére: a jövedelemre, a felhalmozott anyagi értékekre — vagyis a vagyponra — és a családi viszonyokra terjed ki. A felhasznált adatok részben a Current Population Survey mágnesszalagon tárolt felvételeiből, részben pedig publikált hivatalos statisztikai kiadványokból származnak.

A kutatás során a szerzők nem meghatározott időpontokban, hanem az életciklus azonos szakaszaiban vetik egybe a két generáció helyzetét. Ily módon sikerül kiküszöbölni azt a torzítást, ami abból fakad, hogy a szülői nemzedék tagjai pályájukon értelemszerűen mindig előbbre tartanak gyermekeiknél, következésképpen az azonos időpontban történő összehasonlítás a karrierje csúcsán levő szülői nemzedéket állítana szembe egy olyan generációval, amely még csak nemrég lépett be a munkaerőpiacra. Az alkalmazott megoldás hátránya ugyanakkor, hogy — mivel az egyes életciklusszakaszokhoz tartozó adatok nemzedékenként más-más időpontra vonatkoznak — a gazdasági élet hullámzásai elfedhetik a valódi generációs különbségeket. Ennek veszélye azonban ebben a kutatásban csekély, a vizsgált időszak nagy részében ugyanis nem következett be éles fordulat a gazdaságban (a munkanélküliség szintje egy-egy évet leszámítva végig 5-6 százalék körül mozgott).

Az életszínvonal első elemét, a jövedelmi helyzetet a kutatók nem a hagyományosan alkalmazott mutatókkal — a családfő átlagkeresetével vagy a teljes családi jövedelemmel — igyekeznek megragadni. Ehelyett egy olyan mérőszámot választanak, amely a többenél jobban tükrözi a háztartások nagyságában és összetételében meglevő eltéréseket. Ez a mutató az ún. egy felnőttnek megfelelő családtagra jutó jövedelem (income per adult equivalent), amely — hasonlóan a Magyarországon alkalmazott háztartási egység fogalmához — a felnőtteknél kisebb súlyt ad a gyermekeknek, a családnagyság hatását pedig úgy veszi figyelembe, hogy a második, harmadik stb. családtaghoz az elsőnél kisebb súlyt rendel. Az így kiszámított jövedelem időbeli összehasonlítását megkönnyítendő, a szerzők az infláció mértékével korrigálják az adatokat.

A jövedelem tekintetében az elemzési eredmények egyértelműen cáfolják a „baby boom”-nemzedék alacsonyabb életszínvonalára vonatkozó megállapításokat. A háború utáni születési csúcs idején világra jöttek életciklusuk minden eddigi szakaszában jobban kerestek, mint szüleik nemzedéke. Az 1946 és 1950 között születettek például 40—44 éves korukban 15 000 dollárt meghaladó éves jövedelemmel rendelkeztek, miközben a szülői generációban (az 1921 és 1925 között születettek körében) ez az érték a 10 000 dollárt sem érte el. Hasonlóképpen a „baby boom”-nemzedék utolsó tagjai (azok, akik 1961 és 1965 között jöttek világra) 25—29 évesen már csaknem 15 000 dolláros évi jövedelmet mondhattak magukénak, míg szüleik generációjának jövedelme hasonló életkorban 10 000 dollár alatt maradt. Összességében elmondható, hogy a

„baby boom”-nemzedék jövedelme közel 70 százalékkal meghaladja a szülői generáció jövedelmét.

Kérdés azonban, fennmarad-e a „baby boom”-nemzedék előnye szüleivel szemben az életciklus utolsó szakaszaiban, vagyis a nyugdíjas években is. Bár az erre vonatkozó adatok értelemszerűen hiányosak — hiszen a legfiatalabbak még igen messze vannak az öregségtől —, a háború után születetteknek, úgy tűnik, sikerül megőrizniük kedvező helyzetüket. A fiatalabb életkorban élvezett magasabb jövedelem ugyanis — az adatok tanúsága szerint — magas jövedelmet valószínűsít idősebb korban is; igen ritkán fordul elő, hogy az egyes generációk életciklus-specifikus jövedelmi görbéi keresztezik egymást. Az egyes görbék meredeksége mindazonáltal nem teljesen egyforma: a „baby boom”-nemzedék esetében a jövedelem kisebb mértékben emelkedik az életkor előrehaladtával. Ebből pedig arra lehet következtetni, hogy az életciklus vége felé a „baby boom”-nemzedék előnye szüleivel szemben várhatóan valamelyest csekélyebb lesz, mint jelenleg.

Ami az életszínvonal második elemét, a felhalmozott vagyont illeti, itt a „baby boom”-nemzedék helyzete hasonlóan kedvező, mint volt a jövedelem esetében. Igaz ugyan, hogy például a lakástulajdonosok aránya a fiatal generációban alig vagy egyáltalán nem magasabb, mint a szülők körében, ez azonban elsősorban az 1980-as évek rendkívül magas ingatlanáraival magyarázható. A háború utáni két évtizedben világra jött fiatalok ugyanis épp akkor léptek családalapítási és lakásvásárlási korbá, amikor a lakások a csillagokig emelkedtek. Ha viszont az adósságokkal csökkentett nettó vagyont nézzük, akkor a „baby boom”-nemzedék előnye már egyértelmű. Míg például az 1945 és 1954 között születettek nettó vagyona (1989. évi dollárban számolva) 35—44 éves korukban meghaladta az 50 000 dollárt, addig az 1918 és 1927 közötti évjáratokban ugyanez az érték a 25 000 dollárt sem érte el.

Míg az életszínvonal tisztán anyagi vonatkozásaiban — legyen szó akár a jövedelemről, akár a vagyonról — a „baby boom”-nemzedék lényegesen jobb helyzetben van szüleivel, az életkörülmények nem anyagi vetületét tekintve az összehasonlítás végeredménye sokkal kedvezőtlenebb. A fiatalabb generáció tagjai között jóval több az egyedülálló, a családban élők körében pedig nagyobb a gyermektelenek aránya. Ennek következtében a háború utáni demográfiai csúcs idején születettek életciklusuk utolsó szakaszában szüleiknél kevésbé számíthatnak családtagjaik támogatására.

Ha az életszínvonal három különböző vetületével — a jövedelemmel, a vagyonnal és a családi

viszonyokkal — kapcsolatos eredményeket egymás mellé állítjuk, az összefüggés nyilvánvaló: anyagi téren a „baby boom”-nemzedék tagjai felülmúlják szüleik generációját, ezt azonban olyan demográfiai magatartással — a családalapításról való lemondással, illetve a gyermekszám korlátozásával — si-

került csak elérniük, amely hátrányba hozta őket a jólét nem anyagi természetű összetevőit illetően. A fiatalabb generációk családi életük rovására vásárolták meg maguknak jobb anyagi helyzetüket.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

DEMOGRÁFIA — TÁRSADALOMSTATISZTIKA

CHOGUIL, CH. L.—MANCHIN, R.:

TÁRSADALMI PROBLÉMÁK A GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS SORÁN MAGYARORSZÁGON

(A further consideration of the human aspects of economic readjustment in Hungary.) — *Social Indicators Research*. 1994. 1. sz. 73—90. p.

A szerzők tanulmányukban a kelet- és közép-európai országokban zajló gazdasági átalakítást kísérő társadalmi hatásokra hívják fel a figyelmet. A nyugati szakértők és tanácsadók körében az utóbbi években ez a kérdés nem kapott kellő hangsúlyt, következésképpen kevés magyarázatot tudtak adni a gazdasági átmenettel kapcsolatos társadalmi feszültségekre.

A Gallup Közvéleménykutató Intézet szakemberei — a Pénzügyminisztérium megbízásából — reprezentatív vizsgálatokat végeztek, amelyekben arra keresték a választ, hogy miképpen reagál a magyar lakosság a gazdasági átalakulással kapcsolatosan felmerülő társadalmi problémákra. Ezen belül is három kérdést emeltek ki: a munkanélküliséget, a fogyasztói árak emelkedését és a szegénységet. A szegénységet alapvetően a munkanélküliséggel és az árak emelkedésével összefüggésben vizsgálták, és mérésénél a családi jövedelmek nagyságát vették figyelembe. Három jövedelmi kategóriát állapítottak meg, ahol az alsó jövedelmi kategóriába tartozók jövedelme megegyezett a Központi Statisztikai Hivatal által számított társadalmilag szükséges minimum összegével. Számításaik szerint a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozott a lakosság 7 százaléka, a közepes és a magas jövedelmi kategóriához tartozók aránya pedig 83, illetve 10 százalék volt.

A vizsgálatra 1991—1992-ben került sor, havonta 1000, illetve 1500 fős mintán, és a közreadott elemzés 18 hónap adatai alapján mutatja be a munkanélküliséggel, az inflációval és a szegénységgel kapcsolatos lakossági attitűdöket.

A kapott adatok azt tükrözték, hogy az alacsonyabb jövedelműek, tehát a szegény rétegek sokkal jobban félnek a munkanélküliségtől, mint a kedve-

zőbb jövedelmi helyzetűek. A legutolsó időpontra, tehát 1992 júniusára vonatkozó adatok szerint az alacsony jövedelműeknek 61 százaléka tartott attól, hogy a közeljövőben esetleg munkanélküli lehet, a közepes és a magas jövedelműeknél 51, illetve 36 százalék volt a megfelelő érték. Az alacsonyabb jövedelműek körében tapasztalt viszonylag magas érték azzal magyarázható, hogy az e rétegbe tartozók munkaerőpiaci pozíciója gyenge, tekintve, hogy körükben meglehetősen magas az alacsony iskolai végzettséggel, illetve a szakképzettséggel nem rendelkezők aránya.

Érthető, hogy az alacsony jövedelműek sokkal nehezebben viselik el a növekvő inflációval együtt járó megélhetési problémákat. Az e csoportba tartozók 49 százaléka vélte úgy, hogy az infláció mértéke a családja számára elviselhetetlen, a közepes és a magas jövedelműek csoportjában pedig 38, illetve 22 százalék volt a megfelelő érték.

A vizsgált összefüggések alapján azonban az is kiderült, hogy az átalakulás terhei nem csupán a jövedelmi helyzet, hanem a lakóhely jellege szerint is meglehetősen egyenlőtlenül oszlanak meg. Különösen nagyok a különbségek a munkanélküliséggel kapcsolatos attitűdökben. A Budapesten élőknek 38 százaléka tartotta lehetségesnek, hogy a közeljövőben munkanélküli lehet, a falvakban viszont 60 százalékot tett ki a hasonlóan vélekedők aránya. Mindehhez azt is hozzá kell tenni, hogy ezeket a lakossági érzékeléseket valós tények teszik megalapozottá, hiszen a falusi népesség körében a munkanélküliségi ráta jóval magasabb, mint a városiaknál.

Észrevehető különbségek figyelhetők meg az infláció érzékelésében is, bár e tekintetben a településtípusok közötti eltérés jóval kisebb mértékű, mint a munkanélküliség esetében. A fővárosban élőknek 32 százaléka minősítette elviselhetetlennek az infláció nagyságát, a többi városban 38 százalék, a falvakban 41 százalék volt e mutató értéke. Sőt, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a megkérdezettek saját családjukban miként érzékelték az infláció hatását, akkor a tények azt mutatták, hogy e téren nem volt számottevő különbség a városokban, illetve a falvakban élők között.

viszonyokkal — kapcsolatos eredményeket egymás mellé állítjuk, az összefüggés nyilvánvaló: anyagi téren a „baby boom”-nemzedék tagjai felülmúlják szüleik generációját, ezt azonban olyan demográfiai magatartással — a családalapításról való lemondással, illetve a gyermekszám korlátozásával — si-

került csak elérniük, amely hátrányba hozta őket a jólét nem anyagi természetű összetevőit illetően. A fiatalabb generációk családi életük rovására vásárolták meg maguknak jobb anyagi helyzetüket.

(Ism.: *Moksony Ferenc*)

DEMOGRÁFIA — TÁRSADALOMSTATISZTIKA

CHOGUIL, CH. L.—MANCHIN, R.:

TÁRSADALMI PROBLÉMÁK A GAZDASÁGI ÁTALAKULÁS SORÁN MAGYARORSZÁGON

(A further consideration of the human aspects of economic readjustment in Hungary.) — *Social Indicators Research*. 1994. 1. sz. 73—90. p.

A szerzők tanulmányukban a kelet- és közép-európai országokban zajló gazdasági átalakítást kísérő társadalmi hatásokra hívják fel a figyelmet. A nyugati szakértők és tanácsadók körében az utóbbi években ez a kérdés nem kapott kellő hangsúlyt, következésképpen kevés magyarázatot tudtak adni a gazdasági átmenettel kapcsolatos társadalmi feszültségekre.

A Gallup Közvéleménykutató Intézet szakemberei — a Pénzügyminisztérium megbízásából — reprezentatív vizsgálatokat végeztek, amelyekben arra keresték a választ, hogy miképpen reagál a magyar lakosság a gazdasági átalakulással kapcsolatosan felmerülő társadalmi problémákra. Ezen belül is három kérdést emeltek ki: a munkanélküliséget, a fogyasztói árak emelkedését és a szegénységet. A szegénységet alapvetően a munkanélküliséggel és az árak emelkedésével összefüggésben vizsgálták, és mérésénél a családi jövedelmek nagyságát vették figyelembe. Három jövedelmi kategóriát állapítottak meg, ahol az alsó jövedelmi kategóriába tartozók jövedelme megegyezett a Központi Statisztikai Hivatal által számított társadalmilag szükséges minimum összegével. Számításaik szerint a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozott a lakosság 7 százaléka, a közepes és a magas jövedelmi kategóriához tartozók aránya pedig 83, illetve 10 százalék volt.

A vizsgálatra 1991—1992-ben került sor, havonta 1000, illetve 1500 fős mintán, és a közreadott elemzés 18 hónap adatai alapján mutatja be a munkanélküliséggel, az inflációval és a szegénységgel kapcsolatos lakossági attitűdöket.

A kapott adatok azt tükrözték, hogy az alacsonyabb jövedelműek, tehát a szegény rétegek sokkal jobban félnek a munkanélküliségtől, mint a kedve-

zőbb jövedelmi helyzetűek. A legutolsó időpontra, tehát 1992 júniusára vonatkozó adatok szerint az alacsony jövedelműeknek 61 százaléka tartott attól, hogy a közeljövőben esetleg munkanélküli lehet, a közepes és a magas jövedelműeknél 51, illetve 36 százalék volt a megfelelő érték. Az alacsonyabb jövedelműek körében tapasztalt viszonylag magas érték azzal magyarázható, hogy az e rétegbe tartozók munkaerőpiaci pozíciója gyenge, tekintve, hogy körükben meglehetősen magas az alacsony iskolai végzettséggel, illetve a szakképzettséggel nem rendelkezők aránya.

Érthető, hogy az alacsony jövedelműek sokkal nehezebben viselik el a növekvő inflációval együtt járó megélhetési problémákat. Az e csoportba tartozók 49 százaléka vélte úgy, hogy az infláció mértéke a családja számára elviselhetetlen, a közepes és a magas jövedelműek csoportjában pedig 38, illetve 22 százalék volt a megfelelő érték.

A vizsgált összefüggések alapján azonban az is kiderült, hogy az átalakulás terhei nem csupán a jövedelmi helyzet, hanem a lakóhely jellege szerint is meglehetősen egyenlőtlenül oszlanak meg. Különösen nagyok a különbségek a munkanélküliséggel kapcsolatos attitűdökben. A Budapesten élőknek 38 százaléka tartotta lehetségesnek, hogy a közeljövőben munkanélküli lehet, a falvakban viszont 60 százalékot tett ki a hasonlóan vélekedők aránya. Mindehhez azt is hozzá kell tenni, hogy ezeket a lakossági érzékeléseket valós tények teszik megalapozottá, hiszen a falusi népesség körében a munkanélküliségi ráta jóval magasabb, mint a városiaknál.

Észrevehető különbségek figyelhetők meg az infláció érzékelésében is, bár e tekintetben a településtípusok közötti eltérés jóval kisebb mértékű, mint a munkanélküliség esetében. A fővárosban élőknek 32 százaléka minősítette elviselhetetlennek az infláció nagyságát, a többi városban 38 százalék, a falvakban 41 százalék volt e mutató értéke. Sőt, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a megkérdezettek saját családjukban miként érzékelték az infláció hatását, akkor a tények azt mutatták, hogy e téren nem volt számottevő különbség a városokban, illetve a falvakban élők között.

Az adatok alapján a szerzők azt a következtetést vonták le, hogy Magyarországon az alacsony jövedelműeket, tehát a szegény rétegekhez tartozókat, valamint a falvakban élőket lehet a gazdasági átalakulás veszteseinek tekinteni. A vizsgálati eredmények birtokában a kutatók azt remélik, hogy a kialakított vizsgálati módszereket a többi kelet- és közép-európai országban is alkalmazni lehet, és ily módon a társadalmi jelzőszámok segítségével általánosítható képet lehet majd alkotni a gazdasági átmenet társadalmi hatásairól.

(Ism.: *Harcza István*)

EGGERICKX, T.—BÉGEOT, F.:

AZ EURÓPAI NÉPSZÁMLÁLÁSOK AZ 1990-ES ÉVEKBEN

(Les recensements en Europe dans les années 1990.)
— *Population*. 1993. 6. sz. 1705—1732 p.

A hagyományos népszámlálás hitelét és feltétlen szükségességét Európában több helyen kétségbe vonják jelentős költségei, az általában csupán 10 éves gyakoriság, az adatok késedelmes közlése, egyes kérdések magánszférát sértő jellege miatt. Széles körben folynak a viták a népszámlálás pártfogói és ellenzői között más eljárások alkalmazásának lehetőségeiről.

A mai értelemben vett országos szintű népszámlálások úttörői a XVIII. századi svéd, dán és amerikai összeírások voltak, de a XIX. század második felében már az európai országok többségében rendszeres gyakorlattá vált a népszámlálások végrehajtása. Az ENSZ meghatározása szerint a népszámlálás „azon műveletek összessége, melyek során egy ország egészének vagy meghatározott részének teljes lakosságára vonatkozóan, egy adott időpontot figyelembe véve összegyűjtik, csoportosítják, értékelik, elemzik, publikálják, illetve bármely más módon közzéteszik a demográfiai, gazdasági és társadalmi adatokat.” A népszámlálás tehát statikus képet ad a népességről, annak jellemzőiről.

A népszámlálás fő kritériumai az ENSZ előírásai szerint:

— a népszámlálásnak az adott ország egész területére vagy annak egy pontosan meghatározott részére és az ott lakók összességére ki kell terjednie (esetleg pontosan definiált kivételekkel);

— minden személy adatait egyedileg kell számba venni;

— az adatokat mindenkire vonatkozóan egyidejűleg, egy adott időpontot alapul véve kell fölvenni;

— a népszámlálásokat rendszeres időközönként meg kell ismételni, hogy összehasonlítható, a jellemző tendenciák megfigyelésére alkalmas adatokat kaphassunk.

A népszámlálási adatok a legmagasabb földrajzi szinttől (ország) a lehető legkisebb földrajzi egységig (község, településrész, számlálókörzet) terjedhetnek, és mind a népesség egészéről, mind annak alcsoportjairól tartalmaznak információkat. A klasszikus értelemben vett népszámlálások értelmét és eljárásait azonban egyre több bírálat éri.

A magánéleti szférába való beavatkozás égető problémája például az 1970-es években Hollandiában a hagyományos népszámlálás felszámolásához vezetett. A Német Szövetségi Köztársaság 1983-ra tervezett népszámlálását pedig olyan bojkottkampány előzte meg, hogy végül csak 1987-ben tudták végrehajtani. Más országokban is jelentkeztek ilyen mozgalmak, de nem volt érdemleges hatásuk. A közvéleményt mindenesetre ajánlatos meggyőzni a népszámlálás fontosságáról és az adatok bizalmas kezeléséről, ellenkező esetben ugyanis nagy valószínűséggel megnő a válaszmegtagadások és a szándékosan félrevezető információk aránya. A népszámlálás elleni egyik fő érv, hogy rendkívül költséges. Mindenütt a legkülönbözőbb módokon törekednek a költségek csökkentésére. Ezek egyike a kérdőív lerövidítése, ami a költségek és a válaszadói terhek csökkentése szempontjából valóban hatásos, csak éppen szegényebbé teszi a tartalmat.

A klasszikus népszámlálásokat érintő bírálatokkal egyidejűleg az adatgyűjtések más formái jelentek meg. Itt elsősorban a mintavételes felvételekről és az adminisztratív nyilvántartások alkalmazásáról van szó. Ez elég sajátos helyzet, ugyanis a népszámlálásnak éppen olyan eljárások teremtenek konkurenciát, amelyeknek kiindulópontja a népszámlálás. Összességében egyelőre mégis a hagyományos népszámlálásokat alkalmazzák általában, csupán Hollandia és a skandináv országok tértek le arról az útról. Dániában például 1976 óta használják a nyilvántartásokat népszámlálási célra. 1991-ben 7 különböző regiszter adataira építették a „népszámlálást”. Svédországban az 1985. és 1990. évi népszámláláshoz az adminisztratív nyilvántartásokból és egy egyszerűsített kérdőívre adott válaszokból állították össze az adatokat. Finnországban a regiszterek mellett a munkaerő-felmérés és egy hagyományos minicenzus információit kombinálták. Hasonlóképpen több forrásból álltak össze Norvégia 1990. évi népszámlálási jellegű adatai is.

Skandináviában tehát a népszámlálások a nyilvántartásokra alapulnak. Melyek ennek az eljárásnak az előnyei és hátrányai? Előnyei:

— nagyobb gyakorisággal végezhető, mivel az adatokat a meglévő nyilvántartásokból lehet nyerni;

Az adatok alapján a szerzők azt a következtetést vonták le, hogy Magyarországon az alacsony jövedelműeket, tehát a szegény rétegekhez tartozókat, valamint a falvakban élőket lehet a gazdasági átalakulás veszteseinek tekinteni. A vizsgálati eredmények birtokában a kutatók azt remélik, hogy a kialakított vizsgálati módszereket a többi kelet- és közép-európai országban is alkalmazni lehet, és ily módon a társadalmi jelzőszámok segítségével általánosítható képet lehet majd alkotni a gazdasági átmenet társadalmi hatásairól.

(Ism.: *Harcza István*)

EGGERICKX, T.—BÉGEOT, F.:

AZ EURÓPAI NÉPSZÁMLÁLÁSOK AZ 1990-ES ÉVEKBEN

(Les recensements en Europe dans les années 1990.)
— *Population*. 1993. 6. sz. 1705—1732 p.

A hagyományos népszámlálás hitelét és feltétlen szükségességét Európában több helyen kétségbe vonják jelentős költségei, az általában csupán 10 éves gyakoriság, az adatok késedelmes közlése, egyes kérdések magánszférát sértő jellege miatt. Széles körben folynak a viták a népszámlálás pártfogói és ellenzői között más eljárások alkalmazásának lehetőségeiről.

A mai értelemben vett országos szintű népszámlálások úttörői a XVIII. századi svéd, dán és amerikai összeírások voltak, de a XIX. század második felében már az európai országok többségében rendszeres gyakorlattá vált a népszámlálások végrehajtása. Az ENSZ meghatározása szerint a népszámlálás „azon műveletek összessége, melyek során egy ország egészének vagy meghatározott részének teljes lakosságára vonatkozóan, egy adott időpontot figyelembe véve összegyűjtik, csoportosítják, értékelik, elemzik, publikálják, illetve bármely más módon közzéteszik a demográfiai, gazdasági és társadalmi adatokat.” A népszámlálás tehát statikus képet ad a népességről, annak jellemzőiről.

A népszámlálás fő kritériumai az ENSZ előírásai szerint:

- a népszámlálásnak az adott ország egész területére vagy annak egy pontosan meghatározott részére és az ott lakók összességére ki kell terjednie (esetleg pontosan definiált kivételekkel);
- minden személy adatait egyedileg kell számba venni;
- az adatokat mindenkire vonatkozóan egyidejűleg, egy adott időpontot alapul véve kell fölvenni;
- a népszámlálásokat rendszeres időközönként meg kell ismételni, hogy összehasonlítható, a jellemző tendenciák megfigyelésére alkalmas adatokat kaphassunk.

A népszámlálási adatok a legmagasabb földrajzi szinttől (ország) a lehető legkisebb földrajzi egységig (község, településrész, számlálókörzet) terjedhetnek, és mind a népesség egészéről, mind annak alcsoportjairól tartalmaznak információkat. A klasszikus értelemben vett népszámlálások értelmét és eljárásait azonban egyre több bírálat éri.

A magánéleti szférába való beavatkozás égető problémája például az 1970-es években Hollandiában a hagyományos népszámlálás felszámolásához vezetett. A Német Szövetségi Köztársaság 1983-ra tervezett népszámlálását pedig olyan bojkottkampány előzte meg, hogy végül csak 1987-ben tudták végrehajtani. Más országokban is jelentkeztek ilyen mozgalmak, de nem volt érdemleges hatásuk. A közvéleményt mindenesetre ajánlatos meggyőzni a népszámlálás fontosságáról és az adatok bizalmas kezeléséről, ellenkező esetben ugyanis nagy valószínűséggel megnő a válaszmegtagadások és a szándékosan félrevezető információk aránya. A népszámlálás elleni egyik fő érv, hogy rendkívül költséges. Mindenütt a legkülönbözőbb módokon törekednek a költségek csökkentésére. Ezek egyike a kérdőív lerövidítése, ami a költségek és a válaszadói terhek csökkentése szempontjából valóban hatásos, csak éppen szegényebbé teszi a tartalmat.

A klasszikus népszámlálásokat érintő bírálatokkal egyidejűleg az adatgyűjtések más formái jelentek meg. Itt elsősorban a mintavételes felvételekről és az adminisztratív nyilvántartások alkalmazásáról van szó. Ez elég sajátos helyzet, ugyanis a népszámlálásnak éppen olyan eljárások teremtenek konkurenciát, amelyeknek kiindulópontja a népszámlálás. Összességében egyelőre mégis a hagyományos népszámlálásokat alkalmazzák általában, csupán Hollandia és a skandináv országok tértek le arról az útról. Dániában például 1976 óta használják a nyilvántartásokat népszámlálási célra. 1991-ben 7 különböző regiszter adataira építették a „népszámlálást”. Svédországban az 1985. és 1990. évi népszámláláshoz az adminisztratív nyilvántartásokból és egy egyszerűsített kérdőívre adott válaszokból állították össze az adatokat. Finnországban a regiszterek mellett a munkaerő-felmérés és egy hagyományos minicenzus információit kombinálták. Hasonlóképpen több forrásból álltak össze Norvégia 1990. évi népszámlálási jellegű adatai is.

Skandináviában tehát a népszámlálások a nyilvántartásokra alapulnak. Melyek ennek az eljárásnak az előnyei és hátrányai? Előnyei:

- nagyobb gyakorisággal végezhető, mivel az adatokat a meglévő nyilvántartásokból lehet nyerni;

— a vizsgálatok jobban mutatják a változásokat, mint a 10 évenkénti adatgyűjtések, amelyeknél csupán néhány visszatekintő kérdést lehet feltenni;

— mivel az adatokat a közigazgatás hétköznapi munkája során gyűjtik, az eljárás elvileg semmiféle terhet nem jelent a lakosság számára;

— a költségek jelentősen alacsonyabbak, mint egy hagyományos népszámlálás esetében, ugyanis csupán az adatokhoz való hozzáférést, a rögzítést, a statisztikai táblázatok előállítását és az információk közzétételét kell megfizetni.

A hátrányok között a legjelentősebb, hogy egy nyilvántartási adatokból összeállított információ a nyilvántartásokban szereplő ismérvekre korlátozódik. Így például nem lehet a munkába járás módját és időtartamát megismerni. Ez óhatatlanul az információtartalom szegényedését jelenti a népszámlálás lehetőségeihez képest.

Számos más országban is léteznek központi és/vagy helyi népesség-nyilvántartási rendszerek, de ezekhez nem kapcsolódnak más ismérveket tartalmazó regiszterek, másfelől megbízhatóságuk sem megfelelő ahhoz, hogy egyhamar a hagyományos népszámlálások akár részleges helyettesítésére alkalmasak legyenek. Talán csak a Benelux-országok jelenthetnek kivételt. Hollandiában például a népszámlálás eltörlését követően három információforrásra alapozva szerzik meg a népesség demográfiai és társadalmi-gazdasági állapotára vonatkozó legfontosabb adatokat. A rendszer alapját itt a helyi népesség-nyilvántartási adatok szolgáltatják. Ehhez kapcsolódnak a mintavételes munkaerő-felmérés és a lakásfelvétel adatai. A holland szakemberek szerint ez az eljárás mind az adatok tartalmát, mind a változások követését, a feldolgozás gyorsaságát és a költségeket tekintve előnyös módon pótolja a klasszikus népszámlálást. Kérdés ugyanakkor, hogy az adatgyűjtés mintavételes része megfelelő reprezentativitást képes-e biztosítani egyes népességcsoportokra vagy kisebb területi egységekre is.

A teljes körű népszámlálások helyettesítésének módjaira vonatkozó körképhez hozzátartoznak még az ún. mikrocenzusok (például 1991-ben Németországban egy százalékos mintán), illetve az olyan népszámlálások, amelyeknél a kérdések egy részét nem teszik fel teljeskörűen (például 1990-ben a magyar népszámlálásnál, ahol a népesség 20 százalékának részletesebb kérdőíveket kellett kitöltenie).

Összefoglalva megállapítható tehát, hogy az Európában használatos adatgyűjtési eljárások egyike sem jelenti az egyedüli üdvözítő megoldást, mindegyiknek vannak előnyei, de bizonyos kedvezőtlen oldalai is. Ezért talán nem is arról kellene vitatkozni, hogy a népszámlálást fenn kell-e tartani vagy ki kell-e iktatni, hanem inkább a célokat és a

tartalmat kell újrafogalmazni az információszerzés eszközeinek összetett rendszerében. Az ENSZ a nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében mind tartalmi szempontból, mind időben kívánatosnak tartja a népszámlálások összehangolását. Az európai országok többsége a nemzetközi ajánlásnak megfelelően 1990-ben vagy 1991-ben tartotta legutóbbi népszámlálását. A tartalmi azonosságot a népesség demográfiai összetételére és néhány más ismérvre vonatkozó kérdéseken túl azonban már jóval kisebb mértékben lehetett biztosítani. Bizonyos kérdések a pénzügyi korlátozásoknak estek áldozatul, másokat a lakosság kedvezőtlen reakciójától való félelem miatt töröltek a programból egyes országokban. (Ilyenek voltak például a házasságkötésekre vagy az élveszületett gyermekek számára vonatkozó kérdések.) Más kérdéseket, bizonyos új helyzetekhez alkalmazkodva, módosítani kellett a korábban megszokott formához képest. Az ENSZ népszámlálási ajánlásai éppen a nemzetközi összehasonlítás és a nemzeti sajátosságok figyelembevételének kettős igénye miatt osztják a programot „alapvető” és „kiegészítő” kérdéscsoportokra.

Az összehasonlító vizsgálatok másfajta akadályát jelentik az egyes fogalmakhoz tartozó meghatározások és csoportosítások eltérései. Vegyünk például egy olyan egyszerűnek tűnő fogalmat, mint a népesség. A népszámlálás az adott területi egységen élő jogi és/vagy tényleges népességet veszi számba. Az előbbi az adott helyen rendszerint lakó népességet, az utóbbi a népszámlálás eszmei időpontjában jelenlevők összességét jelenti. A „jelenlevők”, „távollevők” és „látogatók” kategóriáinak alkalmazásával általában megoldható, hogy a különböző népességfogalmaknak megfelelő adatok összeegyeztethetők legyenek. A távollevők máshol történő összeírása, majd egyeztetése azonban sokszor alulszámlálást vagy kettős összeírásokat eredményez. A probléma nagyságát jól példázza az 1981. évi görög népszámlálás esete, amikor is Nagy-Athén jelenlevő népességét 3 025 000-nek, állandó népességét 2 275 000-nek találták, ráadásul a jelenlevő népességnek alig 55 százaléka volt tényleges athéni lakos, a jog szerint athéni lakosoknak pedig mintegy negyedét a fővároson kívüli körzetekben írták össze. Az 1990. évi magyar népszámlálás szerint Budapest jelenlevő népességéből 11 százalék ideiglenes lakos volt, sőt ez az arány a 15—39 éves korcsoportban elérte a 18 százalékot.

Találhatunk azonban más, egyszerűnek látszó fogalmakat is, amelyek problémát jelentenek. A családi állapot meghatározásánál például csaknem valamennyi országban legalább a nőtlen/hajadon, házas, elvált és özvegy csoportosítást használják.

Egyes országok azonban még hozzáteszik ehhez a külön élők kategóriáját. Már nem egységes az elbírálás, hogy az ide tartozókat a házasokhoz vagy az elváltakhoz sorolják-e.

Végül tekintsük át a népszámlálási adatok megbízhatóságának kérdéskörét. A népszámlálási összeírás során előfordulnak válaszadási pontatlanságok, megtagadások, kihagyások és kettős számbavételek is. Nagyon fontos ezek nagyságának megállapítása, egyfelől az adatfelhasználók korrekt tájékoztatása, másfelől a következő népszámlálás megfelelő előkészítése érdekében. Lehetséges például, hogy a kérdések jobb megfogalmazásával vagy az összeírási utasítások pontosításával javítható lesz az adatok megbízhatósága. A hiteles információk szempontjából létfontosságú a lakosság részéről megnyilvánuló fogadtatás és bizalom. 1991-ben Belgiumban a lakosság népszámlálással kapcsolatos érzelmeire vonatkozóan végeztek felmérést. Kiderült, hogy az összeírtak általában válaszoltak a kérdésekre, de legtöbbjüknek kétségei voltak annak hasznosságát illetően, egyesek zúgolódtak egyes kérdések láttán, mivel nem tartották odaillőnek, „... és igyekeztek az egészen minél hamarabb túllenni.” Elengedhetetlenül fontos tehát, hogy a la-

kosságban tudatosuljon a népszámlálás fontossága, és ne érezze azt alapvető szabadságjogai akár legcsekélyebb megsértésének sem. E tekintetben alapvető az összeírók képzésének és a hatékony propagandának a szerepe.

A teljeskörűség követelményét illetően az ezzel kapcsolatos információkat szolgáltató országok a kihagyások mértékét általában elfogadhatónak jelezték (a szokásos 2 százalékos norma körül), kivéve Portugáliát, ahol ez elérte a 6,3 százalékot, de Belgiumban is több mint 3 százalék volt. Különösen egyes csoportok — bevándoroltak, illegálisan tartózkodó személyek, hajléktalanok — esetében nehéz az összeírás végrehajtása. A teljeskörűség elérésére is igaz azonban, hogy nagymértékben függ az összeírók számától és hozzáértésétől.

Mind az adott válaszok pontosságának, mind az összeírás teljeskörűségének ellenőrzésére különféle eljárásokat használnak. Egyes országokban a nyilvántartások adataival vagy más forrásokból származó becslésekkel vetik össze a népszámlálási adatokat, mások az ENSZ ajánlásait követve speciális utóellenőrzési összeírást tartanak a népszámlálási program szerves részeként.

(Ism.: Rózsa Gábor)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE statistique de la France: Résultats de 1993. Institut National de la Statistique et des Études Économiques. 1984. Paris. INSÉE. 1993. XXIV, 856, 30 p.

Franciaország statisztikai évkönyve, Az 1993. évi eredmények.

I—033—B—0003/1993

STATISTICAL abstract, 1991. Department of Statistics and Research Ministry of Finance. Nicosia. Min. of Finance. 1993. XXVI, 607 p., 1 térk.

Ciprus statisztikai áttekintése, 1991.

I—048—C—0001/1991

STATISTICAL abstract of Israel, 1993. Central Bureau of Statistics. Jerusalem. CBS. 1993. 806 p.

Ízrael statisztikai évkönyve, 1993.

I—057—C—0001/1993

STATISTICAL abstract of Latin America, 1993. UCLA. Los Angeles, Calif. UCLA. 1993. XXVIII, p. 642—1369.

Latin-Amerika statisztikai összefoglalója, 1993.

I—072—B—0164/30/2

STATISTISCHES Jahrbuch der Stadt Wien, 1991. Magistrat der Stadt Wien; bearb. im Statistischen Amt der Stadt Wien. Wien. Magistrat der Stadt Wien. 1992. 433 p.

Bécs statisztikai évkönyve, 1991.

I—002—C—0039/1991

STATISTISCHES Taschenbuch für das Saarland, 1993. Statistisches Amt des Saarlandes. Saarbrücken. Stat. Amt des Saarlandes. 1993. 170 p.

A Saar-vidék statisztikai zsebkönyve, 1993.

I—004—D—0006/1993

STATISTISK årsbok Göteborg, 1993. Göteborgs stadskansli. Göteborg. Göteborgs stadskansli. 1993. 269 p.

Göteborg statisztikai évkönyve, 1993.

I—041—C—0117/1993

TÜRKIYE istatistik yilligi, 1993. Statistical yearbook of Turkey. Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara. DIE. 1993. XXII, 716 p.

Törökország statisztikai évkönyve, 1993.

I—050—B—0005/1993

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

FUNCTIONAL analysis, optimization and mathematical economics. A collection of papers dedicated to the memory of Leonid Vital'evich Kantorovich. New York [etc.], Oxford Univ. Press. 1990. XIV, 341 p.

Funkcionálanalízis, optimalizálás és matematikai közgazdaságtudomány.

716715

Egyes országok azonban még hozzáteszik ehhez a külön élők kategóriáját. Már nem egységes az elbírálás, hogy az ide tartozókat a házasokhoz vagy az elváltakhoz sorolják-e.

Végül tekintsük át a népszámlálási adatok megbízhatóságának kérdéskörét. A népszámlálási összeírás során előfordulnak válaszadási pontatlanságok, megtagadások, kihagyások és kettős számbavételek is. Nagyon fontos ezek nagyságának megállapítása, egyfelől az adatfelhasználók korrekt tájékoztatása, másfelől a következő népszámlálás megfelelő előkészítése érdekében. Lehetséges például, hogy a kérdések jobb megfogalmazásával vagy az összeírási utasítások pontosításával javítható lesz az adatok megbízhatósága. A hiteles információk szempontjából létfontosságú a lakosság részéről megnyilvánuló fogadtatás és bizalom. 1991-ben Belgiumban a lakosság népszámlálással kapcsolatos érzelmeire vonatkozóan végeztek felmérést. Kiderült, hogy az összeírtak általában válaszoltak a kérdésekre, de legtöbbjüknek kétségei voltak annak hasznosságát illetően, egyesek zúgolódtak egyes kérdések láttán, mivel nem tartották odaillőnek, „... és igyekeztek az egészen minél hamarabb túllenni.” Elengedhetetlenül fontos tehát, hogy a la-

kosságban tudatosuljon a népszámlálás fontossága, és ne érezze azt alapvető szabadságjogai akár legcsekélyebb megsértésének sem. E tekintetben alapvető az összeírók képzésének és a hatékony propagandának a szerepe.

A teljeskörűség követelményét illetően az ezzel kapcsolatos információkat szolgáltató országok a kihagyások mértékét általában elfogadhatónak jelezték (a szokásos 2 százalékos norma körül), kivéve Portugáliát, ahol ez elérte a 6,3 százalékot, de Belgiumban is több mint 3 százalék volt. Különösen egyes csoportok — bevándoroltak, illegálisan tartózkodó személyek, hajléktalanok — esetében nehéz az összeírás végrehajtása. A teljeskörűség elérésére is igaz azonban, hogy nagymértékben függ az összeírók számától és hozzáértésétől.

Mind az adott válaszok pontosságának, mind az összeírás teljeskörűségének ellenőrzésére különféle eljárásokat használnak. Egyes országokban a nyilvántartások adataival vagy más forrásokból származó becslésekkel vetik össze a népszámlálási adatokat, mások az ENSZ ajánlásait követve speciális utóellenőrzési összeírást tartanak a népszámlálási program szerves részeként.

(Ism.: Rózsa Gábor)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE statistique de la France: Résultats de 1993. Institut National de la Statistique et des Études Économiques. 1984. Paris. INSÉE. 1993. XXIV, 856, 30 p.

Franciaország statisztikai évkönyve. Az 1993. évi eredmények.

I—033—B—0003/1993

STATISTICAL abstract, 1991. Department of Statistics and Research Ministry of Finance. Nicosia. Min. of Finance. 1993. XXVI, 607 p., 1 térk.

Ciprus statisztikai áttekintése, 1991.

I—048—C—0001/1991

STATISTICAL abstract of Israel, 1993. Central Bureau of Statistics. Jerusalem. CBS. 1993. 806 p.

Ízrael statisztikai évkönyve, 1993.

I—057—C—0001/1993

STATISTICAL abstract of Latin America, 1993. UCLA. Los Angeles, Calif. UCLA. 1993. XXVIII, p. 642—1369.

Latin-Amerika statisztikai összefoglalója, 1993.

I—072—B—0164/30/2

STATISTISCHES Jahrbuch der Stadt Wien, 1991. Magistrat der Stadt Wien; bearb. im Statistischen Amt der Stadt Wien. Wien. Magistrat der Stadt Wien. 1992. 433 p.

Bécs statisztikai évkönyve, 1991.

I—002—C—0039/1991

STATISTISCHES Taschenbuch für das Saarland, 1993. Statistisches Amt des Saarlandes. Saarbrücken. Stat. Amt des Saarlandes. 1993. 170 p.

A Saar-vidék statisztikai zsebkönyve, 1993.

I—004—D—0006/1993

STATISTISK årsbok Göteborg, 1993. Göteborgs stadskansli. Göteborg. Göteborgs stadskansli. 1993. 269 p.

Göteborg statisztikai évkönyve, 1993.

I—041—C—0117/1993

TÜRKIYE istatistik yilligi, 1993. Statistical yearbook of Turkey. Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara. DIE. 1993. XXII, 716 p.

Törökország statisztikai évkönyve, 1993.

I—050—B—0005/1993

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

FUNCTIONAL analysis, optimization and mathematical economics. A collection of papers dedicated to the memory of Leonid Vital'evich Kantorovich. New York [etc.], Oxford Univ. Press. 1990. XIV, 341 p.

Funkcionálanalízis, optimalizálás és matematikai közgazdaságtudomány.

716715

HANDBOOK of mathematical economics. Amsterdam [etc.]. North-Holland. 1991. XXIX, [1523]—2264 p.

A matematikai közgazdaságtan kézikönyve.

716901

HANDBOOK of statistics. Amsterdam [etc.]. North-Holland. 1993. XVII, 992 p.

A statisztika kézikönyve. A jelfeldolgozás információelméleti és matematikai vonatkozásai és alkalmazásai.

716900

HANDBOOK of statistics. Amsterdam [etc.]. North-Holland. 1993. XX, 783 p.

A statisztika kézikönyve. Ökonometria.

717346

MARER, P.: Historically planned economies: A guide to the data. The World Bank. Washington. World Bank. 1992. XII, 264 p.

A tervezgazdaságok történeti szempontból. A statisztikai adatok forrásainak kézikönyve.

814629

MCLACHLAN, G. J.: Discriminant analysis and statistical pattern recognition. New York [etc.]. Wiley. 1992. XV, 526 p.

Diszkriminancia-elemzés és statisztikai alakfelismerés.

716708

RÜCKRECHNUNGEN gesamtwirtschaftlicher Daten für die ehemalige DDR: Beiträge zu einer Statistiktagung in Berlin. Stuttgart. Metzler-Poeschel. 1993. 84—136 p.

Az egykori NDK nemzetgazdasági adatainak átszámítása.

716726

STUDIES in the economics of uncertainty: In honor of Josef Hadar. New York [etc.]. Springer-Verl. 1989. VIII, 231 p.

A változó gazdaság. Tanulmánykötet Josef Hadar tiszteletére.

716712

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ABSTRACT of statistics on agriculture, forestry and fisheries: Japan. Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries. Tokyo. Min. of Agriculture, Forestry and Fisheries. 1993. XIV, 111 p.

Japán mezőgazdasági, erdőgazdálkodási és halászati statisztikai zsebkönyve, 1993.

I—051—C—0008/1993

AUZEBY, F.: Les équipementiers de l'automobile: Édition 1993. Françoise Auzéby, Catherine Souquet. Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. Paris. SESSI. 1993. 164 p.

A franciaországi autóipar.

I—033—C—0220

La BALANCE des paiements de la France: Rapport annuel 1991. Ministère de l'économie, des finances et du budget; Banque de France. Paris. Min. de l'écon., des finances et du budget. Banque de France. 1992. 215 p.

Franciaország fizetési mérlege, 1991.

I—033—B—0192/1991

BANK of Canada. Annual report of the Governor to the Minister of Finance and statement of accounts for the year 1993. Ottawa. Bank of Canada. 1994. 59, 61 p.

A Bank of Canada éves jelentése, 1993.

I—071—C—0061/1993

BANQUE nationale de Belgique. Rapports. Bruxelles. BNB. 1994. 244 p.

A Banque Nationale de Belgique éves jelentése, 1993.

I—038—B—0104/1993

COMÉRCIO exterior do Brasil. Importação, 1990. Ministério de Fazenda Secretaria da Receita Federal. Brasília. CIEF. 1994. 1030—4038 p.

Brazília külkereskedelmi statisztikája. Import, 1990.

I—078—B—0067/1990/1—3

CONTRIBUTED papers submitted for the 20th CI-RET Conference 1991 in Budapest Munich. CI-RET. 1992. 459 p.

A 20. CI-RET-konferenciára beküldött kiegészítő tanulmányok.

511855

CROSNIER, M.-A.: Les années Gorbatchev: L'URSS de 1985 à 1991. Marie-Agnès Crosnier, Jean Gueit, Anne de Tinguay. Paris. La Doc. française. 1993. 172 p.

Gorbacsov évei: a Szovjetunió 1985 és 1991 között.

716427

The DETERMINANTS of foreign direct investment: A survey of the evidence / United Nations Centre on Transnational Corporations. New York. UN 1992. VII, 84 p.

A közvetlen külföldi tőkeberuházás meghatározó tényezői.

813781

ECONOMIC accounts for agriculture, 1978/1991. Comptes économiques de l'agriculture. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1994. 240 p.

Az OECD-országok mezőgazdasági elszámolásai, 1978/1991.

I—033—B—0466/1978—1991

The ECONOMIC outlook for 1994. Papers presented to the Economic and Social Outlook Conference at the University of Michigan. Ann Arbor. November 18 and 19. Ann Arbor. Mich. Univ. of Michigan, cop. 1993. 324 p.

Gazdasági kilátások 1994-re. Konferenciaanyag.

717628

EMPLOYMENT and unemployment in economies in transition: Conceptual and measurement issues. Centre for Co-operation with European Economies in Transition, EUROSTAT. Paris. OECD. 1993. 129 p.

Foglalkoztatottság és munkanélküliség a most átalakuló gazdaságokban.

716428

EMPLOYMENT status survey, 1992. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo. Stat. Bureau. 1993. 661 p.

Jelentés Japán foglalkoztatottsági felméréséről, 1992. Regionális eredmények.

I—051—C—0018/1992/1

EMPLOYMENT status survey 1992. Statistics Bureau Management and Coordination Agency. Tokyo. Stat. Bureau. 1993. 677 p.

Jelentés Japán foglalkoztatottsági felméréséről, 1992.

I—051—C—0018/1992

ENERGY Statistical yearbook = Énergie, 1991. Statistical Office of the European Communities. Luxembourg. EUROSTAT. 1993. XXXV, 116 p.

Az Európai Közösségek energiastatisztikai évkönyve, 1991.

I—030—B—0011/1991

- FOREIGN trade by commodities, 1992. Series C.* OECD Department of Economics and Statistics. Paris. OECD. 1994. 469, 469, 469 p.
Az OECD-országok külkereskedelmi statisztikája, 1992.
I—033—B—0153/1992/1—3
- GUNDLACH, E.:* Die Dienstleistungsnachfrage als Determinante des wirtschaftlichen Strukturwandels. Tübingen. Mohr. 1993. XIV, 201 p.
A szolgáltatások iránti igények mint a gazdasági szerkezetváltás meghatározói.
716435
- HANDBOOK of business valuation.* New York [etc.]. Wiley. 1992. XXVI, 438 p.
Kézikönyv a gazdasági ágazatok értékeléséhez.
716707
- IMPACTS of long-range transboundary air pollution: Report prepared within the framework of the Convention on long-range transboundary air pollution.* New York. UN. 1992. V, 86 p.
Levegőtisztosítás határokon keresztül.
813772
- JAARSTATISTIEK van de buitenlandse handel, 1992.* Annual statistics of the Dutch foreign trade. Central Bureau voor de Statistiek. Voorburg. CBS. 1994. 749 p.
Hollandia külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1992.
I—037—B—0175/1992
- JUNGNICKEL, R.:* Foreign direct investment: recent trends in a changing world. Hamburg. HWWA. 1993. III, 74 p.
Közvetlen tőkeberuházás: irányzatok a változó világban.
813825
- LANDESMANN, M.:* Industrial policy and the transition in East-Central Europe. Wien. WIIW. 1993. 33 p.
Iparpolitika és gazdasági átalakulás Közép- és Kelet-Európában.
813876
- LIKENNETILASTOLLINEN vuosikirja, 1993.* Samfundstatistik årsbok. Yearbook of transport statistics. Helsinki. Tilastokeskus. 1993. 142 p.
Finnország közlekedéstatistikai évkönyve, 1993.
I—043—B—0130/1993
- MANAGEMENT of plastic wastes in the ECE region.* Economic Commission for Europe. New York. UN. 1992. [200] ism. p.
A műanyag hulladék kezelése Európa országaiban.
813769
- MANUFACTURING industry Australia, 1991/1992.* Australian Bureau of Statistics. Canberra. ABS. 1994. IV, 63 p.
Ausztrália feldolgozóipari statisztikája, 1991/1992.
I—091—B—0067/1991—1992
- MARKET reforms in socialist societies. Comparing China and Hungary.* Boulder, Colo. [etc.]. Rienner, 1989. IX, 323 p.
Gazdasági reform: Kína és Magyarország.
716494
- The MILK and dairy products market.* New York. UN. 1994. V, 43 p.
A tej- és tejtermékek világpiaca, 1992/1993.
I—031—B—0221/1992—1993/4
- NATIONALRÄKENSKAPER: Årsrapport 1980/1992.* National accounts. Stockholm. SCB. 1993. 56 p.
Svédország nemzetgazdasági elszámolásai, 1980/1992.
I—041—B—0115/1980—1992
- NATURAL gas annual, 1992.* Energy Information Administration . . . U. S. Department of Energy. Washington. U. S. Dept. of Energy EIA. 1994. IX, 206 p.
Az Egyesült Államok földgáz-statisztikája.
I—072—B—0524/1992/S
- OECD financial statistics 1993.* Statistiques financières de l'OCDE. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris. OECD. 1994. 117 p.
Az OECD-országok pénzügyi statisztikája, 1993.
I—033—C—0195/1993
- PISSULLA, P.:* Former CMEA-countries in the International Monetary Fund: Financial support and adjustment programmes. Hamburg. HWWA. 1993. 24 p.
A korábbi KGST-országok és a Nemzetközi Pénzügyi Alap.
813835
- PRESTON, L. E.:* The rules of the game in global economy: policy regimes for international business. Boston. Mass. [etc.]. Kluwer. 1992. XXIII, 292 p.
A világgazdaság játékszabályai: politikai rendszerek és a nemzetközi gazdaság.
716313
- PRODUKTIONS- und Wertschöpfungsstatistik 1991/1992.* Statistique de la production et de la valeur ajoutée. Bern. BFS. 1993. 119 p.
Svájc termelési és termelésiérték-statisztikája. A vállalatok elszámolásai, 1991/1992.
I—031—B—0274/1991—1992
- RICHTER S.—TÓTH, L. G.:* After the agreement on free trade among the Visegrád Group countries: perspectives for intra-regional trade in East-Central Europe. Wien. WIIW. 1993. 65 p.
A Visegrád-csoport országai közötti szabad kereskedelem kilátásai.
813849
- SHORT-TERM prospects for the European economies in autumn 1992.* General report prepared for the meeting of the Association d'Instituts Européens de Conjoncture Economique (AIECE). Brussels. October 29—30, 1992. Hamburg. HWWA. 1992. [6], 86 p.
Az európai gazdaságok kilátásai. Beszámolójelentés az AIECE 1992. évi konferenciájára.
813819
- SIEBERT, H.:* The big bang with the big brother. German unification in its third year. Kiel. Inst. für Weltwirtschaft. 1993. 26 p.
A német újraegyesítés három éve.
813918
- The STATE of food and agriculture.* Rome. FAO. 1993. XXII, 306 p.
A világ élelmiszer- és mezőgazdasági helyzete, 1993.
470195/1993
- TOURISMUS in Zahlen, 1993.* Statistisches Bundesamt. Stuttgart. Metzler-Poeschel. 1994. 223 p.
Németország turisztikai adatai, 1993.
I—004—B—0321/1993
- TOWARD a North American common market. Problems and prospects for a new economic community.* Boulder, Colo [etc.]. Westview Press. 1991. X, 127 p.
Az észak-amerikai közös piac megteremtése.
716744
- ULKOMAANKAUPPA, 1992.* Utrikeshandel. Foreign trade. Tullihallitus. Helsinki. Tullihallitus. 1993. 185 p.
Finnország külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1992.
I—043—B—0009/1992/2

KÜLTÜR istatistikleri, 1992. Cultural statistics. İstatistik Enstitüsü. Ankara. DIE. 1994. X, 101, [14] p., [4] t. fol. *Törökország kultúrstatistikája, 1992.*

I—050—B—0063/1992

RESEARCH in social stratification and mobility. A research annual. Greenwich. Conn. [etc.]. Jai Press. 1993. XIII, 400 p.

A társadalmi rétegződés és mobilitás kutatása, 1993.

471602/12

STATISTICS of road traffic accidents in Europe, 1994. Statistiques des accidents de la circulation routière en Europe. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1994. 113 p.

Európa közötti közlekedési baleseti statisztikája, 1994.

I—031—B—0097/1994

STRASSENVERKEHRSUNFÄLLE in der Schweiz, 1992. Accidents de la circulation routière en Suisse. Bern. BFS. 1994. 64 p.

Svájc közötti közlekedési baleseti statisztikája, 1992.

I—031—B—0237/1992

TÁRSADALOMSTATISZTIKA — EGÉSZSÉGÜGY — KULTÚRSTATISZTIKA

CRIMINAL statistics. Nicosia. Min. of Finance. 1993. 220 p.

Ciprus bűnügyi statisztikája, 1992.

I—048—B—0006/1992

DETAILED diagnoses and surgical procedures for patients discharged from short-stay hospitals. Hyattsville. Md. DHHS. 1994. III, 290 p.

Betegségek és sebészi beavatkozások kórházi betegeknél.

I—072—B—0465/1991

HEALTH and hospital statistics, 1992. Nicosia. Min. of Finance. 1993. 314 p.

Ciprus egészségügyi és kórházi statisztikája, 1992.

I—048—C—0002/1992

BEFOLKNINGSSTATISTIK, 1993. Population statistics. Stockholm. SCB. 1994. 263 p.

Svédország népességstatisztikája, 1993.

I—041—B—0112/1993/2

El *CENSO* 90 en Venezuela. Oficina Central de Estadística e Informática. Caracas. OCEI. 1992. 86, [6] p.

Venezuela 1990. évi népszámlálása.

I—077—B—0033

CENSO nacional de población y vivienda. Resultados definitivos. Características seleccionadas. Instituto Nacional de Estadística y Censos. Buenos Aires. INDEC. 1993. 475 p.

Argentína 1991. évi népszámlálása és lakásösszeírása.

I—080—B—0098/B/25

CHILD mortality in developing countries: Socio-economic differentials, trends and implications. New York. UN. IX, 129 p.

Gyermekhalandóság a fejlődő országokban: társadalmi-gazdasági különbségek, trendek és következmények.

I—072—B—0230/123

POPOLAZIONE e movimento anagrafico dei comuni anno 1992. Istituto Centrale de Statistica. Roma. ISTAT. 1994. 349 p.

Olaszország népessége és népmozgalma községenként, 1992.

I—032—C—0232/1992

AFRICA South of the Sahara. London. Europa Publ. 1994. XIX, 1012 p.

Fekete-Afrika évkönyve, 1994.

470920/1994

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS
GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 266. SZÁM

Curien, N.—Jacobzone, S.: Hogyan befolyásolja majd Európa a francia tömegközlekedést és a kommunikációs hálózatokat?

Bouttes, J. P.—Haag, D.: Villamos energia: egy hálózati iparág európai integrációja.

Sachwald, F.: A világ autópiciacának globálissá tétele: a japán nyomaték.

Crépon, B. és mások: A tudás terjesztése és az innováció bátorítása: az együttműködési megállapodások szerepe a kutatás-fejlesztésben.

Bureau, D.—Plu-Bureau, G.—Thalabard, J. C.: A kórházi kezelés gazdasági értékelése: módszerek, lehetőségek és fenyegető veszélyek.

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 425. SZÁM

Albright, S. C.: Az ütések elemzése a baseballban.

Potthoff, R. F.—Manton, K. G.—Woodbury, M. A.: A nem elérhetőségből származó torzítás javítása.

Rodgers, W. L.—Brown, C.—Duncan, G. J.: Keresetekre, ledolgozott órákra és órabérekre vonatkozó felvételi hibák.

Gönül, F.—Srinivasan, K.: Fogyasztói vásárlási szokások gyakran vásárolt termék kategóriáknál.

Harvey, A.—Koopman, S. J.: Óránkénti villamosenergia-igény előrejelzése.

Symons, M. J.—Chen, C. C.—Flynn, M. R.: Munkahelyi előírások bayesi elemzése.

Lehmann, E. L.: A Fisher és Neyman—Pearson-elméletek hipotézisek tesztelésénél: egy elmélet vagy kettő?

Rosenbaum, P. R.: Kezelési hatás Hodges—Lehmann-pont becslései megfigyelés vizsgálatoknál.

KÜLTÜR istatistikleri, 1992. Cultural statistics. İstatistik Enstitüsü. Ankara. DIE. 1994. X, 101, [14] p., [4] t. fol. *Törökország kultúrstatistikája, 1992.*

I—050—B—0063/1992

RESEARCH in social stratification and mobility. A research annual. Greenwich. Conn. [etc.]. Jai Press. 1993. XIII, 400 p.

A társadalmi rétegződés és mobilitás kutatása, 1993.

471602/12

STATISTICS of road traffic accidents in Europe, 1994. Statistiques des accidents de la circulation routière en Europe. Economic Commission for Europe. New York. UN. 1994. 113 p.

Európa közötti közlekedési baleseti statisztikája, 1994.

I—031—B—0097/1994

STRASSENVERKEHRSUNFÄLLE in der Schweiz, 1992. Accidents de la circulation routière en Suisse. Bern. BFS. 1994. 64 p.

Svájc közötti közlekedési baleseti statisztikája, 1992.

I—031—B—0237/1992

TÁRSADALOMSTATISZTIKA — EGÉSZSÉGÜGY — KULTÚRSTATISZTIKA

CRIMINAL statistics. Nicosia. Min. of Finance. 1993. 220 p.

Ciprus bűnügyi statisztikája, 1992.

I—048—B—0006/1992

DETAILED diagnoses and surgical procedures for patients discharged from short-stay hospitals. Hyattsville. Md. DHHS. 1994. III, 290 p.

Betegségek és sebészi beavatkozások kórházi betegeknél.

I—072—B—0465/1991

HEALTH and hospital statistics, 1992. Nicosia. Min. of Finance. 1993. 314 p.

Ciprus egészségügyi és kórházi statisztikája, 1992.

I—048—C—0002/1992

BEFOLKNINGSSTATISTIK, 1993. Population statistics. Stockholm. SCB. 1994. 263 p.

Svédország népességstatisztikája, 1993.

I—041—B—0112/1993/2

EL CENSO 90 en Venezuela. Oficina Central de Estadística e Informática. Caracas. OCEI. 1992. 86, [6] p.

Venezuela 1990. évi népszámlálása.

I—077—B—0033

CENSO nacional de población y vivienda. Resultados definitivos. Características seleccionadas. Instituto Nacional de Estadística y Censos. Buenos Aires. INDEC. 1993. 475 p.

Argentína 1991. évi népszámlálása és lakásösszeírása.

I—080—B—0098/B/25

CHILD mortality in developing countries: Socio-economic differentials, trends and implications. New York. UN. IX, 129 p.

Gyermekhalandóság a fejlődő országokban: társadalmi-gazdasági különbségek, trendek és következmények.

I—072—B—0230/123

POPOLAZIONE e movimento anagrafico dei comuni anno 1992. Istituto Centrale de Statistica. Roma. ISTAT. 1994. 349 p.

Olaszország népessége és népmozgalma községenként, 1992.

I—032—C—0232/1992

AFRICA South of the Sahara. London. Europa Publ. 1994. XIX, 1012 p.

Fekete-Afrika évkönyve, 1994.

470920/1994

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS
GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 266. SZÁM

Curien, N.—Jacobzone, S.: Hogyan befolyásolja majd Európa a francia tömegközlekedést és a kommunikációs hálózatokat?

Bouttes, J. P.—Haag, D.: Villamos energia: egy hálózati iparág európai integrációja.

Sachwald, F.: A világ autópiacának globálissá tétele: a japán nyomaték.

Crépon, B. és mások: A tudás terjesztése és az innováció bátorítása: az együttműködési megállapodások szerepe a kutatás-fejlesztésben.

Bureau, D.—Plu-Bureau, G.—Thalabard, J. C.: A kórházi kezelés gazdasági értékelése: módszerek, lehetőségek és fenyegető veszélyek.

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 425. SZÁM

Albright, S. C.: Az ütések elemzése a baseballban.

Potthoff, R. F.—Manton, K. G.—Woodbury, M. A.: A nem elérhetőségből származó torzítás javítása.

Rodgers, W. L.—Brown, C.—Duncan, G. J.: Keresetekre, ledolgozott órákra és órabérekre vonatkozó felvételi hibák.

Gönül, F.—Srinivasan, K.: Fogyasztói vásárlási szokások gyakran vásárolt termékkategóriáknál.

Harvey, A.—Koopman, S. J.: Óránkénti villamosenergia-igény előrejelzése.

Symons, M. J.—Chen, C. C.—Flynn, M. R.: Munkahelyi előírások bayesi elemzése.

Lehmann, E. L.: A Fisher és Neyman—Pearson-elméletek hipotézisek tesztelésénél: egy elmélet vagy kettő?

Rosenbaum, P. R.: Kezelési hatás Hodges—Lehmann-pont becslései megfigyeléses vizsgálatoknál.

McKean, J. W.—Sheather, S. J.—Hettmansperger, T. P.: Robusztus becslésen alapuló reziduálisok használata és interpretálása.

Hadi, A. S.—Simonoff, J. S.: Eljárások többszörösen kiugró értékek azonosítására lineáris modellekben.

STATISTICA

edita sotto gli auspici delle Università di Bologna Padova e Palermo

A BOLOGNAI, PÁDUAI ÉS PALERMÓI
EGYETEMEK FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 2. SZÁM

Schrag, H.—Kramer, W.: Egyszerű szükséges és elégséges feltétel interpolált Lorenz-görbék konvexitásához.

Jeevanand, E. S.—Nair, N. U.: Egy jövőbeni megfigyelés előrejelzése a Pareto-sokaságból kiugró érték esetén.

Gambini, A.: A t Student-próba robusztusságáról kiugró érték esetén.

Pastorello, S.: A munkaerőpiac mozgása: egy gazdasági elemzés diszkrét idejű megfigyelésekkel.

Grillenzoni, C.: Multilineáris modellek változó idejű paraméterekkel.

Mathai, A. M.—Moschopoulos, P. G.: Egy többváltozós beta modell.

Penada, A.—Taroni, G.: Többváltozós funkcionális hipotézisek statisztikai bizonyítása.

Mangat, N. S.: A sokasági összeg becslése alternatív becsléssel RHC-séma esetén.

Oyeka, I. C. A.: Hatások becslése közönséges álváltozós regresszióanalízisben.

Ahmed, S. E.—Khan, S. M.: A Poisson-paraméter javított becslése.

STATISTICAL JOURNAL

AZ EGYESÜLT NEMZETEK
EURÓPAI GAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 3. SZÁM

Gouiedo, L. H.: Javaslat egy sor kulturális mutatóra.
Muller, G.: Egészségügyi kiadások 1970 és 1989 között.

1993. ÉVI 4. SZÁM

Beer, J. de és mások: Bevándorlók és a bevándoroltak.
Latten, J. J.—Veenstra, C. J.: Egy változó társadalom és népesedési statisztikája.

Dumicis, S.—Cimermanovic, B.—Dumicic, K.: A vállalkozói regiszter fejlesztése Horvátországban.

Keyfitz, N.: A GDP pontosságának és hasznosságának növelése.

Belov, N. G.: A FÁK Statisztikai Bizottsága tevékenységeinek új irányairól a piacgazdaság feltételeinek megfelelő statisztika szervezésében.

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 11. SZÁM

Marek, L.: Intervencióelemzés idősorokban.

Pitner, J.—Tousek, V.: A munkanélküliek arányának kiszámításáról a Cseh Köztársaságban.

Hofbauer, J.: A Microsoft Excel táblakezelő használata statisztikai adatfeldolgozáshoz.

1993. ÉVI 12. SZÁM

Hörmannová, M.—Poláková, A.—Hanusová, E.: Vállalkozó ciklus-felvételek a statisztikában.

Bilková, D.: Lognormális eloszlás és paramétereinek becslése.

Johanovsky, K.: Az állóeszköz-statisztikák problémája.

1994. ÉVI 1. SZÁM

Outrata, E.: A cseh statisztikai rendszer az átalakulás közben.

Jencovská, V.: A GDP negyedéves statisztikai becslésének módszertani problémái.

Rezanková, H.: Adatbankrendszerek használatának lehetőségei.

Budická, Z.—Bednárik, J.: A vállalkozói regiszterben nem levő kisvállalkozások reprezentatív felvételeinek eredményei az ipari tevékenységek területén.

Österreichische Zeitschrift für Statistik und Informatik

AZ OSZTRÁK STATISZTIKAI ÉS INFORMATIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 2. SZÁM

Schmid, W.: Optimális döntési szabály idősorok kiugró értékeinek meghatározására.

Wimmer, G.: Különböző problémák lineáris regressziós modelleknél.

Missong, M.: A központi bankpreferenciák empirikus elemzéséről.

Müller, W. G.: Kísérleti terv a gazdaságban.

1992. ÉVI 3. SZÁM

Krumbholz, W.: Nem hamisítható áthidaló kártyák.

Mosler, K.—Jaschke, H.: Négyszögvalószínűségek becsléséről egyidejű próbáknál.

Högel, J.—Wolff, H.: Egy általános módszer szekvenciálisan tervezett statisztikai folyamat szabályozására.

Konecny, F.: Árvízstatistikai modell.
Meyerthole, T.—*Schmitz, N.*: Próbák köztes elemzésekhez.
Scheiber, V.: Szekvenciális próbák az orvosi statisztikában.

Statistische Hefte Statistical Papers

NEMZETKÖZI ELMÉLETI ÉS ALKALMAZOTT STATISZTIKAI FOLYÓIRAT

1993. ÉVI 4. SZÁM

Baltagi, B. H.: Hasznos mátrix transzformációk paneladatok elemzéséhez.
Kunitz, H.—*Pamme, H.*: A kevert gamma kormodell életadatok elemzésében.
Huang, M. L.—*Fung, K. Y.*: Az összetett Poisson-eloszlás.
Schabe, H.: Előzetes becslés, utólagos adatértékelés.
Seidel, W.: Egy megjegyzés részleges előzetes információk becslési paramétereire.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 10. SZÁM

Desoye, H.: Ausztria tagoltsága statisztikai területi egységek szerint.
Ladstätter, J.: Az 1991. évi népszámlálás: a kereső tevékenység. (Előzetes eredmények.)
Bartunek, E.—*Hawlik, E.*: Az osztrák népesség társadalmi-gazdasági csoportjai. Státuszváltozatok az 1990. évben.
Scholtze, E.: Adatok a kutatásról és a kísérletek fejlesztéséről a társadalmi-gazdasági célkitűzések szerint.
Wolf, W.: Más munkaidő-beosztású munkahely keresése. Az 1991. szeptemberi mikrocenzus eredményei.
 Az 1986-os kollektív bérindex 1993 augusztusában.
 Az 1986-os fogyasztói árindex 1993 augusztusában.
Eichwalder, R.: Meghatározott létesítmények hozzáférhetősége. (Regionális eredmények.)
Steurer, A.: Ökológiai mérlegek: környezetvédelmi kiadások Ausztriában 1990-ben és 1991-ben.
Gerhold, S.: Ökológiai mérlegek: a termékellátás környezetvédelmi kiadásai, 1989—1992.
Haupts, L.: Állatvészek 1992-ben.
Göttl, F.: A szőlők összeírása 1992-ben.
Alder, R.: Energiaköltség és energiafogyasztás az osztrák nemzetgazdaságban 1990-ben. Végleges energiamérleg 1990-re.
Milota, L.: Az osztrák ipar termelése az 1992. évben. Idegenforgalom 1993 július.
Zajic, H.: Áruforgalom a Dunán az 1992. évben.
Kniesz, J.: Az 1990. év forgalmiadó-statisztikája.
Ondrasch, F.: Az 1989. évi iparüzési adó.

1993. ÉVI 11. SZÁM

Findl, P.—*Fraiji, A.*: Külföldiek Ausztriában, az 1991-es népszámlálás adatai.
Hanika, A.: Népességelőrejelzés Ausztriára 1993-tól 2050-ig.
Hawlik, E.: Foglalkoztatottság és munkanélküliség körzetenként, 1993. július.
Schmitzberger, F.: A munkanélküliségi struktúra Ausztriában, 1992.
Fuchs, I.: Egy kiindulási alap válogatott területi környezeti mutatókra: személygépkocsik csökkentett kipufogógáz-kiáramlással.
Schwarzl, R.: Ausztria nemzeti jövedelme, 1992.

1993. ÉVI 12. SZÁM

Hanika, A.: Idős emberek halálózása: a kihalt generációk módszere.
Friedl, H.: Kérdések az egészségről: egészség, gyengélkedések, betegségek (1991. decemberi mikrocenzus).
Eichwalder, R.: Gazdaságilag aktív, felsőbb iskolai végzettséggel rendelkezők száma, 1992.
Grillitsch, K.—*Guger, A.*: A társadalombiztosítási intézményektől származó kereseti statisztikák, 1992.
Stolitzka, B.: Szociális segélyek, 1991 és 1992.
Janik, W.: Lakások fűtése, 1992/1993. (1993 márciusi mikrocenzus).
Vollmann, K.: 1991-es lakásösszeírás: lakásépítés támogatással.

1994. ÉVI 1. SZÁM

Friedl, H. P.: A gyermekek egészségi állapota az 1991/92-es iskolaévben.
 Lakóházak (épületek) száma körzetenként és 5000 főnél nagyobb településenként 1869 óta.
Mahidi, H.: 1991-es lakásösszeírás: házak és lakótelkek területe.
Steuer, A.: Ökológiai elszámolások: a 10 000 főnél nagyobb önkormányzatok bevétele a vízszolgáltatás, szeméttés szennyvíz-kezelés és köztisztaság területén, 1992-ben.
Schaumann, R.: Munkahely-számlálás 1991-ben — végleges eredmények.
Zajic, H.: Utasforgalom a tavakon és a Dunán, 1992.
Kniesz, J.: Társaságiadó-statisztika, 1989.

STUDIA DEMOGRAFICZNE

A LENGYEL TUDOMÁNYOS AKADÉMIA DEMOGRÁDIAI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 1. SZÁM

Rydzewski, P.: A válás demográfiai összefüggései.
Dzienio, K.—*Drzewieniecka, K.*: A munkaképes korú népesség számának és összetételének várható változásai az európai és nem európai országokban és ezek hatása a nemzetközi vándorlásra az 1990—2010 közötti időszakban.
Kaczorowski, G.: Férfi halandóság Lengyelországban egyes halálokok szerint, 1960—1989.
Brajczewski, C.—*Rogucka, E.*: A halandóság egyes társadalmi-demográfiai tényezői (Wrocław esete).

1992. ÉVI 2. SZÁM

Roeske-Slomka, I.: Az entrópia alkalmazásának lehetősége a vándorlás vizsgálatában.

Augustyniak, H.: A reprodukív magatartás változó mintái nemzetközi összehasonlításban.

Szamotołska, K.: A tizenéves anyák által szült csecsemők alacsony születési súlyának biodemográfiai tényezői.

Dzienio, K.—Drzewieniecka, K.: Lengyelország demográfiai helyzete, 1991. A Népesedési Kormánybizottság jelentése.

Latuch, M.—Wozniak, J.: Még egyszer az újraraházasodásról.

1992. ÉVI 3. SZÁM

Rydzewski, P.: A válás a családi életciklusban.

Slany, K.: Kelet- és közép-európai bevándorlók az Egyesült Államokban és Kanadában: társadalmi-demográfiai vonatkozások.

Podogrodzka, M.: A halandóság különbségei családi állapot szerint.

1992. ÉVI 4. SZÁM

Cieslak, M.: A népesedési előrejelzések természete.

Golata, E.: Az útelemzés alkalmazásának lehetőségei a demográfiában.

Igliczka, K.: A termékenység regionális különbségeinek egyes tényezői Lengyelországban.

Szuman, A.: Az anya munkájának hatása a reprodukív magatartásra és a viselkedésre a családi életciklusban.

Roszkiewicz, M.: A halandósági tényezők megértése.

1993. ÉVI 1. SZÁM

Okolski, M.: Az abortusz különféle tudományok képviselői szemével.

Zielinska, E.: Az abortusz lengyelországi jogi szabályozása nemzetközi perspektívában.

Czerska, B.: Félelem és etika a magasabb értékekkel kapcsolatban.

Jozwiak, J.—Paradysz, J.: Az abortusz demográfiai dimenziói.

Kowalska, I.: Az abortusz problémája és a fogamzásgátlási magatartások.

Sulejewicz, A.: Az abortusz gazdaságtana.

Chazan, B.: A művi vetélés orvosi következményei.

TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT, MOSZKVA

1991. ÉVI 12. SZÁM

A hivatalos statisztika alapvető feladatai az Európai Gazdasági Közösség régiójában.

Nyesterov, L.: Az elszámolás és a statisztika nemzetközi szabványai Oroszországban.

Szurinov, A.: A lakosság életszínvonalának alapvető mutatói a piacgazdaság körülményei között.

Szemcsenko, N.: A nemzeti és a nemzetközi ágazati osztályozások harmonizálása.

Golubcov, A.—Grjaznov, B.—Zadulov, V.: Statisztikai információk a regionális irányításban.

1993. ÉVI 1. SZÁM

Árliberalizáció.

Szociális szféra.

Privatizáció.

Gulidov, A.: A statisztika gépesítése Oroszországban.

Akszítov, A.: A statisztikai információ-rendszer tudományos-technikai fejlesztése.

Nyesterov, L.: A nemzeti vagyon statisztikájának továbbfejlesztése.

1993. ÉVI 2. SZÁM

Az 1992. évi eredmények áttekintése.

Pénzügyek.

Árliberalizáció.

A kereskedelem és a piaci infrastruktúra.

A szociális szféra.

Gorbej, G.: A statisztikai mérés problémái a lakosság szociális védelme során a piacgazdaság kialakulásának körülményei között.

A vállalatok (szervezetek) pénzügyi eredményei Oroszországban.

Az ipar 1992. évi teljesítménye.

Az 1992. évi fogyasztás cikkek-termelés.

Az 1992. évi kiskereskedelmi áruforgalom.

1993. ÉVI 3. SZÁM

A gazdasági reform menetét értékelő mutatószámrendszer.

Maszlova, I.—Baranenkova, T.: Az oroszországi munkaerőpiaci tendenciák regionális különbségeinek vizsgálati és értékelési módszerei.

Az Orosz Föderáció társadalmi-gazdasági fejlődésének főbb mutatószámai.

A demográfiai helyzet és a pénzjövedelmek alakulása Oroszországban.

A lakosság nominális pénzjövedelmének növekedési üteme és a fogyasztóiár-index.

A munkaerőpiaci kereslet és kínálat alakulása 1992-ben.

Zsarova, A.: A nemzeti vagyon statisztikájának továbbfejlesztése.

Nyesterov, L.: A nemzeti vagyon mint a statisztikai információ rendszerképző mutatószáma.

1993. ÉVI 4. SZÁM

Novikov, Sz.: Az Orosz Föderáció állami költségvetése. Privatizáció.

Vegyes vállalatok.

Krilina, I.: A tőzsde 1992. évi teljesítménye.

A világgazdasági fejlődés és Oroszország kereskedelmi kapcsolatai.

Ponomarenko, A.: A szolgáltatások figyelembevétele a nemzeti elszámolásokban.

Az Orosz Föderáció néhány gazdasági mutatószáma.

Vorob'ev, A.—Gorbacseva, T.: A 15. Nemzetközi munkaügyi statisztikai konferencia.

Ivanov, Ju.: Az Európai Összehasonlítási Program.